

T.C.

748090

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE
AZERBAJCAN – ABD İLİŞKİLERİ**

HAZIRLAYAN

Hanifa AHMADOV

01716019

148090

Danışman

Doç. Dr. Gencer ÖZCAN

İSTANBUL

2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. Azerbaycan'ın SSCB'den Ayrılması: Bağımsızlık Süreci	4
1.1. SSCB'nin Dağılma Sürecinde Azerbaycan'daki Siyasi Gelişmeler	4
1.1.1. Azerbaycan Halk Cephesi'nin Kuruluşu ve Bağımsızlığın İlanı	5
1.1.1.1. 1991 – 1994 Dağlık Karabağ Olayları ve Siyasi Gelişmeler	11
1.2. “Moskova’dan Bakü’ye”: Haydar Aliyev’in Azerbaycan Siyasetine Dönüşü.....	19
1.3. Bağımsızlıkla Gelen Sorunlar	24
1.4. Azerbaycan Petrolü ve Önemi	29
1.4.1. Azerbaycan Petrolü ve Uluslararası Rekabet	29
1.4.2. Birinci Dünya Savaşı ve Bakü Petrolleri	30
1.4.3. SSCB Dönemi (1920 – 1991)	31
1.4.4. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Petrolleri ve Yeni “Büyük Oyun”	32
1.4.5. “Büyük Oyun”da ABD	33
1.4.6. Taşıma Sorunu	35
İKİNCİ BÖLÜM	38
2. 1991 – 1993 Bağımsızlığın İlk Yılları Azerbaycan – ABD İlişkileri	38
2.1. Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası.....	38
2.2. Dış Politikada Azerbaycan – ABD İlişkileri	40
2.3. Elçibey Dönemi Petrol Politikası	44
2.4. “Özgürlüğü Destek Yasası” ve 907. Madde	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
3. 1993 – 1997 Azerbaycan – ABD İlişkileri	
Azerbaycan – ABD: Yeni Dünya Düzeninde İşbirliğine Doğru	50
3.1. Yeni Dış Politika Yeni İlişkiler.....	50

3.2. Aliyev'in İktidara Gelişi	51
3.3. İşbirliğine Doğru İlk Adımlar	54
3.4. Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası	56
3.5. Yeni Dış Politikanın Sonuçları.....	62
3.6. İlişkilerde Zirveye Doğru.....	65
3.6.1. Değişen Değerler: ABD'nin Azerbaycan'a Artan Desteği	65
3.6.2. İlişkilerde Dönüm Noktası	66
3.7. Aliyev Dönemi Petrol Politikası	68
3.7.1. Azerbaycan Petrollerinin Dünya Pazarına Açılması ve "Asrın Anlaşması"	71
3.7.2. Petrol ve Doğal Gaz İhraç Boru Hatları.....	72
3.7.3. Petrol Boru Hatları	74
3.7.3.1. Bakü – Novorossiysk: Kuzey Boru Hattı.....	74
3.7.3.2. Bakü – Supsa: Batı Boru – Hattı.....	75
3.7.3.3. Bakü – Ceyhan Boru Hattı	76
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	78
4. Haydar Aliyev'in ABD'ye Resmi Ziyareti ve Sonrası Azerbaycan – ABD İlişkileri	78
4.1. İlişkilerde Zirve: Aliyev'in ABD'ye Resmi Ziyareti	78
4.1.1. Ziyaretin amaçları	78
4.1.2. Aliyev – Clinton Zirvesi.....	82
4.1.3. Ziyaretin Sonuçları.....	85
4.2. Stratejik Ortaklığa Doğru.....	87
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	93

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AIOC	:	Azerbaijan International Oil Company
AGİK	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	:	Azerbaycan Halk Cephesi
AKP	:	Azerbaycan Komünist Partisi
AKP – MY	:	Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Yönetimi
ASSC	:	Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	:	Birleşmiş Milletler
DKÖB	:	Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
ILSA	:	İran Libya Sanctions Act
KGB	:	SSCB Devlet Tehlikesizlik Komitesi
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
ÖDY	:	Özgürlüğü Destek Yasası
RF	:	Rusya Federasyonu
SOCAR	:	State Oil Company of Azerbaijan
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
USCR	:	United States Committee for Refuges

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının konusu “*Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan – ABD İlişkileri*”dir. Bu konu kapsamında, uluslararası sistemde Soğuk Savaş sonrası yaşanan değişimler, uluslararası arenada devletler arası mücadeleler ve bunların gerçek yaşama yansımaları incelenmiştir. 20. yüzyılın son çeyreğinde Rusya’nın Kafkasya üzerinde kontrolünün zayıflaması, uluslararası ve bölgesel güçlerin bölgede güç rekabetine girmesine neden oldu. Bir taratan, Rusya’nın Kafkaslar üzerinde tekrar güç kazanma çabaları, diğer taraftan ABD ile NATO’nun bölgede etkin olma siyaseti, SSCB’nin dağılmasından sonra değişen güç dengesinin bir göstergesiydi. Bu çerçevede, bağımsızlık sonrası Azerbaycan’ın bölgesel ve uluslararası güçlere karşı izlediği siyaset değerlendirilmiş ve ABD ile kurulan ilişkiler üzerine odaklanmıştır.

Tezin hazırlanması sırasında değişik kaynaklar esas alınmaya çalışılmıştır. İnternet ortamı, güncel ve geçmiş dönemlere ait dergi ve kitaplara ile gazeteler kaynak olarak kullanılmıştır. Tez danışmanın Doç. Dr. Gencer Özcan’ın kişisel kitaplığı ve arşivi de yararlanılan kaynaklar arasındadır.

Tezimin hazırlanması sırasında her türlü bilimsel ve moral desteğini esirgemeyen, çalışmalarım sırasında değerli katkılarıyla bana yol gösteren Yıldız Teknik Üniversitesinin değerli öğretim üyelerinden Doç. Dr. Gencer Özcan’a, bende emeği gecen bütün Uluslararası İlişkiler Bölümü değerli öğretim üyelerine ve benden hiçbir desteğini esirgemeyen başta babam Prof. Dr. Gadir İbaoglu Ahmadov’a ve bütün aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Tezin amacı: Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın gelişim sürecinde Azerbaycan – ABD ilişkileri incelenmektedir.

Analiz, SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya'daki gelişmeleri göz önünde bulundurarak Azerbaycan – ABD ilişkileri üzerine yapılmıştır. Özellikle, Azerbaycan'da bulunan enerji kaynaklarının ve Dağlık Karabağ sorununun ilişkiler üzerine gösterdiği etkiye yer verilerek incelenmiştir.

Metot: Öncelikle Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin uluslararası sistemin yapısı ve bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın yeni sisteme uyum sağlama süreci incelenerek, Azerbaycan'ın bu süreç içinde karşılaştığı iç ve dış sorunlar tespit edilmiştir. Uluslararası ve bölgesel güçlerin bölge üzerinde izlediği siyasete değindikten sonra, Azerbaycan – ABD ilişkilerinde tarafların karşılıklı adımlarını göstermek amacıyla detaylı olaylar kronolojisi çıkarılmıştır. Bu çerçevede, Azerbaycan – ABD ilişkilerinin analitik çözümlenmesi de yapılmıştır.

Sonuçta, Azerbaycan'ın zengin enerji kaynaklarına sahip oluşunun ve önemli jeopolitik yerleşiminin ilişkilerin gelişimi açısından önemi tespit edilmiştir. Azerbaycan'ın da ilişkilerde bu avantajını kullanmasını da göz önünde bulundurarak, ilişkilerin ileride stratejik ortaklığa dönüşmesi ihtimalinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

ABSTRACT

Objective of the thesis: To evaluate Azerbaijan – USA relations, in development process after independence.

Analysis focused on the Azerbaijan – USA relations in frame of developments in Caucasian and Central Asian regions after collapse of USSR. Especially research was focused on the effect of natural resources placed in Azerbaijan and Karabagh conflict on Azerbaijan – USA relations.

Method: Firstly, the structure of the international system after Cold War and adaptation process of Azerbaijan after independence to the new system is evaluated, was determined internal and external problems of Azerbaijan during this process. After explaining policy of international and regional forces over region, a detailed chronological table of events in Azerbaijan – USA relations, is given to clarify the steps each party took. In this frame, analysis of Azerbaijan – USA relations was also done.

The results of the study showed that Azerbaijan's reach natural resources and important geopolitical settlement play important role in development of relations. And facts that Azerbaijan is also using its natural advantages toward USA, there is a chance that relations will develop to strategic partnership.

GİRİŞ

1989'da Berlin duvarının yıkılmasıyla Soğuk Savaşın sona ermesi ve bu süreç sonunda SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) Aralık 1991'de kendini feshetmesi, dünya politikasında önemli değişimlere ve yeniden değerlendirmelere neden oldu. Öncelikle, aralarında Azerbaycan'ın da bulunduğu SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan 15 yeni devletin komünist devlet yapısını terk ederek liberalleşmeye öncelik vermeleri, Soğuk Savaş düşmanlıklarını geride bırakarak bir küresel işbirliği fırsatı doğurdu. Ancak, Soğuk Savaş döneminin bölgesel çatışmaları önleme mekanizmalarının da eski sistemle birlikte ortadan kalkması, bağımsızlıkları yeni kazanan devletlerin iç yapılanmalarındaki sürekli istikrarsızlık ve bunların birbirleriyle çatışmaları bu bölgede geniş çaplı iç savaş ve devletlerarası çatışma risklerini arttırdı.

Böylelikle, SSCB'nin çöküşüyle ortaya çıkan yeni devletler Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistemde kritik öneme sahip hale geldiler. Nitekim, bu devletlerin her konuda izleyecekleri tutum ve alacakları tavır konusundaki tartışmalar sadece bu ülkelerin içinde değil, aynı zamanda komşu devletler ve ilgili büyük devletler arasında da çekişmelere yol açtı. Diğer taraftan SSCB'nin çekilmesinin ardından Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan güç ve etki boşluğunu doldurmaya yönelik bölge içi ve dışı devletler arasındaki rekabet de yeni uluslararası gerginlikler yaratmaya başladı.

Soğuk Savaşın sona ermesinin bir diğer sonucu önemini yitiren Doğu – Batı ayrımının yerini Kuzey – Güney ayrımına bırakması oldu. Böylece, iki kutupluluğun kaybolduğu böyle bir ortamda bölgesel çıkarlar eskiye nazaran çok daha fazla rol oynamaya başladı. Dolayısıyla, bu durum Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'da bölgesel liderlik için mücadelelerin hızla alevlenmesine ve belirleyici konuma düşmesine sebep oldu.

Bu çerçevede, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya'da üç yeni devlet Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlıklarını ilan etti. O günden beri bu devletlere, özellikle de Azerbaycan'a yönelik, uluslararası ilgi giderek arttı. Bu artan ilginin önemli bir kısmı ekonomik ve stratejik nedenlere dayanmaktaydı. Gerek Azerbaycan'daki zengin doğal kaynakları, gerekse ülkenin Avrupa ile Asya arasındaki

stratejik konumu, büyük güçlerin yanı sıra İran, Pakistan, İsrail, Çin ve Türkiye gibi pek çok bölgesel gücün de ilgisini çekiyordu.

Dolayısıyla, bağımsızlığını elde etmesinin ardından Azerbaycan'ın, oluşan yeni uluslararası ortamda önemli bir yer elde eden ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ile kuracağı ilişkiler başta kendi ve bütün bölge geleceği açısından önemli rol oynamaktaydı. Bu çerçevede, Azerbaycan – ABD ilişkileri önemli örnek oluşturmasına rağmen, konunun Azerbaycan ve Türkiye’de akademisyenlerin yeterli ilgiyi göstermemesi bu çalışmanın arkasındaki temel neden olmuştur.

“Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan – ABD İlişkileri” isimli bu çalışma temel inceleme alanı olarak Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan – ABD ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, SSCB’nin çöküş sürecinde Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) liderliğinde sürdürülen mücadele sonunda iktidara gelen Ebülfez Elçibey döneminde uygulanan dış politika ele alınacaktır.

Çalışma giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölüm, SSCB’nin dağılma sürecinde Azerbaycan’daki siyasi gelişmeler, bu gelişmeleri etkileyen iç ve dış faktörler ile ülkede verilen siyasi mücadele sürecinde AHC’nin kuruluşu, iktidara geliş süreci, bu süreç içinde alevlenen Dağlık Karabağ olayları ile Haydar Aliyev’in Azerbaycan’da siyasete yeniden dönüşü, bağımsızlıkla gelen sorunlar ve son olarak Azerbaycan petrolü ve ülke için önemi üzerine odaklanmıştır. İkinci bölüm, bir yıllık AHC iktidarı sırasında Elçibey’in izlemiş olduğu dış politika, dış politikada Azerbaycan – ABD ilişkileri, Elçibey dönemi petrol politikası ve ABD tarafından kabul edilen Özgürlüğü Destekleme Yasası ile 907. Maddenin ilişkiler üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmanın esas ağırlık noktası olan üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan – ABD ilişkileri incelenmektedir. Üçüncü bölümde, Aliyev’in iktidara geliş süreci, ardından Azerbaycan dış politikasında gözlemlenen gelişmeler, bu gelişmelerin Azerbaycan – ABD ilişkilerine yansımaları ve izlenen petrol politikasının ilişkiler üzerinde yarattığı etki incelenmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise, Azerbaycan tarihinde uluslararası sisteme entegrasyonu ve Azerbaycan – ABD ilişkileri açısından tarihi rol oynayan Haydar Aliyev’in 27 Temmuz – 7 Ağustos 1997 tarihlerinde ABD’ye resmi ziyareti incelenmiş, ilişkilerde dönüm noktası olarak

nitelendirilen bu ziyaretten sonrasında izlenen gelişmeler ele alınmıştır. Ve son olarak 11 Eylöl olayları sonrası uluslararası sistemde gelişen olaylar çerçevesinde Azerbaycan – ABD ilişkileri incelenmiştir.

BÖLÜM I

1. AZERBAJCAN'IN SSCB'DEN AYRILMASI:

BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

1.1. SSCB'NİN DAĞILMA SÜRECİNDE AZERBAJCAN'DAKİ İÇ SİYASİ GELİŞMELER

1980'lerin son çeyreği, SSCB'nin hızla çöküşe geçtiği yıllardı. SSCB'de yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar, diğer birlik üyesi devletlerde olduğu gibi, Azerbaycan'ın da ulusal bağımsızlık mücadelesini etkileyen faktörlerdi. Özellikle, Dağlık Karabağ bölgesindeki gelişmeler ve Azerbaycan'ın 1918 – 1920 dönemine dayanan ulusal mücadele tarihi, ülkenin bağımsızlık sürecine ayrıca hız katacaktır.¹

1980'lerin ikinci yarısı SSCB'de sosyo - ekonomik sorunların açığa çıktığı ve bu alanda ciddi sorunların toplumsal yaşama önemli ölçüde yansdığı dönemdir. Rublenin giderek değer kaybetmesi ve ekonomik sistemin verimsizliğinin getirdiği ürün kıtlığı, halk arasında çalışmaya olan ilgiyi azaltmış ve bu da ekonomik sistemdeki denetim mekanizmasını bozmuştur.² Doğal olarak bu durum SSCB'nin bir parçası olan Azerbaycan'ı da etkilemekte, sosyo – ekonomik sorunları beraberinde getirmekteydi. Azerbaycan'da mal kıtlığının getirdiği fiyat artışları ve ürünlerin kara borsaya düşmesi bu sektörde uğraşan kesimi zenginleştirirken, ahalinin fakirleşmesine neden olmuştur. Eskimiş ve verimsizleşmiş ekonomik model ise bu sorunları çözmekte yetersiz kalmıştı. Bu bağlamda, ekonominin çok masraflı özelliği, bilimsel teknik gelişmelerin yavaşlaması, onun sonuçlarının ekonomi ve ziraata uygulanması konusundaki pasiflik, SSCB'nin ulusal gelirinde hızlı bir düşüşe neden olmuştur. Sonuçta, SSCB'nin ekonomik sisteminden kaynaklanan baskılara maruz kalan SSCB cumhuriyetlerinde ulusal mücadele için uygun ekonomik ortam oluşmuştur.³

SSCB ekonomisinin krizden çıkamaması ve piyasa ekonomisine geçişte zorlanması, siyasal sistemde de yenilenme gereksinimi ortaya çıkarmış, durumu fark eden SSCB yöneticileri 1987'den itibaren bir takım reformlar başlatmışlardır. Bu reformların öncülüğünü yapan dönemin SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Mihail

¹ Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995, 11.bs., İstanbul: Alkım, t.y., s. 936

² "In The Economic Collapse of Soviet Union", <http://www.culture-of-peace.info/soviet-collapse/page9.html>, 15 Nisan 2004

³ Andy Blunden, "The Collapse of the U.S.S.R.", <http://home.mira.net/~andy/bs/bs4-2.htm>, 2 Mart 2004

Gorbaçov, siyasal sistemin ıslahatının ön sıraya alınmasının hem sosyalizmi güçlendireceğini, hem de piyasa ekonomisine geçerek sosyo – ekonomik alanda başarılar kazanmayı mümkün kılacağını savunmuştur.⁴

Bu çerçevede, ülkede siyasal sistemin demokratikleşmesini ön gören, sivil kurumların ve siyasal partilerin faaliyetine izin veren karar kabul edilmiştir. Üstten başlayan bu demokratikleşme süreci, ülkenin her yerinde olduğu gibi Azerbaycan’da da siyasal mücadeleyi etkileyen ve kolaylaştıran faktörlerden biri oldu. Özet olarak ifade etmek gerekirse, SSCB’nin karşılaştığı ekonomik kriz piyasa ekonomisine geçişi teşvik etmiş, temeli özel mülkiyetin reddine dayanan sosyalist sistemde özel mülkiyeti esas alan piyasa ekonomisinin kurtuluş yolu olarak gerçekleştirilmeye çalışılması ise, bir taraftan sosyalist sistemin dayandığı temelleri yıkarken, diğer taraftan siyasal sistemde demokratikleşme gereksinimini ortaya çıkarmıştır.⁵ Siyasal sistemdeki demokratikleşme girişimleri ise tek parti dönemini sona erdirerek çok partililiğe fırsat tanımış, bu da bağlı cumhuriyetlerde siyasi mücadele için uygun bir ortam yaratmıştır.

1.1.1. Azerbaycan Halk Cephesi’nin Kuruluşu ve Bağımsızlığın İlanı

SSCB sisteminde reform yapmak amacıyla ekonomide Perestroyka ve siyasi yapıda Glasnost politikalarını uygulama girişimleri SSCB’nin bir parçası olan Azerbaycan’ı da etkilemiştir. Özellikle siyasi alanda liberalleşme girişmeli Azerbaycan’daki siyasi mücadeleye ivme kazandırmış, siyasi alanda serbestliğin artmasına olanak tanıyan yasanın çıkmasıyla beraber, 1986 yılından itibaren ülkede siyasi amaçlı dernek, kurum ve kuruluşların sayısı hızla artmıştır.⁶ Bu arada, Ermenilerin Karabağ konusundaki girişimlerinin halkın siyasi katılımlarını artırması da bu süreci hızlandıracaktır. Nitekim, Karabağ olayları nedeniyle kitleleşen siyasi hareketlilik ve tepki halkın giderek daha sık ve geniş katılımlı gösteriler yapması ile kendini belli edecektir. Bu hareketlilik ise, zaman içinde amaca ulaşmak için toplumsal örgütlenmeyi ihtiyaç haline getirmiştir.

Bu çerçevede, 1988 yılında “Bakü Alimler Derneği” adı altında faaliyet gösteren bir grup Azerbaycan aydınları tarafından, daha önce Baltık cumhuriyetlerinde kurulan

⁴ Erel Telal, “SSCB’yle İlişkiler”, Der. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980 – 2001*, C:II, 1.bs, İstanbul: İletişim, 2001, s. 159

⁵ Vladimir Shlapentokh, “A normal system? False and true explanations for the collapse of the USSR”, <http://www.msu.edu/~shlapent/sovcollapse.htm>, 24 Nisan 2004

⁶ Fazıl Gezenferoğlu, *Ebülfez Elçibey Tarihten Geleceğe*, Ankara: Prestij Matbaacılık, 1995, s. 116

“Halk Cephesi” örgütlerini örnek alan ve SSCB içinde cumhuriyetin egemenliğini sağlamayı amaçlayan, Azerbaycan Halk Cephesi’ni oluşturmak için bir İnisiyatif Grubu oluşturuldu.⁷ Bu grup AHC’nin nizamname ve program tasarılarını hazırlamak için çalışmasının yanı sıra, Azerbaycan’ın ekonomik ve halkın tarihsel geçmişine ilişkin sorunları konu eden çeşitli seminerler düzenleyerek, Azerbaycan’da bulunan diğer sivil örgütlerin temsilcileriyle görüşmeler yapacaktır.⁸

Azerbaycan’da siyasi örgütlenme girişimleri hızla sürerken, aynı sürecin temelini oluşturan kitlesel siyasi hareketlilik Karabağ’daki gelişmeler nedeniyle yeni bir ivme kazanmıştır. Özellikle, Kasım 1988’den itibaren Ermenilerin Dağlık Karabağ’da yaşayan Azerbaycan halkına yönelik gösterilerde ve saldırılarda bulunması, Azerbaycan’da geniş ulusal tepkiye neden olarak 17 Kasım – 5 Aralık arasında Bakü’nün Azadlık Meydanı’nda gerçekleştirilen, daha sonraları “Meydan Harekatı” olarak adlandırılacak gösteriler serisini başlattı.⁹

Meydan Harekatı bir anda Azerbaycan’ın ulusal mücadele sembolü haline geldi. Yapılan gösterilerde bir taraftan Karabağ’da yaşanan olaylar kınanırken diğer taraftan hükümetin yaşananlar karşısında tepkisiz kalması ve bütün ülkede sosyal ve ekonomik sorunların artması sık-sık dile getirildi. Halkın yönetime karşı güvensizliği hızla artıyordu. Nitekim, bir taraftan Karabağ’da oluşan gerginlikten Moskova yönetimi suçlanırken, diğer taraftan halk arasında bağımsızlık söylemi de git gide yaygınlaşmaya başladı. Azerbaycan’da yaşanan gelişmeler karşısında boş durmayan Moskova, çok geçmeden 5 Aralık 1988’de silahlı birliklerle meydana müdahalede bulunarak gösterileri bastırdı.¹⁰ Müdahale sırasında aralarında Ebülfez Elçibey gibi Azerbaycan ulusal hareketinin liderlerinin de bulunduğu 16 gösterici göz altına alındı.¹¹ Ancak, SSCB Ordusu’nun meydandaki halk gösterinin dağıtılmasında kullanması halkın tepkisinin ve protestoların daha da artmasına neden oldu. Ardından yapılanları protesto

⁷ Aydın Balayev, *Azerbaydjanskoye Natsionalnoe Dvijenije: Ot Musavata Do Narodnogo Fronta*, Bakü: Elm, 1992, s. 38

⁸ Balayev, a.g.e., s. 38

⁹ Oktay Sultanov, *80’li İllerin Sonu 90’lı İllerin Başlarında Azerbaycan’da Politik Mücadele*, Bakü: Maarif, 1995, s. 61

¹⁰ Balayev, *Azerbaydjanskoye Natsionalnoe Dvijenije: ...*, s. 39

¹¹ Sultanov, *80’li İllerin Sonu...*, s. 64

etmek amacıyla hareketlenen geniş halk kitlelerini durdurulması için 24 Aralık 1988'de Bakü ve Azerbaycan'ın 17 bölgesinde olağanüstü hal ilan edildi.¹²

Meydan Harekatı'nın askeri güç kullanarak bastırılması ve ulusal mücadele liderlerinin gözaltına alınmaları belli bir dönem için ulusal mücadelenin durgunlaşmasına sebep oldu. Ardından, SSCB Yüksek Sovyeti'nin Karabağ'ın Azerbaycan egemenlik alanından çıkararak doğrudan merkezi yönetimine bağlayan 6 Mayıs 1989 tarihli kararı ve Hazirandan itibaren Ermenistan'ın Nahçıvan'a fiili ambargo uygulamaya başlaması üzerine halk 28 Mayıs 1989'da (1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin ilan edildiği günde) tekrar gösterilere başladı ve 4 Haziran Bakü'nün Spartak (Spartaküs) Stadyumunda Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin üç renkli bayrağı göndere çekildi.¹³ Bu gelişmelerin ardından 16 Haziranda Bakü'de AHC Kuruluş Kongresi yapıldı ve Ebülfez Elçibey Cephenin başkanlığına seçildi.

AHC'nin bu şekilde kurulmasıyla ulusal mücadele daha örgütlü hale geldi ve Azerbaycan'da gösterilerin sayısı ve şiddeti hızla arttı. Nitekim, 29 Temmuz'da Bakü'de yapılan gösterilerde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) Özel Yönetimi'nin ortadan kaldırarak bölgede Azerbaycan'ın egemenliğinin yeniden sağlanması, AHC'nin resmen onaylanması, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin ulusal sembollerinin ulusal devlet sembolleri olarak kabulü talepleri tekrar gündeme getirildi. Gösteriler arttıkça taleplerin şiddeti de artmaktaydı.

Azerbaycan'da olayların bu şekilde gelişmesi bir anda ülkede ikili hakimiyet oluşmasına sebep oldu. Bir tarafta resmi iktidar sahibi olan ve Moskova'nın desteğine dayanan yerel komünist yönetim, diğer tarafta ise gittikçe güçlenen ve halkın desteğini almış olan AHC. Gücünün farkında olan AHC ülkede bir an önce olağanüstü halin ve DKÖB Özel Yönetiminin kaldırılması için taleplerini artırmaktaydı. Ancak Azerbaycan Komünist Parti (AKP) Birinci Sekreteri Ebdürrahman Vezirov ve Moskova yönetimi bu taleplere karşı çıkıyordu. Bu nedenle AHC sorunları çözmek için genel grevleri baskı aracı olarak kullanmaya çalışarak, önce 21 – 22 Ağustos'ta iki günlük bir uyarı grevi ve bundan sonuç almayınca da 4 – 11 Eylül'de bir haftalık ulusal grev gerçekleştirdi. Bu baskının sonucunda 13 Eylül'de Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Yönetimi (AKP

¹² Sultanov, a.g.e., s. 64

¹³ Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Der. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980 – 2001**, C:II, 1.bs, İstanbul: İletişim, 2001, s. 373

– MY) ile AHC arasında anlaşma imzalandı.¹⁴ Anlaşma çerçevesinde 15 Eylül’de Azerbaycan Yüksek Sovyet’i olağanüstü toplanarak uzun tartışmalar sonunda DKÖB Özel Yönetimini kaldırdığını açıkladı. Ardından 23 Eylül’de, hazırlanmasına AHC’den uzmanların da katıldığı, “Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Egemenliğine İlişkin Anayasal Kanunu” AKP – MY tarafından kabul edildi.¹⁵ Ve çok geçmeden, 5 Ekim 1989’da AHC resmen tanındı.¹⁶

Azerbaycan’da yaşanan gelişmeler Moskova’yı tedirgin etmekteydi. Diğer taraftan da Karabağ’da tansiyon giderek yükselmekteydi. 2 Ocak 1990’da Ermeniler Karabağ’ın başkenti Hankendi’nde Azerbaycanlılara yönelik saldırılar başlattı. Ardından, 9 Ocak’ta Ermenistan Yüksek Sovyet’i aldığı bir kararla, Karabağ’ı 1990 ekonomik planı içine alacaktır. Fakat, SSCB Yüksek Sovyet’i bu kararı geçersiz saydığını bildirdi. Buna rağmen, Ermenistan Yüksek Sovyet’i, Ermenistan Cumhuriyeti’nde önce Ermenistan kanunlarının geçerli olduğunu söyleyerek, SSCB Yüksek Sovyet’in aldığı kararı ret edecektir.¹⁷ Bu gelişmelerin ardından 13 Ocak 1990 gününden itibaren Azerbaycan’da Ermeni aleyhtarı gösteriler arttı ve Bakü’de Ermenilerin yoğunlukta yaşamakta olduğu mahallelere saldırıldı. Nitekim, Bakü’deki olaylardan sonra her iki taraf kendi milislerini teşkile ve savunma örgütlerini kurmaya başladılar. Bu milisler, Karabağ ile Azerbaycan – Ermenistan sınırında çarpışmaktaydılar.¹⁸ Böylece, SSCB için Kafkaslarda tam bir iç savaş başlamış bulunmaktaydı.

Azerbaycan’da denetimi tamamen kaybetmekten korkan SSCB Yüksek Sovyet’i 20 Ocak 1990 saat 24 : 00’dan geçerli olmak üzere Bakü’de olağanüstü hal ilan etti. Halkın evlerine gitmeleri yönündeki talimatlara uymaması üzerine SSCB ordusu ateşli silah kullanarak Bakü’ye girdi. Olaylar yatıştığında 131 kişi ölmüş, 744 kişi yaralanmış, 4 kişi kaybolmuş ve 400 kişi gözaltına alınmıştı.¹⁹ Ardından olaylara tepki gösteren halkın toplu olarak Komünist partiden istifa etmesiyle başlayan gelişmeler bağımsızlığa giden yolu açtı.

¹⁴ Aydın, a.g.e., s. 373

¹⁵ Aydın, a.g.e., s. 373

¹⁶ Sultanov, 80’li İllerin Sonu..., s. 73

¹⁷ Cemalettin Taşkiran, Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1995, s. 152

¹⁸ Taşkiran, a.g.e., s. 153

¹⁹ Nazile Abbaslı, Azerbaycan’da Özgürlük Mücadelesi, İstanbul: Beyaz Balina, 2001, s. 102

20 Ocak olaylarından sonra AKP Birinci Sekreteri görevine Ayaz Muttalibov getirildi. Fakat Muttalibov liderliğindeki yönetim kendisini AHC'yle çatışmaya götüren siyasi çizgiyi sürdürecektir. İktidar ve muhalefet arasında gerginliği azaltmak ve bir ulusal mutabakata varmak için ülkenin aydınlarından önemli bir kesim taraflara çağrıda bulunarak görüşmeler yapılmasını istediler.²⁰ Bu çağrının ardından 10 Mayıs'ta Yüksek Sovyet binasında devlet yetkilileriyle, aydınların ve AHC liderlerinin katılımı ile yapılan toplantıda bir Danışma Kurulu oluşturdu. Tarafların altışar kişiyle katıldıkları Danışma Kurulu ilk toplantısını 17 Mayıs'ta yaptı.²¹ Toplantıda, gözaltına alınanların serbest bırakılması, iktidarın AHC'ne karşı tutumun değişmesi, olağanüstü halin kaldırılması, Yüksek Sovyet'e seçimler ve askere alınma konuları görüşüldü. Ayrıca Azerbaycan'da Devlet Başkanlığı kurumunun oluşturulmasına da razı olundu. Nitekim, bu toplantının ardından 18 Mayıs'ta Muttalibov Azerbaycan Yüksek Sovyet'i tarafından Devlet Başkanı seçilecektir.²²

Muttalibov devlet başkanı seçilmesinin ardından muhalefetle ilişkileri iyileştirmek için daha fazla çaba harcamadı. Aksine, muhalefete yönelik baskılar artmaya başladı. Nitekim, iktidarın bu tutumu AHC ile arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden oldu ve 26 Ağustos'ta halk askeri araçlarla kuşatılmış Lenin Meydanı'na girerek gösteride bulundu.²³ Gösteride, Yüksek Sovyet'in olağanüstü toplanması, Bakü'de olağanüstü halin kaldırılması, Komünist Partisi'nin ve Yüksek Sovyet'in feshi, yeni seçim kanununu kabul edilmesi ve ulusal ordu oluşturması talep ediliyordu. Muttalibov muhalefetin yoğun talepleri karşısında taviz vermek zorunda kalacaktır. Nitekim, 27 Ağustos'ta Yüksek Sovyet olağanüstü toplanarak 30 Ağustos'ta Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan eden beyannameyi kabul etti, olağanüstü halin kaldırılması ve ulusal savunma gücünün oluşturulması da karara bağlandı.²⁴

Fakat, Muttalibov'un AHC'ye verdiği tavizlerin Azerbaycan'ın bağımsızlık yolunda avantaj sağlaması Gorbaçov yönetimini harekete geçirdi ve Moskova'nın Muttalibov'a olan desteğinin artmasını sağladı. Bu durumda, Moskova desteğinin artmasını fırsat bilen Muttalibov muhalefetin yoğun itirazına rağmen 8 Eylül'de devlet

²⁰ Balayev, *Azerbaydjanskoye Natsionalnoe Dvijenije:....*, s. 52

²¹ Balayev, *a.g.e.*, s. 53

²² Edalet Tahirzade, *Elçi Bey*, Bakü: Cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1999, s. 63

²³ Tahirzade, *a.g.e.*, s. 67

²⁴ Tahirzade, *a.g.e.*, s. 67

başkanlığı seçimlerine gitti.²⁵ AHC, halkı seçimleri boykota çağırırken, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclisi de özerk cumhuriyette seçim yapması yönünde karar aldı. DKÖB'de ise seçimler yapılmadı. AHC verilerine göre, Bakü'de halkın %80'nin boykot ettiği seçimlere tek aday olarak giren Muttalibov resmi rakamlara göre % 98,5 oranında oy alarak devlet başkanı oldu.²⁶

Muhalefetin seçimlerin ertelenmesi yönündeki taleplerine rağmen, Muttalibov'un devlet başkanlığına seçilmesi ülkedeki gelirmiyi daha fazla artırdı. AHC'nin önderliğinde Azadlıg Meydanı'nda ve Devlet Başkanlığı önünde yapılan gösteriler sonunda Muttalibov AHC liderleri ile görüşmelere gitmek zorunda kaldı. Yapılan görüşmede Yüksek Sovyet üyelerinden taraflar arasında eşitlik esasına dayanan geçici bir yasama kurumu oluşturması kararlaştırıldı.²⁷ Ayrıca toplantıda ulusal ordu oluşturulması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilan kararının alınması yönünde fikir birliğine varıldı. Bu gelişmelerin ardından, Azerbaycan halkı 29 Aralık'ta yapılan halkoylamasında Azerbaycan'ın bağımsızlığı lehinde oy kullanarak Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'inin 18 Ekim 1991 tarihli bağımsızlık kararını onayladı.²⁸

Azerbaycan'da bu gelişmeler yaşanırken, 8 Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya Bağımsız Devlet Topluluğunun (BDT) kurulduğunu açıklayarak SSCB'nin çöktüğünü resmen ilan ettiler. Ardından, 21 Aralık 1991'de Alma Ata da bir araya gelen Baltık devletleri dışında eski SSCB devlet temsilcileri BDT'ye katıldıklarını açıkladılar.²⁹ Muttalibov başkanlığında Azerbaycan iktidarı SSCB'nin başka bir biçimde canlanması anlamını taşıyan BDT çerçevesinde işbirliği geliştirme çabası içindeydi. Nitekim Muttalibov Alma Ata toplantısına katılarak Azerbaycan'ın BDT'ye katıldığını beyan etti. Fakat Muttalibov'un bu toplantıya katılması muhalefet tarafından ciddi şekilde eleştirildi. İktidar, Dağlık Karabağ sorunun çözümünü öne sürerek BDT'ye girilmesinin gerekliliğini ifade ederken, AHC BDT'yi geleceği olmayan oluşum olarak nitelendirdi ve anlaşmayı ret etti.³⁰

²⁵ Balayev, *Azerbaydjanskoye Natsionalnoe Dvijenije:...*, s. 71

²⁶ Balayev, *a.g.e.*, s. 71

²⁷ Balayev, *a.g.e.*, s. 72

²⁸ Abbaslı, *Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi...*, s. 105

²⁹ "Osnovopologayuşiyе Dokumenti SNG", http://www.cis.minsk.by/russian/osn_dokum/cis_docs.htm, 15 Kasım 2003

³⁰ Sultanov, *80'li İllerin Sonu...*, s. 144

1.1.1.1. 1991 – 1994 Dağlık Karabağ olayları ve siyasi gelişmeler

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerdeki gerginleşme ve Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'dan ayrılma talebiyle başlayan gelişmeler daha SSCB'nin çökmesinden önce bir savaşın çıkacağına işaretlerini vermekteydi. Ermenilerin Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması yönündeki taleplerini 1988'de Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerbaycanlılara yönelik saldırılar takip etti ve Dağlık Karabağ'ın başkenti Hankendi (Stepanakert)'den göçler başladı. İki toplum arasındaki SSCB rejiminin son yıllarında beliren gerginlik ve küçük çaplı çatışmalar, 1991 yılında Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve bu arada Dağlık Karabağ'daki Ermeni yönetiminin de sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyetini ilanı ile devletlerarası bir savaşa dönüştü.

Çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Dağlık Karabağ İdare Konseyi, 2 Eylül 1991 tarihinde bölgenin "Özerk" statüsünü kaldırarak "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan etti. Ardından Eylül ayının ortalarında Ermeniler Azerbaycan – Ermenistan sınırındaki köylere saldırıya geçmesiyle gerginlik hızla tırmanacaktır. Bölgede yaşanan olaylara bir an önce müdahale gerektirmekteydi. Nitekim çok geçmeden, Rusya ve Kazakistan devlet temsilcileri tarafından oluşturulan bir heyet, 20 Eylül 1991'de Bakü'ye gelerek ardından 22 Eylül'de Hankendine geçeceklerdir.³¹ Heyetin amacı taraflar arasında acil barış sürecini başlatmaya çalışmaktı. Ardından, her iki tarafla yaptıkları görüşmeler sonunda taraflar ateşkes ve uzlaşma anlaşması için Rusya'nın Jeleznovodsk kentinde görüşmelerin devam etmesini kararlaştırdılar. Böylece, 20 Eylül 1991'de başlayan görüşmeler 24 Eylül iki ülke liderinin imza töreniyle sonuçlandı. Anlaşmaya göre, iki taraf arasında ateşkes sağlanacak, Ermenistan Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu kabul edecek, bölgeye kendini yönetmek için bir takım olanaklar sağlanacak ve görüşmelerin sürdürülmesi için iki ülke sınırında bulunan İcevan bölgesine bağlı köyde devam edilmesine kararlaştırılmıştır.³²

Yalnız yaşanan gelişmelere rağmen Ermenilerin Azerbaycan yerleşim birimlerine saldırıları Ekim ayı boyunca devam edecektir. Jeleznovodsk'ta kararlaştırıldığı gibi görüşmelere 15 Kasım'da devam edileceği bekleniyordu, bu arada

³¹ Taşkiran, *Geçmişten Günümüze Karabağ...*, s. 158 – 159

³² Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, C:VII, S:1, İlkbahar 2001, s. 403

iki taraf arasında sürdürülen görüşmelere katılan heyeti taşıyan helikopterlerin Ermeniler tarafından düşürülmesi Karabağ olaylarında dönüm noktası oldu. Nitekim, olayların ardından Azerbaycan halkı sokaklara dökülerek Muttalibov'u protesto edeceklerdir ve yaşananlar karşısında çaresiz kalan Muttalibov da "Ermenistan'a karşı her türlü önlemi alacaklarını" bildirerek, Ermenistan'a giden demir yolunun kesilmesine karar verecektir.³³ Ayrıca, Azerbaycan Yüksek Sovyet'i de olağanüstü toplanarak Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünün kaldırarak ve bütünüyle Azerbaycan'a bağlayacaktır. Dolayısıyla, bu gelişmeler bölgedeki gelirmiyi bir anda hat safhaya ulaşmasını sağladı ve Ermenilerin Karabağ'da Azerbaycan yerleşim birimlerine yönelik saldırılarını daha da şiddetlendirmesine sebep oldu.³⁴

1992 yılına gelindiğinde, artık SSCB'nin dağılma süreci tamamlanmıştı. 30 Ocak'ta Prag'da yapılan AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) toplantısında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bu kurumun üyesi olmasıyla birlikte, konu uluslararası bir boyut kazanacaktır. Bu arada iki toplum arasındaki çatışmalarda ölenlerin sayısı hızla artmaktaydı. 25 – 26 Şubat 1992'de Ermeni güçlerinin bölgedeki Azerbaycanlı yerleşim birimi Hocalı'ya düzenledikleri saldırı bir katliama dönüştü. Saldırılarda 600'den fazla sivil öldürüldü ki, bunlardan 63'ü çocuk, 106'sı kadın, 70'i yaşlı insanlardı. Ayrıca 487 kişi Ermenilerce rehin alındı, 1275 kişi yaralandı, 150 kişiyle ilgili olarak ise hiçbir şekilde bilgi edinilemedi. Azerbaycan resmi olarak, Hankendi'deki 366'ncı Rus Alayının saldırıya katıldığını açıkladı. Çünkü saldırıda en gelişmiş konvansiyonel silahlar kullanılmıştı. Bunlar değil Karabağ'daki yerel gruplarda, yeni oluşmaya başlayan Azerbaycan ve Ermenistan ordularında bile yoktu.³⁵

Azerbaycan yaşananların şoku içindeyken, 27 Şubat'ta Muttalibov Moskova'da aralarında BDT Ortak Ordusuna katılma anlaşmasının da bulunduğu çeşitli anlaşmalara imza attı.³⁶ Hocalı olaylarının ardından bu imza olayı ülkede muhalefetin radikalleşmesine neden oldu. Muhalefetin talebiyle 5 Mart'ta olağanüstü toplanan Yüksek Sovyet'te, Başkan Elmira Gafarov'a istifa etti ve yerine Yakup Mammadov seçildi. Ardından 6 Mart'ta muhalefet milletvekillerinin ve parlamento önünde

³³ Taşkıran, *Geçmişten Günümüze Karabağ...*, s. 161

³⁴ "İstoriya Konfliktı i Protsess Uregulirovaniya", <http://www.azerbembassy.org.cn/rus/background.html>, 20 Haziran 2004

³⁵ Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ...", s. 404

³⁶ Sultanov, *80'li İllerin Sonu...*, s. 163

toplanmış halkın baskısı ile Muttalibov'un istifa etmesi üzerine devlet başkanlığı yetkileri Meclis Başkanı Yakup Mammadov'a geçti.³⁷

Mart ayı boyunca karşılıklı saldırılar devam ederken, 24 Mart 1992'de Helsinki'de toplanmakta olan AGİK Dışişleri Bakanları konseyi, Karabağ'daki durumu değerlendirdi ve sonuç bildirisinin 3. ve 11. maddelerinde sorunun çözümü için Beyaz Rusya'nın Minsk kentinde konferans düzenlenmesinin kararlaştırıldığı ifade edildi. Ve konferansın katılımcıları olarak Azerbaycan, Almanya, ABD, Ermenistan, Beyaz Rusya, İsveç, İtalya, Fransa, Rusya, Türkiye, Çek ve Slovakya Federal Cumhuriyeti toplam 11 devlet belirlendi. Minsk Konferansı için koordinatörlük İtalya'ya verildi ve konferansa başkanlık etmek üzere İtalyan temsilci Mario Rafaelli atandı.³⁸

Bu arada, Muttalibov'un istifasından sonra işbaşına gelen Mammadov kısa sürede bağımsız bir kişiliği olmadığını ortaya koydu ve yönetime hakim olmaya devam eden Muttalibov yanlısı gruplar Mammadov'a her istediklerini yaptırır hale gelmişlerdir.³⁹ Nitekim, Karabağ'da yaşanan yenilgiler ve Mammadov'un yönetimi karşısında tepkilerini artıran muhalefet, sonunda ülkede başkanlık makamını ortadan kaldırarak yetkilerin tümüyle Yüksek Sovyet'e verilmesi talebini gündeme getirdi. Fakat, tepkilere rağmen yönetime hakim olan Muttalibov tarafları Mammadov'u ülkede cumhurbaşkanlığı seçimine gidilmesinde ikna ettiler ve 7 Haziran'da seçim yapılmasını kararlaştırdılar.⁴⁰ Bu arada Karabağ'da saldırılarını sürdüren Ermeniler 9 Mayıs 1992'de, bölgede son Azerbaycan yerleşim birimini Şuşa'yı ele geçirdiler ve üzerinden 10 gün geçmeden bu defa Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın bölgesini işgal ettiler.⁴¹ Yaşanan askeri yenilgi ülkedeki siyasi krizi daha da artırdı. Bu gelişmenin ardından Muttalibov yandaşları Yüksek Sovyet'in önünde on bir gün süren mitingin ardından parlamentoyu Muttalibov'u tekrar iktidara getirmek için olağanüstü toplantı yapmaya zorladılar.⁴²

³⁷ Tahirzade, *Elçi Bey...*, s. 72

³⁸ "Pervaya Dopolnitelnaya Vstrecha Soveta SBSE: Rezume Vivodov", <http://www.osce.org/docs/russian/1990-1999/mcs/adhels92r.htm>, 10 Haziran 2004

³⁹ Mustafa Pamuk, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü – Bu Günü – Yarını*, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1995, s. 57

⁴⁰ Pamuk, *a.g.e.*, s. 57

⁴¹ Abbaslı, *Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi...*, s. 221

⁴² Sultanov, *80'li İllerin Sonu...*, s. 191

14 Mayıs'ta yapılan olağanüstü toplantıda Yüksek Sovyet'in 6 Mart 1992'de Muttalibov'un istifasını kabul ettiği karar iptal edildi ve aynı zamanda devlet başkanlığı seçimlerinin yapılmasına ilişkin karar da iptal edilerek seçimin durdurulmasına karar verildi.⁴³ Bu şekilde taraftarları Muttalibov'un yeniden iktidara dönmesini sağlamaya çalışırken, 15 Mayıs'ta AHC Genel Merkezi önünde yapılan gösteride Yüksek Sovyet'in almış olduğu karar devlet darbesi olarak tanımlanarak halk anayasal düzeni korumak için mücadeleye çağırıldı.⁴⁴ Ardından göstericiler silahlı desteler ve askeri araçlar eşliğinde Yüksek Sovyet'e doğru yürüyüşe geçtiler ve binayı ele geçirdiler.⁴⁵ Böylelikle Muttalibov'un iktidara dönüşü engellenmesinin ardından ülkede iktidar fiilen AHC'nin eline geçti. Ardından 18 Mayıs'ta yapılan Yüksek Sovyet toplantısında Yüksek Sovyet'e yeni başkan seçilmesi konusunda uzlaşma sağlanarak Yakup Mammadov'un yerine başkanlık görevine AHC'den İsa Gambarov getirildi.⁴⁶

AHC liderlerinden Gambarov'un Yüksek Sovyet Başkanı seçilmesi, AHC'nin siyasi arenadaki gücünün muhalefetten iktidar alanına taşımakta olduğunun önemli göstergesi idi. Bu durum Ebülfez Elçibey'in başkanlık seçimlerinde şansını artırdı ve inisiyatifin AHC'nin eline geçmesini sağladı. Böylelikle AHC kararlaştırılan seçim sürecini devam ettirdi ve 7 Haziran 1992'de devlet başkanlığı seçimlerinin yapılmasını sağladı. Ardından Ebülfez Elçibey halkın % 59,4'ün desteğini alarak cumhurbaşkanlığına seçilmiş, 16 Haziran 1992 tarihinde de fiilen görevine başlamıştır.⁴⁷

Elçibey'in cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Azerbaycan birliklerinde toparlanma görüldü ve kısa sürede karşı taarruza geçerek kaybettikleri toprakların bir kısmını geri aldılar. Fakat kısa bir müddet sonra Ermeni birliklerinin şiddetli saldırıları başladı. Bu saldırılar üzerine Azerbaycan birlikleri tekrar geri çekilmek zorunda kaldılar.⁴⁸ Çatışmaların şiddetlenerek devam etmesi uluslararası gözlemcileri yeniden arabuluculuk yapmaya itti. 26 Ağustos 1992'de Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev ateşkes ilan edilmesi için girişimde bulundu, 27 Ağustos'ta ise Minsk Grubu başkanı Rafaelli sırasıyla Azerbaycan'ı ve Ermenistan'ı ziyaret ederek ateşkes

⁴³ Sultanov, a.g.e., s. 193

⁴⁴ Sultanov, a.g.e., s. 197

⁴⁵ Pamuk, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü...*, s. 58

⁴⁶ Tahirzade, *Elçi Bey...*, s. 80

⁴⁷ Pamuk, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü...*, s. 58

⁴⁸ Taşkıran, *Geçmişten Günümüze Karabağ...*, s. 174

yapılması ve Minsk Konferansı için görüşmelere başlanması çağrısını yaptı.⁴⁹ İlk sonuçlar Azerbaycan, Ermenistan ve Kazakistan dışişleri bakanları arasında 27 Ağustos 1992'de Alma Ata Beyannamesinin imzalanmasıyla elde edildi. Bu beynamede öngörüldüğü üzere, 1 Eylül 1992'den itibaren ateşkes sağlandı. 3 Eylül 1992'de taraflar Minsk Grubunun da çağrılarını uyararak bu belgeyi uygulamak için sınırdaki İcevan bölgesinde protokol imzaladılar. 14 – 15 Eylül tarihlerinde ise üç taraflı çalışma grubu faaliyete geçti. Fakat, bu defa Ermenistan Alma Ata Beyannamesini reddetti ve Kazakistan'ın ikna çabaları da sonuçsuz kaldı.⁵⁰

1993 yılına gelindiği zaman Dağlık Karabağ'ın tamamı Ermenilerin eline geçmişti. Ayrıca Ermeniler bununla da yetinmemiş ilerlemeye ve işgale devam ederek Karabağ dışında da Azerbaycan topraklarının bir kısmını işgal etmişlerdi. 27 Mart'ta Ermenistan tarafından, Ermenistan'la Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini bağlayan koridorlardan biri olan Kelbecer bölgesine yönelik saldırı başlatıldı. Saldırı birkaç gün sürdü. Ardından Azerbaycan tarafından yapılan resmi açıklamalara göre Kelbecer bölgesinin 3 Nisandan itibaren tamamen Ermeni güçleri tarafından işgal edildiği açıklandı. Saldırı sonucunda bölge nüfusunun bir kısmı öldürüldü, kalanlar ise "kaçkın" durumuna düştü.⁵¹ Kelbecer'in işgali Azerbaycan'da şok etkisi yarattı.

Duruma bir an önce uluslararası müdahale yapılması gerekiyordu. Nitekim, bu durum Azerbaycan yetkililerinin işgalle ilgili olarak uluslararası girişimleri artırmasına sebep oldu. Hem devlet başkanı, hem de dış işleri bakanlığı işgalin kınanması ve Ermenistan'a karşı gerekli yaptırımların uygulanması için BM, AGİK ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde girişimlerini sürdürdüler.

Azerbaycan'ın yoğun diplomatik çabaları sonucunda 30 Nisan 1993'te BM Güvenlik Konseyi Azerbaycan – Ermenistan çatışması ve Kelbecer'in işgali konusunu görüştü ve 15 üyenin oybirliği ile 822 sayılı kararı kabul etti. Kararda iki ülke arasındaki savaşın endişe verici boyutlara varmasından ve Kelbecer'in Ermenilerce işgal edilmesinden duyulan rahatsızlık dile getirilecektir. Karar, uluslararası kabul görmüş sınırların ihlal edilmezliği, toprakların silah zoruyla ele geçirilmesinin kabul edilmezliği, bütün devletlerin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi

⁴⁹ Musa Gasimov, *Azerbaycan Beynelhalg Münasibetler Sisteminde*, Bakü: Gençlik, 1996, s. 101

⁵⁰ Gasimov, *a.g.e.*, s. 102

⁵¹ Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ...", s. 407

ilkeleri de vurgulayarak Ermenilerin işgal edilmiş topraklardan bir an önce ayrılmasını talep etmekteydi.⁵²

Kararda Azerbaycan açısından beğenilen noktalar olsa bile genel olarak iki ülke arasında denge korunmaya çalışılmıştı. Şöyle ki, bir yandan “Ermenilerin işgalinden”, “Kelbecer’in ve diğer işgal edilen bölgelerin terk edilmesi gerektiğinden” bahsediliyorken, Azerbaycan’ın yoğun taleplerine karşın, işgalci devlet olarak Ermenistan’ın adı açıkça belirtilmiyordu. Ama, taraf olarak Karabağ Ermenilerinin değil de, Ermenistan’ın isminin geçmesi dolaylı da olsa onun çatışmada taraf olduğunun ifadesiydi.⁵³ 822 kararın kabul edilmesi Ermenistan üzerinde dünya kamuoyunun baskılarını artırırken Azerbaycan’ın diplomatik alanda bir inisiyatif üstünlüğü elde etmesini sağlayacaktır. Ancak, 1993 Haziran ayında Azerbaycan’da gerçekleşen darbe girişimi ve bunun sonucunda yaşanan hükümet değişikliği durumu Azerbaycan aleyhine değiştirdi. Nitekim, Ermenistan tarafı Azerbaycan’daki karışıklığı fırsat bilerek süreci tıkamaya başarırken diğer taraftan bu durumdan faydalanarak saldırılarını arttırdı. Daha çok iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalan Azerbaycan Ermeni saldırıları karşısında fazla tutunamadı.

1993 sonuna kadar Ermeni işgalleri ve bunları kınayan BM kararları bir birini izledi. 26 – 28 Haziran tarihlerinde düzenlenen saldırılar sonucu Ermeniler Azerbaycan’ın Akdere kentini ele geçirdiler. Ardından, 23 – 24 Temmuz tarihlerinde Ağdam bölgesi yoğun saldırılar sonucunda büyük oranda Ermenilerce işgal edildi. Bu gelişmelerin ardından 29 Temmuzda toplanan BM Güvenlik Konseyi konuyla ilgili 853 sayılı karar aldı. Kararda, 822 sayılı kararın uygulanması gerektiği de vurgulanarak, sınırların dokunulmazlığı ve toprak bütünlüğü ilkelerine değinilerek, 14 madde halinde Ağdam’ın ve işgal edilen diğer bölgelerin acilen ve şartsız olarak boşaltılması, sorunun AGİK Minsk Grubu çerçevesinde çözümlenmesi Ermenistan’ın bu konularda gerekli tüm adımları atması gerektiği vurgulandı.⁵⁴ Yalnız, 21 Temmuz – 12 Ağustos arasında AGİK Minsk Grubu ve BM Güvenlik Konseyi’nin 822 ve daha sonra alınan 853 sayılı kararlarının uygulanması için yaptığı çalışmalar sonuçsuz kaldı. Nitekim, 11

⁵² “UN Security Council Resolution 822 (1993)”, <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/247/71/IMG/N9324771.pdf?OpenElement> , 22 Haziran 2004

⁵³ Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ...”, s. 409

⁵⁴ “UN Security Council Resolution 853 (1993)”, <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement>, 22 Haziran 2004

Ağustos'tan itibaren Ermenistan güçlerinin Fizuli ve Cebrayil bölgelerine saldırıları yoğunlaştı. Ermenilerin Fizuli'yi işgale girişimleri üzerine 18 Ağustos 1993'te BM Güvenlik Konseyi dönem başkanı ABD temsilcisi M. Albright uzun bir açıklama yaparak, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki durumun kötüleşmesinden duydukları endişeyi dile getirdi. Açıklamada, Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki çatışmalarla ilişkin 822 ve 853 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması konusunda adımlar atması gerektiği, Azerbaycan'ın Fizuli bölgesine yapılan saldırılara son verilmesi gerektiği, daha önce işgal edilen Kelbecer, Ağdam ve diğer yerlerin terk edilmesi gerektiği de yer aldı.⁵⁵ Fakat, Ermenistan güçlerinin saldırısı daha da yoğunlaştı ve 23 Ağustos'ta Fizuli bölgesi büyük ölçüde işgal edildi. Bunu 25 – 26 Ağustos'ta Cebrail'in, 31 Ağustos'ta da Gubatlı'nın işgalleri izledi.⁵⁶

Bu gelişmelerin ardından 14 Ekim 1993'te toplanan BM Güvenlik Konseyi uygulanmayan kararlar serisine 874 sayılı kararı alarak birini daha ekledi. Bu kararda, daha önce alınan 822, 853 sayılı kararlar, dönem başkanının 18 Ağustos 1993 tarihli açıklamasına, Azerbaycan'ın ve diğer devletlerin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün dokunulmazlığına değinilerek, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde ve Ermenistan – Azerbaycan arasındaki çatışmalardan duyulan rahatsızlık dile getirilerek, alınması öngörülen önlemler maddeler halinde sıralanıyordu. Bu maddelerde, 822 ve 853 sayılı kararların mutlaka uygulanması gerektiği vurgulanıyordu.⁵⁷ Ancak, herhangi bir yaptırımı öngörmeyen bu önlemlerin Ermeni işgalini durdurması mümkün olmayacaktır. Nitekim, devam eden saldırılar sonucunda çok geçmeden 23 Ekim'de Horadiz kasabasının, 28 Ekim – 1 Kasım tarihlerinde Zengilan'ın da işgal edilmesiyle Karabağ fiilen Azerbaycan'ın kontrolünden çıkarak Ermenistan güçlerinin eline geçmişti.⁵⁸

İşgal üzerine BM Güvenlik Konseyi 11 Kasım 1993'te etkisiz kararlar serisinde sonuncusunu kabul etti. 884 sayılı bu kararda yine önceki kararlara atfen, Azerbaycan'ın ve diğer bölge devletlerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin dokunulmazlığına, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde ve Azerbaycan –

⁵⁵ Gasimov, *Azerbaycan Beynelhalg Münasibetler...*, s. 119 – 122

⁵⁶ “İstoriya Konflikta i Protsess Uregulirovaniya”, a.g.e.

⁵⁷ “UN Security Council Resolution 874 (1993)”, [http://ods-dds-](http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement](http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement), 22 Haziran 2004

⁵⁸ “İstoriya Konflikta i Protsess Uregulirovaniya”, a.g.e.

Ermenistan arasındaki gerilimden, Horadiz ve Zengilan'ın işgalinden duyulan rahatsızlık vurgulanmıştır. Bu maddelerde Horadiz ve Zengilan'ın işgali ve Azerbaycan topraklarının bombalanması kınanıyor, eski kararların ve bu kararın uygulanması konusunda Ermenistan'ın üzerine düşeni yapması AGİK Minsk Grubu çerçevesinde sorunun çözümü için gerekli çabanın gösterilmesi vurgulandı.⁵⁹

Yıl sonuna doğru çatışmalar azalarak devam edecektir. 1993 yılından geriye kalan Azerbaycan'ın işgal edilen toprakları, BM Güvenlik Konseyi'nin uygulanmayan kararları ve AGİK Minsk Grubu'nun sonuçsuz kalan çabaları olacaktır. BM Güvenlik Konseyi kararlarını kısaca yorumlarsak, bu kararların bir yönü Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün dokunulmazlığını, Ermenistan'ın sorunda taraf olduğunu ve işgal edilen toprakların hemen ve şartsız olarak terk edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulaması idi. Kararın diğer yönü ise, Ermenistan'ın açıkça saldırgan ülke ilan edilmemesi, Ermenilerin işgal ettikleri yerlerden çekilmediklerinde uygulanacak yaptırımlar konusunda hiçbir şeyin ortaya konmaması idi. Ama sonuç, iç karışıklıklar yaşayan ve yeterli askeri güce sahip olmayan Azerbaycan'ın topraklarının yaklaşık % 20'sini kaybetmesi ve Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'ı bölme konusunda avantajlı duruma gelmeleri oldu.

1994 yılı Ocak – Nisan dönemi küçük çaplı saldırılar ve Rusya ile AGİK'in barış çabalarıyla geçti. Ardından, 4 – 5 Mayıs tarihlerinde, Bişkek'te BDT Parlamentolararası Kurulu çerçevesinde Kırgızistan Parlamentosu ve Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Ermenistan ve Azerbaycan parlamentoları başkanları ve Karabağ'ın Azerbaycan ve Ermeni nüfusunun temsilcilerini bir araya getirdiler. Bu görüşme sırasında barışa yönelik bir adım olarak “Bişkek Protokolü” imzalanacaktır.⁶⁰ Daha sonra imzalanacak ateşkes anlaşmasına temel oluşturan bu protokolü, Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ'ın sadece Ermeni temsilcilerinin imzalaması, Azerbaycan açısından ciddi bir tavizdi. Nitekim, o güne kadar Azerbaycan taraf olarak sadece Ermenistan'ı kabul ediyordu. Fakat, şimdi kendi ülkesinin bir parçasını temsil ettiğini iddia edenlerle anlaşma imzalamıştır.

⁵⁹ “UN Security Council Resolution 884 (1993)”, <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement>, 22 Haziran 2004

⁶⁰ “İstoriya Konfliktı i Protseß Uregulirovaniya”, a.g.e.

Protokolde kısaca, Dağlık Karabağ ve onun çevresindeki çatışmaların Azerbaycan ve Ermeni halklarına ve bölgenin diğer halklarına zarar verdiği, Parlamentolararası kurulun ve BDT'nin bu yöndeki çabası, BM ve AGİK'in sorunun çözümü konusunda aldığı kararların (822, 853, 874 ve 884 kararlar), uygulanması gerektiği vurgulanarak, 8 Mayıs'tan – 9 Mayıs'a geçen geceden itibaren ateşin kesilmesi, bir sıra başka problemlerle beraber “kaçkın”ların yerlerine dönüşünün sağlanması konusunda uzlaşmaya varıldığı bildirilecekti. 9 Mayıs 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan Savunma bakanları ve Karabağ'daki Ermenilerin temsilcisi ateşkesle ilgili anlaşma imzaladılar. 12 Mayıs 1994'ten itibaren ateşkes rejimi uygulanmaya başladı.⁶¹ Böylece Karabağ sorununda sıcak çatışmaların ve bir ara savaşın yaşandığı dönem sona ermiş oldu.

1.2. “MOSKOVA'DAN BAKÜ'YE”: HAYDAR ALİYEV'İN

AZERBAYCAN SİYASETİNE DÖNÜŞÜ

Haydar Aliyev'in SSCB siyasetinden ayrılarak bağımsız Azerbaycan'da hakimiyet mücadelesine katılması ülke geleceği açısından önemli gelişmeydi. Fakat, bu konuyu incelemeyden önce kısaca Haydar Aliyev'in özgeçmişine ve Moskova'dan Bakü'ye uzanan sürece değinmek gereklidir.

1964'ten itibaren Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde (ASSC) üst düzey görevlerde bulunan Haydar Aliyev, önce ASSC KGB(Devlet Tehlikesizlik Komitesi) başkan yardımcısı, ardından 1967'de ASSC KGB başkanlığı yapmıştır. Daha sonra, 1969'da Azerbaycan Komünist Partisi başkanlığı görevine getirilen Aliyev, ardından 1976 – 1982 yıllarında SSCB Politbüro yedek, 1982 – 1987 yıllarında ise tam üyeliğine seçilmiştir.⁶²

AKP başkanlığına gelmesiyle birlikte dış siyasete ilk adımını atan Haydar Aliyev, böylelikle dış siyaset ve diplomatik alanda çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Aliyev'in diplomatik kariyerini iki döneme ayırabiliriz. Birinci dönem, Aliyev'in ASSC Komünist Parti Başkanlığını kapsayan dönemdir. O sıralar ASSC'nin en üst düzey temsilcisi olarak Azerbaycan'ı uluslararası arenada temsil eden Aliyev, ülkeyi ziyarette bulunan çeşitli yabancı ülke temsilcileri ve SSCB dahilinde birlik üyesi

⁶¹ “İstoriya Konflikta i Protsess Uregulirovaniya”, a.g.e.

⁶² “Geydar Aliyev Biografiya”, <http://www.strana.ru/stories/02/01/14/2338/202237.html>, 20 Aralık 2003

devletlerle kuracağı ilişkiler çerçevesinde diplomatik faaliyete bulunacaktır. İkinci dönem, Haydar Aliyev'in Moskova'da geçirdiği yıllardan oluşmaktadır. Politbüro üyeliğine seçildikten sonra kendisini bu sefer en üst düzey dış siyasette bulan Aliyev, bir çok devlet temsilcisiyle görüşme, tanışma ve diplomatik faaliyete bulunma fırsatını elde etmiş, Hindistan, Vietnam, Yugoslavya, Mozambik, Angola, Macaristan ve Meksika gibi ülkelere resmi ziyarette bulunmuştur.⁶³

Fakat, Mihail Gorbaçov'un SSCB Komünist Parti Genel Sekreterliğine gelmesi, Aliyev'in Politbürodeki siyasi kariyerinde dönüm noktası oldu. 80'lerin sonlarına doğru sosyo – ekonomik sorunların açığa çıkmasıyla SSCB artık çözülme sürecine girmişti. Bu dönemde, Konstantin Çernenko'un ardından 11 Mart 1985'te KP Genel Sekreterliğine Gorbaçov'un getirilmesi SSCB'de yeni dönemin başlangıcı oldu.⁶⁴ Nitekim yeni seçilen lider, reform yanlı tutumuyla SSCB'nin siyasi ve ekonomik sisteminde radikal değişimlerin gerektiğinin inancındaydı. Fakat bunları gerçekleştirmesi için Gobaçov'un öncelikle kuvvetli otoriteye sahip olması gerekiyordu.⁶⁵ Bu nedenle, bir yandan siyasal sistemin yapısını değiştirerek kendini KP'nin hegemonyasından kurtarmaya çalışırken, diğer yandan, ekonomik yapının değiştirilmesi için çalışmaya başladı.⁶⁶ *“Gorbaçov, Parti içinde kendi iktidarını pekiştirmek için, iki istikamette hareket etti. Birincisi, her fırsatta, eski siyasetçileri görevlerinden çıkarmaya başladı. İkincisi de, Partinin temel organlarındaki kadroları kendi görüşlerine yatkın kişilerle takviye etmek için çaba harcadı. Bu mücadele 1988 yılı sonlarına kadar sürdü.”*⁶⁷

Gorbaçov'un radikal fikirler ve tutumundan etkilenenlerden biri de Aliyev oldu. Nitekim, Aliyev yıllarını SSCB siyasi hayatında geçirmiş biri olarak, SSCB'de reform ve yeniden yapılanma gayreti içinde olan Gorbaçov için artık emekliğe ayrılması ve yerinin yeni, kendine daha yakın kadrolara doldurması gereken biri olarak görülmekteydi.⁶⁸ Gorbaçov'un Aliyev'e karşı sergilediği tutum ikisi arasında tırmanan

⁶³ Şukurov İbrahim, *Diplomatiya Mira*, Baku: İzdatelstvo Azerbaijan, 1997, s. 9

⁶⁴ Sultanov, *80'li İllerin Sonu...*, s. 26

⁶⁵ Dmitri K.Simes, “Gorbachev: A New Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, <http://www.foreignaffairs.org/19870201faessay7828/dimitri-k-simes/gorbachev-a-new-foreign-policy.html> , 5 Şubat 2004

⁶⁶ Simes, a.g.e.,

⁶⁷ Arnaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s. 912

⁶⁸ Aleksandr Trushin, “Sem Partinih Grehov Tovarisha Aliyeva”, <http://www.compromat.ru/main/aliev/a.htm>, 2 Nisan 2004

gerginliğe sebep oldu. Fakat oluşan gerginliğin tek sebebi bu değildi. Gorbaçov ile Aliyev arasındaki anlaşmazlığın bir diğer sebebi, her ikisinin SSCB’de oluşan milletler arası sorunlara farklı yaklaşımlarından kaynaklanmaktaydı. Gorbaçov SSCB’de bulunan Müslüman millet ve halklara açıkça karşıtlığını belli ederdi ve hepsini milliyetçilikle suçlardı.⁶⁹ 1986 Ocak ayında gerçekleşen Politbüro toplantısında Gorbaçov Kazakistan Komünist Partisi Sekreteri Dinmuhammed Kunayev’i görevinden almasını ve yerine Rus Gennadi Kolbin’in getirilmesini talep etti. Karara itiraz eden Aliyev, Kazakistan’a 22 yıl hizmet eden Kunayev’in görevinden alınmasının ve yerine Rus Kolbi’nin getirilmesinin halkta ters tepki yaratacağını vurguladı ve tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini ifade etti.⁷⁰ Uzun tartışmalar sonrası yine de Gorbaçov Kolbin’i Kazakistan Komünist Partisi genel sekreterliğine tayin edecektir. Bu olayın ardından Kazakistan’da milli öfke duyan binlerce öğrenci kararı protesto etmek için ayaklanacaktır.⁷¹

Fikir ve uygulamalarında Aliyev’i karşısında bulan Gorbaçov, Aliyev ile çalışamayacağını anlayınca Politbürodan emekliğe ayrılması için çalışacaktır. Haydar Aliyev geniş çevresi ve otoriteye sahip olan bir insandı, ayrıca Politbüro üyesi olan yegane Türk olması onu Gorbaçov’un gözünde daha da tehlikeli kılmaktaydı.⁷² Nitekim, durumun farkında olan ve Gorbaçov’la daha fazla çalışamayacağını anlayan Aliyev, 25 Ekim 1987’de, sağlık sorunlarını göstererek Politbürodan emekliğe ayrılacaktır.⁷³

Aliyev’in Politbüro’dan ayrılmasından sonra ASSC yönetimi ve KGB’inde bazı değişimler gerçekleşti. Gorbaçov çok geçmeden Azerbaycan’ı etkisi altına alacaktır. AKP başkanlığına sırasıyla getirilen Ebdürrahman Vezirov ve Ayaz Muttalibov büyük ölçüde Moskova gölgesinde siyaset yürüteceklerdir. Durumun farkında olan Aliyev Azerbaycan’a dönmek isteyecektir, fakat Gorbaçov yardımcılarını vasıtasıyla Aliyev’i uyararak onun Moskova’dan kesinlikle ayrılmamasını talep etti.⁷⁴

⁶⁹ Elmira Ahundova, “Chego Dobilsa Geydar Aliyev Kak Postsovetkiy Lider”, <http://www.izvestia.ru/mnenie/article38648>, 20 Şubat 2004

⁷⁰ Trushin, “Sem Partinih Grehov...”, a.g.e.

⁷¹ “Kazakstan Reform and Nationalist Conflict”, www.country-data.com/cgi-bin/query/r-7511.html, 30 Mart 2004

⁷² İrfan Ülkü, **Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan**, İstanbul: Doğan Kitapçılık, Mart 2000, s. 87

⁷³ Jeremy Bransten, “Azerbaijan: Biography of Deceased Former President Heidar Aliyev”, **Eurasia Insight**, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp121403.shtml>, 25 Aralık 2004

⁷⁴ Trushin, “Sem Partinih Grehov...”, a.g.e.

Geçen zaman içerisinde, Azerbaycan – Ermenistan arasında çıkan sorun git gide tırmandı. Karabağ'a saldırıları protesto etmek amacıyla Moskova'da basın toplantısı düzenleyen Aliyev, Gorbaçov ve SSCB Komünist Partisine ağır eleştirilerde bulundu ve bu sefer Gorbaçov'un talimatıyla KGB tarafından takibe alındı.⁷⁵ Azerbaycan ile Ermenistan arasında çıkan Dağlık Karabağ sorunu 1988 yılında alevlendi, ama olayların Aliyev'in Politbüro'dan ayrılmasından hemen sonraki döneme denk gelmesi ilginç bir rastlantıydı.⁷⁶ Nitekim, Aliyev Politbürodan ayrılmasından 20 gün sonra Gorbaçov'a yakınlığı ile bilinen ve ekonomi danışmanı olan Ermeni Profesör Ağan Ağanbeğyan Paris'te "Humanite" gazetesinde verdiği demeçte: "Dağlık Karabağ Ermenistan'a verilmelidir ve Gorbaçov bu konuda hemfikirdir" demesiyle olaylar alevlenecektir.⁷⁷ Açıklamanın ardından Azerbaycan'da protesto ve Ermenistan'da destek amaçlı çeşitli miting ve gösteriler yapıldı.⁷⁸ Gerginlik git gide tırmanmaktaydı. Ardından, DKÖB Bölge Sovyeti'nin Azerbaycan ve Ermenistan Yüksek Sovyetlerine hitaben, Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a birleşme isteğini belirtmesiyle Azerbaycan'da Ermenilere, Ermenistan ve Dağlık Karabağ'da da Azerbaycanlılara karşı şiddet olayları baş gösterecektir.⁷⁹

1990'ların sonunda Rusya'da Gorbaçov'un yakını ve yardımcısı olan Anatoliy Çernayev'in "Gorbaçov'la Altı Yıl" isimli günlüğü yayınlanacaktır. SSCB'nin dağılmasına doğru Kremlin duvarları arkasında yaşanan olayları anlatan Çernayev, günlüğünde aktardığı bir diyalog, Gorbaçov'un Aliyev karşıtlığını doğrulayacak nitelikteydi. "1988 senesi idi, Dağlık Karabağ sorunu git gide tırmanmaktaydı, Gorbaçov'un yakın yardımcısı Georgi Şahnazarov genel sekreteri ziyarete geldi. Gorbaçov Şahnazarov'a Azerbaycan – Ermenistan gerginliği hakkında sorular yöneltmekteydi: 'Ya Aliyev? Aliyev'le ne yapacağız?'. Gorbaçov, Aliyev'in Kafkasya'daki olaylara müdahale olasılığı sorgulamaktaydı. Buna karşılık Şahnazarov: 'Merak etmeyin, kazıyoruz [ayağının altını], yakında bitecek' cevabını verdi."⁸⁰

⁷⁵ Hulusi Turgut, "Nahçıvan'dan Kremlin Aliyev", *Hürriyet*, 14 Aralık 2003

⁷⁶ İrfan Ülkü, *Kızıl Yıldızdan Hilale: Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı*, 3.bs., İstanbul: Otopsi, t.y., s. 171

⁷⁷ Ahundova, "Chego Dobilsa Geydar Aliyev...", a.g.e.

⁷⁸ Fuzuli İsmayılov, *Garabağ Konfliktini ABŞ'in Global Siyaseti Kontekstinde*, Bakı: Azerbaycan Milli Ensiklopediyası Neşriyyatı, 2001, s. 54

⁷⁹ Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ ...", s. 400

⁸⁰ Ahundova, "Chego Dobilsa Geydar Aliyev...", a.g.e.

1989 yılında, Azerbaycan'da Haydar Aliyev yanlısı bazı kesimler, Aliyev'i tekrar ülke başkanlığına getirilmesine yönelik bir hareket başlatmışlardı. "15'ler Hareketi" adıyla bilinen bu girişimin amacı, o sıralar halen Moskova'da bulunan Aliyev'i iktidara getirmek için bir kitle hareketi başlatmaktı.⁸¹ Fakat durum olduğundan karışıktı. Bir taraftan Moskova'dan yapılan baskılar diğer taraftan Azerbaycan'da Halk Cephesinin popülerliği bu hareket çok geçmeden ASSC yönetimi tarafından bastırılmasını sağladı.⁸²

Haydar Aliyev, 1990 Mayıs ayında, Moskova'dan Bakü'ye döndü ve kısa bir süre sonra Azerbaycan Yüksek Sovyet'inde Nahçıvan milletvekili olarak yerini aldı. 1990'da Bakü'de yaşanan kanlı olaylardan sonra Azerbaycan Moskova temsilciliğinde yaptığı Gorbacov karşıtı konuşması Azerbaycan halkı önünde prestij elde etmesini ve tekrar ön plana çıkmasını sağladı.⁸³ Ardından, 1991'de Komünist Partisi'nden de istifa eden Aliyev, SSCB'nin dağılışının getirmiş olduğu iktidar değişikliklerinden faydalanarak 4 Eylül 1991'de yapılan seçimlerde aday olduğu Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Yüksek Meclisinin Başkanlık görevine seçilerek iktidar mücadelesini sürdürdü.⁸⁴

8 Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya tarafından imzalanan BDT anlaşması SSCB'nin çöküşünü ilan etmekteydi.⁸⁵ SSCB dağılmıştı ve bünyesinde bulunan 16 ülke artık özgürdü. Bu aynı zamanda, Azerbaycan'da eski komünist hükümetin yerel temsilcisi Ayaz Muttalibov iktidarının da sona ermesi anlamına geliyordu. Muttalibov'un ayrılmasıyla Azerbaycan Yüksek Sovyet'inin aldığı kararla devlet başkanlığı yetkileri geçici olarak Yüksek Sovyet Başkanı Yakup Mammadov'a geçti. Bunun yanında, Yüksek Sovyet'in en kısa zamanda Azerbaycan'da yeni devlet başkanlığı seçimine gidilmesine karar verildi. Nitekim, 25 Mart'ta alınan kararla seçimin 7 Haziran 1992'de yapılması kararlaştırıldı.

Yüksek Sovyet'in seçim kararı almasının ardından Merkez Seçim Kurulu AHC Başkanı Elçibey'in yanı sıra, Yüksek Sovyet Başkanı Yakup Mammadov'u ve diğer

⁸¹ Ülkü, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan...*, s. 92

⁸² Ülkü, *a.g.e.*, s. 92

⁸³ Fodor Vinter, "Umer Geydar Aliyev", <http://www.utro.ru/articles/2003/12/13/258947.shtml>, 20 Aralık 2003

⁸⁴ Nazim İbrahimov, İbrahim Şukurov, *Haydar Aliyev Azerbaycan'ı Dünyaya Tanıdır*, Bakü: Azerbaycan Neşriyat, 1994, s. 23

⁸⁵ Nazim Cafersoy, *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992 – Haziran 1993): Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*, Ankara: ASAM, 2001, s. 39

adayları resmen aday olarak kayda aldı.⁸⁶ Fakat, bu adaylar arasında Haydar Aliyev'in ismi yoktu. Nitekim, Ayaz Muttalibov, ülke başkanlığına geçerken Aliyev'in başkan seçilmesini önlemek amacıyla Anayasaya "65 yaşını geçenler cumhurbaşkanı seçilemez" maddesini koydurmuştu.⁸⁷

Seçim sürecinde ülkedeki siyasi durum gerginleşmeye ve parlamentonun önünde çeşitli gösteriler yapılmaya başlandı. 25 Nisan'da yapılan gösteride bir grup gösterici devlet başkanlığına yaş sınırlaması getiren Anayasanın 121/2 Maddesinin değiştirilmesi ve Haydar Aliyev'in adaylığının kabul edilmesini talep edecektir.⁸⁸ Fakat, parlamentodan bu maddenin kaldırılması amacıyla yapılan tartışmalardan bir sonuç çıkmayınca Haydar Aliyev 1992 seçimlerine katılamayacaktır. Böylece, yapılan seçimlerin ardından, Merkez Seçim Komisyonu'nun 13 Haziran'da yaptığı resmi açıklamaya göre geçerli oyların % 59,4'ünü alan AHC Başkanı Ebülfez Elçibey Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı seçilecektir.⁸⁹

1.3. BAĞIMSIZLIKLA GELEN SORUNLAR

Yeni kurulan Azerbaycan, bağımsızlığına kavuştuktan sonra, kısmen iç, kısmen de ülke dışından kaynaklanan güçlüklerin neden olduğu ciddi problemlerle karşı karşıya kaldı. Öncelikle, Azerbaycan SSCB'den ayrılıp bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, politik olarak hala Rusya Federasyonu'nun etki alanında kalmaya devam ediyordu. Rusya, eski SSCB topraklarındaki siyasi ve askeri güvenlik ve istikrardan kendini tam sorumlu hissetmekteydi. Dolayısıyla, eski SSCB topraklarını kendi iç ve dış politikaları için olağanüstü önemde gördüğünden, yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş cumhuriyetlerin bulunduğu Orta Asya ve Kafkasya bölgesini etkisi altında tutmak için elinden gelen çabayı göstermekteydi. Bu nedenle bu düşünce Rusya'yı, bu cumhuriyetlerin iç ve dış politika girişimlerini doğrudan sınırlayan **Yakın Çevre** politikasını benimsemeye götürmüştür.

Belarus, Rusya Federasyonu ve Ukrayna devlet başkanlarınca 8 Aralık 1991'de Minsk'de imzalanan anlaşma ile SSCB dağılmış yerine "Bağımsız Devletler Topluluğu"

⁸⁶ Cafersoy, a.g.e., s. 43

⁸⁷ Ülkü, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan...*, s. 54

⁸⁸ Cafersoy, *Elçibey Dönemi Azerbaycan...*, s. 44

⁸⁹ Cafersoy, a.g.e., s. 46

kurulacaktır.⁹⁰ Ardından 11 cumhuriyetin devlet başkanları, beş yeni belge daha imzaladılar ve 21 Aralık 1991’de Alma Ata Deklarasyonu ile Baltık cumhuriyetleri dışındaki eski SSCB üyeleri BDT’ye katıldıklarını ilan ettiler.⁹¹ Görüşmeye katılan dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov da muhalefetin yoğun itirazına rağmen, Azerbaycan’ı BDT üyesi yapan anlaşmayı imzaladı. Fakat bu anlaşma daha sonra muhalefetin etkili olduğu parlamento tarafından onaylanmayacaktır. Azerbaycan’ın BDT konusunda sergilediği tutum, Rusya’nın Azerbaycan’a farklı tavır sergilemesine yol açacaktır. Nitekim, Azerbaycan – Ermenistan arasındaki anlaşmazlık yüzünden, Ermenistan yanlısı siyaset izlediğinden dolayı, Rusya’yla gergin olan ilişkiler bununla daha da gerginleşecektir.⁹²

SSCB’nin beklenmedik bir hızla dağılması Orta Asya ve Kafkasya üzerinde yeni bir güç rekabetinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Öncelikle, Moskova tarafından yönetilmeye alışmış olan Orta Asya ve Kafkasya devletleri, birdenbire gelen bağımsızlıkla kendilerini büyük bir iktidar boşluğunda buldular. Bunun yanında, Rusya’nın bölgedeki varlığının azalmasıyla birlikte, hem ABD, Japonya, Çin gibi uluslararası güçler ve hem de Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan gibi bölge devletleri, jeopolitik ve jeoekonomik avantajlar edinmek amacıyla bu yeni güç rekabetinde yerlerini almaya başladılar. Böylelikle, uluslararası ve bölgesel güçlerin bu bölgede etkinlik kazanma girişimleri, diğer Orta Asya ve Kafkasya devletlerinde olduğu gibi, Azerbaycan’ın da kendi iç ve dış politika ilkelerini geliştirmesine engel olacaktı.

Bağımsızlık sürecinde yaşanan gelişmelerin ivmesi, Azerbaycan’a komşularıyla ilgili politikalar oluşturma zamanı tanımayacak, bir başka deyişle, bölgedeki gelişmeler politikaları önceleyecektir. Bunun yanında, içeride yaşanan ekonomik alandaki şiddetli problemler, ekonomik yapıların dağılık oluşu, düşük verimlilik, yaygın yoksulluk, vasıfsız işgücünün varlığı v.d., iç ve dış politikaya ve toplumsal yaşama yansımakta, ekonomik karşılıklı bağımlılığı daha da artırmakta, siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmeyi yavaşlatmaktaydı. Ayrıca, Azerbaycan’ın içinde bulunduğu sosyo – politik istikrarsızlık, Dağlık Karabağ üzerinde Ermenistan’la olan gerginlikle daha da tehlikeli boyutlara varmaktaydı. Azerbaycan’ın öncelikli isteği bir an önce uluslararası alanda

⁹⁰ “Sodrujestvo Nezavisemih Gosudarstv”, http://www.cis.minsk.by/russian/sng/cis_prof.htm, 15 Kasım 2003

⁹¹ “Osnovopologayuşıye Dokumenti SNG...”, a.g.e.

⁹² Yuri Fedorov, “Russias Policy Towards the Issue of Caspian Oil”, <http://www.cpss.org/casianw/fedorov.htm>, 5 Kasım 2002

tanınmaktı. Böylelikle, tanınmayla birlikte bu sorunları aşabilmek için gereken dış yardım sağlanacaktı.

Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip oluşu bu doğal kaynakların çıkartılması, işlenmesi ve uluslararası pazarlara taşınması sorununu beraberinde getirecekti.⁹³ Bu doğal kaynakların üretilip işlenmesi için gerekli mali gücü ve teknolojisi bulunmayan Azerbaycan, bu zenginliklerin Batılı şirketlerce işlenmesini tercih etmiştir. Azerbaycan petrolüne ilgi gösteren petrol şirketleri arasında ilk sırayı ABD şirketi Amoco almıştır.⁹⁴ Amoco'nun Azerbaycan petrolü ile ilgilenmesi Ocak 1991'e dayanmaktadır.⁹⁵ Dönemin Azerbaycan yönetiminin petrol yatakları ile ilgili açtığı ihalelerin birçoğu ABD ve İngiltere şirketleri tarafından kazanılmıştır.⁹⁶ Böylece doğal kaynakların çıkartılıp işlenmesinde Batı şirketlerinin üstünlük kazandığını söyleyebiliriz. Bu başta Rusya olmak üzere komşu İran'ı da çok tedirgin etmekteydi. Taşıma konusunda ise durum farklıydı. Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki askeri gücü ve Hazar'ı mevcut olan boru hattıyla birleştiren boru hattının işler durumda olması, Hazar petrollerinin Batıya taşınmasında Rusya'ya büyük bir avantaj sağlamaktaydı. Fakat, bu sahada Rusya'nın en önemli rakiplerinden biri olan Türkiye'nin, petrolü ülkenin Güney – Doğu bölgesindeki mevcut boru hattıyla Akdeniz'deki Türk limanlarına taşınmasını teklif etmesi bölgede gerginliğin daha da artmasına sebep olacaktı.⁹⁷

Bu temel sorunlar, Hazar'ın paylaşımı gibi başka sorunlarla birleşerek başta İran ve Rusya olmak üzere pek çok uluslararası aktörün Azerbaycan'la ilişkilerini etkileyecektir. SSCB döneminde Hazara kıyıdaş iki devlet vardı: İran ve SSCB. Fakat SSCB'nin dağılmasının ardından bunlara Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın eklenmesi Hazarın statüsü tartışmalarını başlattı. Uluslararası hukuka göre Hazarın statüsü ya tüm kıyıdaş devletlerin ortak egemenliği prensibinden hareketle “ortak

⁹³ Mübariz Gurbanlı, *Sülhe Geden Yol*, Bakü: Ozan Neşriyyat, 2000, s. 57

⁹⁴ Sabit Bağirov, “Azerbaycan Oil: Glimpses of A Long History”, *Perceptions Journal of International Affairs*, C:I, No:2, Haziran – Ağustos 1996, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/i2/i2-3.htm>, 14 Haziran 2003

⁹⁵ Bağirov, a.g.e.

⁹⁶ Nesip Nesibli, “Azerbaycan'ın Geçmiş ve Geleceğinde Petrol”, *Azerbaycan Jeopolitiği ve Petrol*, Bakü: Hazar Üniversitesi yayını, 2000, s.15

⁹⁷ Yasin Aslan, *Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye*, Ankara: y.y., Eylül 1997, s. 51

sahiplik” (condominium) ya da taraflar üzerinde anlaşacakları bir formüle göre ulusal egemenlik sahalarına bölmeyi gerektiren “bireysel sahiplik” olacaktır.⁹⁸

Azerbaycan ve Kazakistan’ın Hazar’ın statüsünün belirlenmesini beklemeden tek taraflı olarak of – shore petrol aramasına başlamaları üzerine alevlenen hukuki tartışmada, Rusya’nın görüşü, Hazar’ın, kıyıdaş devletlerin eşit kullanımında olması gerektiği yönündeydi. Rusya ayrıca, İran ve Türkmenistan’ın desteğiyle, acık denizlerle doğal bağlantısı olmadığı için Deniz Hukuku’nun Hazara uygulanamayacağını; bir iç deniz veya göl olan Hazar’ın ortak egemenliğe tabi olması gerektiğini; 20 millik karasuları ve takip eden 20 millik ulusal ekonomik bölgelerin dışında kalan alanın ortak sahiplenmesi gerektiğini ileri sürdü.⁹⁹ Rus görüşüne karşılık, temel olarak Azerbaycan tarafından ileri sürülen ve Kazakistan’ında desteklediği görüşe göre Hazar bazen “sınır gölü”, bazen de “açık deniz” olarak tanımlandı. Sınır gölü yaklaşımına göre Hazar uluslararası kara sınırlarının ortay hatta kadar denize uzatılması yoluyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünmeli, kıyıdaş devletler kendi sektörlerindeki su yüzeyi, deniz ulaşımı, biyolojik kaynakların kullanımı ve deniz dibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olmalıydı. Açık deniz yaklaşımına göreyse, 12 millik kara suları ve ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar ekonomik bölgeler belirlenmeliydi.¹⁰⁰

Ayrıca, özellikle ABD’nin bölgede ağırlık kazanması, Rusya ve İran gibi devletleri tedirgin etmekteydi. Azerbaycan ve Kazakistan’ın Batılı şirketlerle yaptığı anlaşmalardan büyük pay alabilmek ve petrol boru hatlarını kontrolü altında tutmak için Rusya, Hazar’ın statüsü konusunu gündemde tutmakla petrol kaynaklarından büyük paylar almayı amaçlamaktadır.¹⁰¹ Bölgede ABD gibi yabancı devletleri istemeyen İran ise Rusya’yı bu konuda kendi müttefikleri olarak görmektedir.¹⁰²

⁹⁸ Bernard H. Oxman, “Caspian Sea or Lake: What Difference Does It Make?”, *Caspian Crossroad*, Volume 1, Issue No: 4, Winter 1996, <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/141.htm>, 10 Haziran 2004

⁹⁹ Gorkhalmaz Askarov, “Border Games in the Caspian Sea: Newly Independent States vs. Russia and Iran”, <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/423.htm>, 23 Şubat 2003

¹⁰⁰ Yolbars A.Keşbanov, “The New Legal Status Of Caspian Sea Is The Basis Of Regional Co – Operation And Stability”, *Preceptions Journal of International Affairs*, V: II, N.4, December 1997 – February 1998, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/ii4/II4-2.htm>, 15 Haziran 2003

¹⁰¹ Askarov, “Border Games in the Caspian Sea:...”, a.g.e.

¹⁰² Aslan, *Hazar Petrolleri, Kafkas...*, s. 110

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra İran'la kuracağı ilişkiler bölgesel güvenlik, istikrar ve ülkenin geleceği açısından önemli olan bir diğer konuydu. İlk başta kendilerini tarihsel ve kültürel bağlara sahip iki kardeş ülke olarak gören devletler, birçok konuda yapılacak işbirliği için hemfikirdiler. Nitekim, İran da Hazar'da Batılı şirketlerle imzalanan anlaşmalardan pay almak isteyecektir. İran ilk önce bunu başarsa da, ABD'nin baskısıyla Hazar Konsorsiyumu'ndan çıkarılacaktır. Bunun yüzden, ABD'nin bölgede ağırlık kazanmaya başlamasıyla, Azerbaycan'la ilişkileri gerginleşen İran, saf değiştirerek Hazar'ın statüsü konusunda açıkça Rusya'yı destekleyecektir. Ayrıca, İran'ın kuzeyinde yaşayan 20 milyondan fazla Azeri'nin bulunması, Azerbaycan'a karşı tavır almaya sebep olan bir diğer neden oldu. İran bölgede güçlü bir Azerbaycan'ın oluşmasını kendi ülke bütünlüğü için tehlikeli gördüğünden, bölgede Azerbaycan'ı kontrol altında tutmak isteyecektir. Bu ise bölgede ABD'ni saf dışı bırakarak, yani ABD'nin Azerbaycan'a verdiği desteği kesmek ve enerji kaynaklarını kontrol etmekle mümkün olabileceği açıktır.

Dolayısıyla, Soğuk Savaşın bitmesiyle oluşan yeni dünya düzeninde Azerbaycan'ın, başta diplomatik alanda olmak üzere hemen - hemen her konuda ABD'nin desteğine ihtiyacı vardı. Ocak 1993'te Bill Clinton'un ABD'de Başkanlığı döneminde Azerbaycan - ABD ilişkileri gergin durumda idi. Öncelikle, ABD Azerbaycan'ı Ermenileri etnik temizliğe uğratan, kişisel hakları ve demokrasi ilkelerini çiğneyen bir devlet olarak görmekteydi.¹⁰³ Nitekim, 1988'den itibaren Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ üzerinde yaşanan sorunlar hat safhaya varmış, her iki devlette bulunan Azerbaycanlı ve Ermeniler arasında şiddetli çatışmalara yol açarak bir çok sivil insanın ölümüyle neticelenmişti. Fakat, Ermenistan'ın sahip olduğu güçlü lobisi sayesinde, Azerbaycan Dağlık Karabağ'ı abluka altında tutan ve Ermenileri vahşicesine katleden bir ülke olarak tanıtılmıştır. Dolayısıyla, bu durum başta ABD olmak üzere, dünya devletlerinin Azerbaycan'a olan tutumunu etkilemişti. Artık Azerbaycan'a, resmi devlet adamlarının yaptıklarına ve yürüttükleri politikalara kuşkuyla yanaşılmaktaydı. Özellikle Azerbaycan'ın bağımsız politika uygulayacağına, dünyada ve Azerbaycan'da barış ve demokrasinin gelişimine katkıda bulunacağına inanılmamaktaydı. Bu ise bağımsız Azerbaycan devleti için oldukça tehlikeli idi.

¹⁰³ Ali Hasanov, *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti: Avrupa ve ABŞ*, Bakü: y.y., 1997, s. 149

1.4. AZERBAJYCAN PETROLÜ VE ÖNEMİ

Petrolün öneminin artması, sanayi devrimiyle birlikte olmuştur. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte petrolün pek çok kilit alanda belirleyici hale geldi. Geçen zaman içinde, petrolün stratejik öneminin yanı sıra ekonomik değeri de tüm teknolojik gelişmelere rağmen azalmadı. Taşımacılık sektöründe petrol en önemli enerji kaynağı olduğu gibi, kimya sanayisinde sayıları her gün artan on binlerce maddenin üretiminde temel kaynak durumundadır. Birinci ve İkinci Dünya savaşları sırasında Kafkaslar ve Basra Körfezi'ndeki petrol yataklarının ele geçirilmesi tüm savaşan orduların stratejik hedefleri arasında yer aldı. 1970'li yıllarda petrol krizlerinin tüm dünya ekonomisini etkilediği gibi günümüzde de petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar veya onlarla ilgili alınan siyasi kararlar pek çok konuda yaşamımızı etkilemektedir.

1991 yılında SSCB'nin dağılması, büyük Avrasya coğrafyasında önemli jeopolitik ve jeoekonomik değişiklikleri ateşledi. Orta Asya ve Trans Kafkasya'da büyük devletlerin ve petrol şirketlerinin dikkatini çeken önemli miktardaki petrol ve doğalgaz yataklarına sahip yeni bağımsız devletler ortaya çıktı. Ve buda petrol ve doğal gaz üzerinde yeniden uluslararası rekabetin yaranmasına sebep olacaktır.

1.4.1. Azerbaycan petrolü ve uluslararası rekabet

20 yüzyılın başlarında uluslararası sistemin en belirgin özelliği uluslararası ilişkilerin devletler düzeyinde cereyan etmesi ve bu ilişkilerde güç politikasının etkinliğini sürdürmesiydi.¹⁰⁴ I. Dünya Savaşı sona ererken Kafkasya'daki uluslararası rekabet henüz sonuçlanmamıştı. Yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın önemli petrol yataklarının yer aldığı Bakü'deki petroleri ele geçirmek için süren bu mücadele, zamanın hegemon devletleri olan Britanya İmparatorluğu'ndan başka Rusya, Osmanlı ve Almanya da yer almıştı.¹⁰⁵

Daha o zamanlar küresel bir rekabet içine giren devletler, dünya piyasalarında üstünlük sağlama amacıyla bir birileri ile mücadeleye girmişlerdir. Dünyanın ilk petrol şirketi 1870 yılında John D. Rockefeller tarafından kuruldu. Daha sonra ABD'in 38 ayrı petrol şirketini birleştirerek dev petrol tröstü Standard Oil'i oluşturdu ve başına geçti.

¹⁰⁴ Bekir Günay, "Petrol ve Politika: 20 Yüzyıl Siyasi Tarihinde Yer Altı Kaynaklarının Rolü", <http://www.geocities.com/begunay/z23.htm>, 24 Aralık 2003

¹⁰⁵ Mirza Çetinkaya, Murat Bakır, "Petrol Çağının Orta Asya'sı", <http://212.154.21.40/2000/08/27/diziler/oasyapetrol.htm>, 14 Şubat 2004

Rockfeller yönetimindeki Standard Oil dünyanın her yerinde petrol aramaları yapmaya, rafineriler kurmaya, taşıma filoları oluşturmaya başladı.¹⁰⁶ Böylelikle, petrol piyasasını hızla eline geçiren ABD, Avrupalı rakiplerini geride bırakacaktır. Fakat, çok geçmeden Bakü petrollerinin fark edilmesi bu rekabetin tekrar alevlenmesine sebep olacaktır.

1873'te Rus Çarı'ndan aldıkları imtiyazla ilk rafinerilerini kurarak Bakü'deki petrol endüstrisine adım atan İsveçli Nobel Kardeşler, 1878'de Hazar Denizi'nde dünyanın ilk petrol tankerini (Zoroaster) hizmete açmışlar.¹⁰⁷ Daha sonra, Fransız Rotschild'ler bu sektöre girmiştir.¹⁰⁸ Ünlü banker Rothschild Nobel kardeşleri ve Standard Oil tröstünü geride bırakmanın tek yolunun tüm kuzey Rusya'yı geçerek Baltık denizine ulaşan petrolün yolunu kısaltmak olduğunu keşfetti. Bakü – Batum arasına demiryolu döşetip, petrolü boğazlardan geçirdikten sonra Trieste'deki rafinerisine taşımayı planladı.¹⁰⁹ 1883 yılında Bakü – Batum demiryolunun inşası tamamlandığında, Batum, dünyanın en önemli petrol limanlarından birisi haline gelmiştir. Kafkas petrollerinin ele geçirilmesi sürecinde dönüm noktası sayılabilecek bu olay, Rusya petrol ihracatında büyük bir artış döneminin de başlangıcı olmuştur.

1889 – 1902 arası, Rusya dünyanın en önemli petrol üreticisi haline geldi ve 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Volga – Ural bölgesi ve daha sonra Sibirya'da keşfedilen petrol yataklarında üretime geçilene kadar bu üretimin en önemli merkezi Bakü idi.¹¹⁰ Böylelikle, İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın nüfuzlu devletleri, ABD'ni petrol piyasalarından dışlama amacıyla Rusya'yla işbirliğine girerek Bakü petrollerine hücum etmiştir. Bu yoğun ilgi sayesinde, henüz 19. yüzyıl sonlarında, dünya petrolünün neredeyse yarısı, bugün yine enerji dünyasını yakından ilgilendiren Bakü civarındaki kuyulardan üretilmeye başlanmış; Bakü ise o zamanın "Dünya petrol başkenti" olarak adını duyurmuştur.¹¹¹

1.4.2. Birinci Dünya Savaşı ve Bakü petroleri

Askeri, siyasi ve ekonomik bazı etkenlerin yer aldığı Birinci Dünya Savaşı'nın temel nedenleri arasında petrol mücadelesi de yer almaktaydı. Petrol endüstrisine

¹⁰⁶ Günay, "Petrol ve Politika:...", a.g.e.

¹⁰⁷ "Bakü'deki Petrol", <http://www.btc.com.tr/tarih.html>, 23 Ocak 2003

¹⁰⁸ Bülent Gökay, "Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines", <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/III-1/gokay.htm>, 15 Haziran 2003

¹⁰⁹ Günay, "Petrol ve Politika:...", a.g.e.

¹¹⁰ Gökay, "Caspian Uncertainties:...", a.g.e.

¹¹¹ "Bakü'deki Petrol...", a.g.e.

yapılan büyük yatırımlar ve onun teknolojik gelişimi bir anda dünya devletlerinin dikkatini petrol kaynaklarına çevirmiştir. Savaşta yer alan İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve ABD'nin askeri ve stratejik merkezleri dünya petrol rezervlerini bulmak için aramaya giriştiler. Araştırmalar, Azerbaycan'ın petrol rezervlerinin Meksika ve İran rezervlerinden az olmadığını ortaya koydu, bu da dünyanın gelişmiş devletlerinin ilgisinin Azerbaycan üzerinde yoğunlaşmasını sağladı.¹¹²

1917'de Rusya'da Bolşevik İhtilalinin gerçekleşmesi Kafkasya'da beklenmedik bir boşluk doğurdu. Yaranan boşluktan faydalanmaya kalkan Almanya ve İtilaf devletleri Bakü'ye doğru ilerlemek için çaba göstermeye başladılar. Azerbaycan ise Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan ederek, Rusya, Almanya ve İtilaf devletleri arasında petrol uğrunda mücadelenin daha dinamik geçmesinin nedeni olan Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi, askeri, diplomatik ve ekonomik işbirliği başlattı.¹¹³ Ancak, Azerbaycan'ın bu bağımsız devlet olma dönemi 23 ay gibi kısa bir süre devam etmiştir. Nitekim, Bakü petrollerini bırakma niyetinde olmayan Bolşevikler, 27 Nisan 1920 tarihinde, Azerbaycan'ı işgal ederek Azerbaycan Cumhuriyetine son vermişlerdir.¹¹⁴

1.4.3. SSCB dönemi (1920 – 1991)

1922'de sırasıyla Cenova'da ve Lahey'de uluslararası konferans toplandı.¹¹⁵ Konferansın görünürdeki amacı uluslararası politika, gerçek amacı ise Bakü petrollerini paylaşmaktı. Yapılan konferanslarda, büyük petrol tröstlerini arkalarında gizleyen ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa arasında ciddi çekişmeler yaşandı, fakat sonunda SSCB Bakü petrollerini millileştirdiklerini açıklayınca, ABD ve Avrupa devletleri bu petrolden mahrum kalacaktır.¹¹⁶

SSCB zamanında Azerbaycan'ın birliğin petrol ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü karşıladığı görülmektedir. Petrol üretimini ve ihracatını arttırmak üzere petrol sanayisine yapılan yatırımlarda dengesiz artışa karşın, diğer sanayi dallarına yapılan yatırımlar gittikçe azalmıştı.¹¹⁷

¹¹² Osman Nuri Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, İstanbul: Der, Eylül 2001, s. 21

¹¹³ Jamil Hasanov, "The Struggle for Azerbaijani Oil at the End of World War I", *Caspian Crossroads Magazine*, V.2, Spring 1997, <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/246.htm>, 10 Haziran 2004

¹¹⁴ Sebahattin Şimşir, *Azerbaycan'ın İstiklal Mücadelesi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat, 2002, s. 14

¹¹⁵ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi...*, s. 23

¹¹⁶ Günay, "Petrol ve Politika: ...", a.g.e.

¹¹⁷ Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi...*, s. 24

SSCB yönetimi altındaki 1920 – 1945 arası, Azerbaycan’da petrol sanayisinin ikinci dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde petrol ve gaz sanayisinde yüksek gelişme olurken, maddi ve teknik altyapı önemli mesafe aldı. 1941 – 1945 İkinci Dünya Savaşı sırasında, Azerbaycan SSCB petrol üretiminin % 66,3 karşılayarak SSCB’nin Almanya’ya karşı savaş kazanmasında kilit ülke oldu.¹¹⁸ Böylece Azerbaycan, petrol rezervleri sebebiyle II. Dünya Savaşı’nın da odak noktalarından biri olmuştur. Adolf Hitler’in hedefleri arasında, Kafkasya’daki üç petrol merkezi, Maikop, Grozny ve Bakü yer almakta idi. 1942’de, Almanlar, Rostov ve Maikop’u almışlar; ancak Ruslar şehri terk ederken petrol tesislerini tahrip etmişlerdi.¹¹⁹ 1945 – 1990 yılları arası Azerbaycan petrol üretiminin üçüncü aşaması olarak kabul edilir. Bu dönem, Azerbaycan’ın petrol üretimi diğer senelere nazaran, uzun işletilme sonucu, zayıflamaya başladı ve 1980’lerin sonuna doğru iyice azalacaktır. Fakat SSCB’nin dağılmasına yakın, Hazar denizinde yeni petrol yataklarının keşif edilmesi, tekrar dünya önde gelen devletlerinin dikkatini Azerbaycan’da toplanmasına sebep olacaktır.¹²⁰

1.4.4. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan petrolleri ve yeni “Büyük Oyun”

20. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik ve siyasal sorunlar yaşamaya başlayan SSCB dağılmaya doğru yüz tuttu. Böylelikle Moskova’ya bağlı diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi, Kafkasya’daki cumhuriyetlerde de kontrolü kaybetmesiyle birlikte, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgede yaşanan rekabet tekrar gündeme gelmeye başladı. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Kafkasya ve Hazar Havzasındaki enerji kaynakları ve enerji taşıma yolları üzerindeki rekabete Türkiye, İran ve Rusya bölge ülkesi olarak, Çin ve İsrail ise bölge dışından katılırken, ABD ve İngiltere ittifak halinde Türkiye’yi de yanlarına alarak bölgenin kontrolünü Rusya’nın etki alanından kurtarmaya çabası içerisine girdiler.

1980’lerin sonunda Azerbaycan’da “Azeri”, “Çırag” ve “Güneşli” petrol yataklarının keşif edilmesi dikkatlerin tekrar Azerbaycan’da toplanmasına sebep oldu.¹²¹ Petrol şirketlerinin Azerbaycan’a ilk ilgisi 1989’da İngiliz “Ramco” şirketi başkanı S.Rimp’in gelişiyle başladı. Böylece asrın başlarında olduğu gibi Azerbaycan

¹¹⁸ Bağirov, “Azerbaycan Oil: Glimpses...”, a.g.e.

¹¹⁹ “Bakü’deki Petrol...”, a.g.e.

¹²⁰ Nasib Nasibli, “The Independent Azerbaijan Oil Policy”, <http://www.scf.usc.edu/~baguirov/azeri/nasibzade1.html>, 25 Ekim 2003

¹²¹ Nasibli, a.g.e

petrolü yeniden Batı yatırımcılarının dikkatini çekti. “Ramco”nun ardından “Pennzoil”, “BP/Statoil” ve “Amoco” temsilcileri de gelerek görüşmelere başladı.¹²²

Yabancı şirketlerin Bakü petrolünden pay almak üzere bölgeye gelerek mücadeleye koyulmalarının temel nedenleri arasında; Hazar’ın üretim potansiyelinin büyük olması, geçmişte elde edilme imkanı olmayan yatırımın bugün için cazip edici özelliği, gerçek potansiyelin tespit edilebilme imkanının katılımı mümkün olabilmesi ve üretilecek petrolün yerel ihtiyaçların ötesinde dünya piyasalarına arz edilecek olması başta geliyordu.¹²³

Zengin petrol yataklarının işletilmesi için Azerbaycan’ın yeterli mali kaynaklarının olmayışı Azerbaycan hükümetini harekete geçirdi ve petrol yataklarının işletilmesini ihaleye açtığını duyurdu. Ocak 1991’de Azerbaycan “Azeri” petrol yataklarının işletilmesi amacıyla açılan ihaleyi “Amoco” şirketi kazanarak petrol üretimine başlamış oldu. Bunun yanı sıra, hükümetin kararı ile yatakların ortak işletilmesi için projeye ilave şartlar eklendi ve böylelikle “Amoco” şirketinin yöneticiliği altında “Unocal”, “BP/Statoil”, “McDermott” ve “Ramco” şirketleri de konsorsiyumda yer aldı.¹²⁴

Ardından, ülkede gerçekleşen sosyal ve siyasi değişim sonucu, 1992 Haziran ayında, Azerbaycan’da yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinde Ebülfez Elçibey’in yeni cumhurbaşkanı seçilmesiyle Azerbaycan’da yeni dönem başlangıcı oldu. Bu değişim kendi etkisini petrol siyasetine de yansıtacaktır. Bu konuya ileride tekrar dönelecek.

1.4.5. “Büyük Oyun”da ABD

AHC iktidarı süresince Azerbaycan’ın izlediği petrol siyasetini anlatmadan önce, ülke üzerinde uluslararası ve bölgesel güçlerin izlediği siyasete değinmekte yarar görüyorum. Nitekim, Azerbaycan petroleri için oynanan “Büyük Oyun”, ileride ülkenin geleceğine kendi etkisini yansıtacaktır. Azerbaycan ve Hazar bölgesi yaklaşık olarak 200 milyar varil petrol kaynağına sahiptir. Ve tahminlere göre, 2005 yılında petrol üretiminin, sadece bir projeden olmak üzere, günde yaklaşık 2 milyon varil olacağı

¹²² Bağirov, “Azerbaycan Oil: Glimpses...”, a.g.e

¹²³ Aras, Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi..., s. 35

¹²⁴ Nasibli, “The Independent Azerbaijan...”, a.g.e.

hesaplanıyor. Ve bu da demek oluyor ki, Azerbaycan ve Hazar havzası, dünya ülkeleri için ikinci Basra Körfezidir.¹²⁵

Azerbaycan için mücadele eden ülkelerin başında ABD gelmektedir. Bilindiği gibi, Soğuk Savaşın bitimiyle ABD dış politikası dünya enerji kaynaklarına ulaşımı ve bu kaynakların güvenliği konusunu esas almıştır.¹²⁶ Fakat bu bölgede ABD’ni ilgilendiren sadece enerji kaynakları değil. Nitekim bu konu, ABD’nin Avrasya’daki birçok jeostratejik çıkarıyla bağlantılıdır. Özellikle, SSCB’nin dağılmasından sonra Rusya’nın bölgede izlediği siyaset ABD’yi tedirgin etmekteydi. Çünkü, bu durumda Rusya’nın bölgedeki enerji kaynaklarını ele geçirmesi, amaçladığı hedeflere daha rahat ulaşmasını sağlayacaktı. Ve ABD’nin bölgedeki etkisini azalacaktı.¹²⁷

ABD’nin dış politikadaki asıl amacının bölgesel yada uluslararası alanda potansiyel alternatif güç merkezlerinin gelişmesini engellemek olduğu açıkça ifade edilmektedir. Her ne kadar ABD’de dış politikada karar vericiler arasında stratejik önemi olan “yakın çevre”den Rusya’nın dışlanıp dışlanmaması konusunda bir anlaşmazlık sürse de, dışlanması yönündeki görüşler ağır basmaktadır. Bu anlamda, Clinton yönetimi, özellikle Brzezinski ve Kissinger tarafından savunulan “Rusya’nın etrafında tampon devletler yaratarak etkinliğini sınırlamak” yaklaşımını gözden geçirerek uygulamaya koymuştur.¹²⁸ Bu çerçevede, özellikle Azerbaycan’ın bölgede Rusya yanlı siyaset izlememesi ve diğer eski SSCB ülkeleri arasında, Doğu Avrupa ülkeleri hariç, topraklarında Rusya askeri bulundurmaması ABD’nin Azerbaycan’ı dikkate almasına sebep olmuştur.¹²⁹

Ayrıca, İran’ın da bölgede etkili devlet olma çabaları, ABD’yi bir o kadar tedirgin etmekte idi. Nitekim İran’da hüküm süren radikal İslam rejimi Müslüman Kafkasya ve Orta Asya devletleri üzerinde diğer taraftan etkin olma siyaseti

¹²⁵ S.Rob Sobhani , “The United States, Iran, Russia and Turkey: The struggle for Azerbaijan”, **Demokratizatsiya**, Winter 1998, s. 35

¹²⁶ Ariel Cohen, “US Policy in the Caucasus and Central Asia: Building a New “Silk Road” to Economic Prosperity”, www.heritage.org/library/categories/forpol/bg1132.html , 27 Haziran 2000

¹²⁷ Ariel Cohen, “The New ‘Great Game’: Oil Politics In The Ca ucasus And Central Asia”, **The Heritage Foundation**, Backgrounder No:1065, Jan 25 1996, www.heritage.org/library/categories/forpol/bg1065.html, 27 Haziran 2000

¹²⁸ Zbigniew Brzezinski, “The Caucasus and New Geo-Political Realities: How the West Can Support the Region”,

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/52_folder/52_articles/52_caucasus.html, 24 Haziran 2003

¹²⁹ Sobhani, “The United States, Iran, Russia...”, s. 35

izleyecektir.¹³⁰ Dolayısıyla, ABD İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltması bakımından Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarları arasına bölgedeki ekonomik gelişmeleri desteklemesine de yer verecektir. Böylelikle, bölgedeki ekonomik gelişme devletlerin bağımsızlığını bir anlamda garanti altına alacak ve İran'ın etkisinin azalmasına sebep olacaktır.

Bölgede muazzam bir ağ oluşturan eski boru hatlarının, demir yollarının, kara yollarının, liman ve hava limanlarının bulunması bölge üzerinde yaşanan mücadelenin alevlenmesine neden olan bir diğer faktördü. Nitekim, bu iletişim ve taşımacılık ağı 21. yüzyılın yeni "İpek Yolu"nu oluşturacağından, Batı ve Doğu arasında eski çağlarda olduğu gibi, Doğu kaynaklarının Batıya taşınmasında en önemli güzergahını oluşturacaktır.¹³¹ Bu konuda da, Azerbaycan'ın coğrafi konumu açısından Orta Asya ile Avrupa arasında koridor durumunda olması, tarihi "İpek Yolunun" hayata döndürülmesinde kilit ülke durumuna getirecektir. Ve bu da, ABD'nin dikkatinin Azerbaycan'da toplanmasını sağlayan bir diğer neden olacaktır.

1.4.6. Taşıma sorunu

Daha önce belirttiğimiz gibi, Kafkasya ve Orta Asya devletlerinde bulunan zengin enerji kaynakları bir anda uluslararası ve bölgesel kuvvetlerin çıkar savaşına girmelerine neden oldu. Rusya, İran, Türkiye ve ABD bu kaynakların çıkarılması, işletilmesi için mücadele ederken, kaynakların Batıya taşıma konusu da tartışmalara farklı boyut kazandıracaktı. Çünkü ilgili devletler, kaynakların çıkarıp işlenmesinin önemli olduğu kadar taşınmasının da öneminin farkında idiler. Bu nedenle, ABD kaynakların çıkarıp işlenmesinin yanı sıra taşınmasını da çıkarları doğrultusunda çözmesi gerekiyordu.¹³²

Azerbaycan petrolünün dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için bir çok farklı güzergah gündeme gelmiştir. Özellikle Rusya, Azerbaycan petrolü üzerinde etkisini git gide kaybettiğini anlayınca, petrolün Batı pazarına ulaştıracak boru hattının kendi topraklarından geçmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu bakımdan, Hazar'ı mevcut petrol boru hattıyla birleştiren boru hattının işler durumda

¹³⁰ Sobhani, a.g.e., s. 36

¹³¹ Cohen, "US Policy in the Caucasus and Central Asia:...", a.g.e.

¹³² Sam Brownback, "U.S. Economic and Strategic Interests in the Caspian Sea Region: Policies and Implications", *Caspian Crossroads Magazine*, Volume 3, Issue No.2, Fall 1997, <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/321.htm>, 10 Haziran 2004

olması Rusya'yı bu konuda diğer devletlerden daha avantajlı yapmaktaydı.¹³³ Fakat, yine de Rusya'daki mevcut boru hattının Çeçenistan'dan geçmesi hattın güvenlik sorununu gündeme getirmekteydi. Ayrıca boru hattının Kara Deniz'deki Novorosiysk limanına çıkması bir diğer sorun teşkil etmekteydi. Zira, öncelikle bu liman gereken kapasiteye sahip değildi.¹³⁴ Bundan ziyade, Kara Denize ulaştırılan petrolün ancak Türkiye boğazlarından geçerek Batıya ulaşması mümkündür, bu da Türkiye için ayrı bir tehlike oluşturmaktaydı. Öncelikle, yüksek miktarda petrolün tankerlerle İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmesi, boğazlar üzerinde yerleşmiş her iki kent için devamlı tehlike unsuru teşkil edecekti. Ayrıca petrol tankerlerinin kapasitesi boğazlardan geçmek için sadece 200.000 ton ile sınırlı olması petrol şirketleri için de engel oluşturmaktaydı.¹³⁵

Bakü petrollerinin Batıya taşınmasında bir diğer alternatifi İran oluşturmaktadır. İran'ın sahip olduğu ve Basra Körfezine inen petrol boru hattı belki de petrolün taşınması açısından en kısa ve en ucuz güzergahtı.¹³⁶ Fakat İran'ın ABD ile gergin ilişkiler içinde olması bu güzergahın gözden çıkarılmasına sebep olacaktır. Nitekim, İran ABD tarafından Orta Doğuda terörist örgütlere destek vermesi ve çevre devletlere radikal İslam ideolojisi yaymakla suçlanmaktadır. Bu anlamda, İran'a ABD tarafından uygulanan ambargo, ILSA (Iran – Libya Sanctions Act), dünya şirketlerinin İran ve Libya petrol ve gaz endüstrisine 20 milyon dolardan fazla yatırım yapmalarını engellemektedir.¹³⁷

Doğal kaynakların taşınmasında en iddialı ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye uluslararası platformlarda petrolün Rusya üzerinden boru hatlarıyla taşınmasının kendi ekolojik çevresine zarar verdiğini savunmakta. Orta Asya ve Kafkasya petrollerinin Rusya'dan geçmesi Türkiye'de boğazlar deniz trafiğinin artması anlamına geliyor. Bu ise Türkiye'yi devamlı olası bir felaket ile karşı karşıya bırakacaktır. Bu nedenlerden dolayı, Türkiye ilk planda Azerbaycan petrolünün, ikinci

¹³³ Nazım Cafersoy, "Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan – Rusya İlişkileri (1991 – 2001)", *Avrasya Dosyası*, C:VII, No:1, İlkbahar 2001, s. 306

¹³⁴ Cohen, "US Policy in the Caucasus and Central Asia:...", a.g.e.

¹³⁵ "Boğazlar", <http://www.greenpeace.org.tr/enerji/bogazlar.htm>, 2 Nisan 2004

¹³⁶ Andrew I. Killgore, "The Great Caspian Sea Oil Pipeline Game: Part II", *The Washington Report on Middle East Affairs*, Washington, March 2002, s.16

¹³⁷ Killgore, a.g.e.

planda da diğer Orta Asya ¼lkeleri petrollerinin kendi toprakları ¼zerinden geçirilerek Akdeniz'deki b¼y¼k limanı Ceyhan'a ulaştırılmasını arzulamaktaydı.¹³⁸

¹³⁸ Mehmet Binay, “Orta Asya ve Hazar Petrolleri ¼zerinde Poker Oyunu”, <http://www.turkiye.net/mbinay/news/analiz2.htm>, 11 Kasım 2003

BÖLÜM II

2. 1991 – 1993 BAĞIMSIZLIĞIN İLK YILLARI

AZERBAYCAN – ABD İLİŞKİLERİ

2.1. ELÇİBEY DÖNEMİ AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI

AHC dış politikasını değerlendirirken Azerbaycan'ın uluslararası durumu ve karşılaştığı sorunlar nedeniyle Rusya, İran, Ermenistan ve Türkiye başta olmak üzere bazı ülkelerle ilişkilerin öne çıktığını görüyoruz. Bu bağlamda AHC iktidarının dış politikasında ağırlık teşkil eden konuların başında Karabağ sorunu çerçevesinde Ermenistan'la ilişkiler ve sorunun çözümüne ilişkin uluslararası arenada yapılan çalışmalar gelmektedir. İkinci önemli konu 1920'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırarak ülkeyi 70 yıl SSCB rejimi altında yöneten Rusya ile ilişkiler olmuştur. Nitekim, yeni bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan için tarihte bağımsızlığına karşı en büyük tehdidi oluşturan Rusya ile ilişkilerin boyutu önemliydi. AHC dış politikasının üçüncü önemli yönü İran'la ilişkilerdir. Azerbaycan için İran'ın önemi her şeyden önce, Rusya ve İran arasında imzalanan 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay anlaşmaları ile Azerbaycan'ın ikiye bölünerek Kuzeyin Rusya'da ve Güneyin ise İran sınırları içerisinde kalmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sıkça gündeme gelen Güney Azerbaycan konusu, İran'la ilişkilerin önem kazanmasına sebep olacaktır.

Dış politikada dördüncü önemli yön Türkiye ile ilişkilerdir. Tarihi bakımdan aynı kültür, etnik ve dil kökeni ile Türkiye'ye duyulan yakınlık Türkçülük söylemleri ile desteklenince bu ülke daha bir önem kazanmıştır. Bölgede kendi bağımsızlığının sağlanmasında Rusya gibi tehdit görülen ülkelere karşı denge unsuru olma ve yeni siyasi ve ekonomik sisteme geçmede destek sağlama bağlamında başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle ilişkiler de bu dönem Azerbaycan dış politikasının başka bir önemli yönünü teşkil etmiştir.

AHC'nin dış politikadaki genel yaklaşımı 25 – 27 Ocak 1992'de yapılan AHC kurultayında kabul edilen programında belirtilmiştir. Programda AHC'nin dış politika anlayışı "Azerbaycan devletinin bütün ülkelerle barış içinde yaşaması ve sorunların güç kullanmadan çözmesi, içişlerine karışmaması, çok yönlü işbirliği ve karşılıklı yardım

esasına dayanarak kendi dış politikasını belirleyip gerçekleştirmesi, diğer devletlerle doğrudan diplomatik ilişkiler kurması ve uluslararası kurumlarda temsil olunması” gerektiği biçiminde ifade edilmekteydi.¹³⁹ Bunun yanında, Ebülfez Elçibey AHC iktidarının dış politika amaçlarına ilişkin görüşlerini dile getirirken bunlar içerisinde en önemlilerinin Avrupa/Batı yönlü bir dış politika izleme, Rusya’nın siyasi ve askeri etkinlik alanından kurtulma ve İran’ın bölgesel etnik çabalarına karşı koyma biçiminde özetlemiştir.¹⁴⁰

Fakat, AHC baştan beri ilke edilen dış siyaset anlayışını uluslararası arenaya yansıtamamıştır. Nitekim, Azerbaycan dış politikası, sağlam ekonomik ve siyasi müttefikliklerin büyük önem taşıyacağı bir dönemde, uluslararası arenada dengesiz bir siyaset izleyerek itibarını zedelerken, aynı zamanda bir çok devletle stratejik önem taşıyan ilişkilerinin bozulmasına sebep oldu.¹⁴¹ Elçibey’in ve yönetiminin ne bir diplomasi deneyimi ne de uluslararası ilişkiler, güç dengeleri konusunda bilgi ve birikimi vardı ve iktidar boyunca yürütülen siyasette bu eksiklik kendini gösterdi.¹⁴²

Özellikle Elçibey döneminde, Rusya Federasyonu ile mevcut tüm ilişkilerini ters yüz eden, en ön planda Türkiye olmak üzere ABD ve Batılı devletlerle entegre olmak isteyen ve Kuzey İran’da yaşayan Azerbaycan Türkleri ile Kuzey – Güney Azerbaycan’ın birleşmesi konularını işleyen bir dış politika izlemiştir. Ancak Rusya Federasyonu’na olan 70 yıllık sosyal – siyasi – ekonomik bağımlılığı tamamıyla koparmak istemesi ve BDT’ye üye olmayı reddetmesi, RF’nin bu bölgedeki siyasi – ekonomik çıkarlarının geleceğini tehlikeye düşürmüştür.¹⁴³

Aynı şekilde İran’ın Kuzeyindeki topraklarda yaşayan Azerbaycan Türkleri’ni işaretle Kuzey – Güney Azerbaycan’ın birleşmesiyle ortaya çıkacak “Büyük Azerbaycan” meselesini daima sıcak tutması, İran yönetimi ile ilişkilerde soğukluk yaratmıştır. Nitekim Elçibey, Rusya Federasyonu ve İran gibi, bulunduğu bölgedeki etkin güçleri dikkate almayan ve tam tersine karşısına alan dış politikasının karşılığını,

¹³⁹ Cafersoy, *Elçibey Dönemi Azerbaycan ...*, s. 69

¹⁴⁰ Cafersoy, *a.g.e.*, s. 71

¹⁴¹ Şukurov, *Diplomatiya Mira...*, s. 10

¹⁴² Ülkü, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan...*, s. 121

¹⁴³ Pamuk, *Kafkasya ve Azerbaycan’ın Dünü...*, s. 55

bu gelişmelere iç dinamiklerin de eklenmesiyle ileride cumhurbaşkanlığından azledilerek ödeyecektir.¹⁴⁴

AHC'nin iktidarının karşılaştığı en önemli sorunların başında ülkenin toprak bütünlüğünün korunması geliyordu. Bu bağlamda Karabağ sorunun çözümü ilk sırada yer almaktaydı. Ebülfez Elçibey'in seçim programında Karabağ sorunun çözülmesi, siyasi bağımsızlık ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında temel koşul olarak görülmekteydi.¹⁴⁵ Nitekim, AHC iktidarı Karabağ sorununun çözümü yönündeki politikasında bir taraftan askeri çabalar gösterirken diğer taraftan uluslararası görüşmeler uygulayacaktır. Fakat, AHC'nin bu siyaseti izlemekle başarılı olduğu söylenemez. Öncelikle, sorunlarla boğuşan bir ülke olarak, Azerbaycan'ın savaşa devam etmesi, durumun iyice ağırlaşmasına ve ülke içi huzursuzluğun artmasına sebep oldu. İkincisi, Rusya'nın bu durumdan faydalanarak Azerbaycan'ın iç ve dış siyasetine müdahalesini kolaylaştırdı. Üçüncü ve son olarak da, savaş durumunda yürütülen dış siyasette, Ermeni lobisinin büyük etkisiyle, uluslararası arenada prestij kaybına uğramasına ve şiddet yanlısı bir devlet olarak tanınmasına sebep oldu.

2.2. DIŞ POLİTİKADA AZERBAYCAN – ABD İLİŞKİLERİ

AHC iktidarının dış politikasında ABD ile ilişkiler öncelikli unsurlardan biri olarak kabul edilmekteydi. Bunun iki stratejik gerekçesinin olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, Rusya'ya karşı Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunmasında Batı dünyasının ve özellikle ABD'nin bölgede Rusya'ya karşı denge oluşturmasını sağlamak; ikincisi ise, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi ile yönetilen bir Azerbaycan kurmak için ABD ve diğer Batılı ülkeler ile siyasi ve ekonomik desteğini almak.

Azerbaycan ile ABD arasında ilişkilerin başlaması yönündeki ilk girişim ABD Başkanı George Bush'un 25 Aralık 1991'de yaptığı bir açıklama ile olmuştur. Bush açıklamasında ABD'nin bütün eski SSCB cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıdığını, fakat bu cumhuriyetlerden yalnızca Ukrayna, Ermenistan, Kazakistan, Beyaz Rusya ve Kırgızistan ile diplomatik ilişkiler kuracağını, geri kalan Azerbaycan, Moldova, Gürcistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan ile bu cumhuriyetlerin ABD'nin

¹⁴⁴ Pamuk, a.g.e.

¹⁴⁵ Cafersoy, Elçibey Dönemi Azerbaycan ..., s. 71

benimsediği güvenlik ve demokrasi ilkelerine uyması durumunda diplomatik ilişkiler kuracaklarını belirtmiştir.¹⁴⁶

Bu bağlamda, AHC iktidarı ABD ile ilişkileri geliştirmek için bir yandan bu ülkenin karşılıklı ilişkileri geliştirmede öne sürdüğü koşulları bir an önce yerine getirmeğe çalışmış; öte yandan da bununla bağlantılı olarak bölgede ABD'nin Rusya'yı dengeleyecek bir güç olarak yer almasını sağlamak için bu ülkenin petrol şirketlerinin Azerbaycan'a yatırım yapmasını sağlama almaya çalışmıştır.

AHC dönemi Azerbaycan – ABD ilişkileri, ABD'nin eski SSCB cumhuriyetleri içinde ağırlığı Rusya'ya bırakılan siyaseti ve Karabağ sorunun gölgesinde geçse de, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi yönünde bazı adımlar atılabilmektedir. Bu çerçevede, Eylül 1992'de "Deniz aşırı Özel Yatırım Şirketinin Kurulması" anlaşması ile 12 Nisan 1992'de iki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin anlaşma imzalanmıştır.¹⁴⁷

1993'te ABD'de yapılan başkanlık seçimleri Bill Clinton'un yeni başkan seçilmesiyle neticelenmiştir. Bu gelişmenin ardından, Nahçıvan Meclis başkanlığı görevini yürütmekte olan Aliyev, Clinton'a ABD'nin Başkanlık görevine başlaması nedeniyle tebrik mektubu göndererek, ABD'nin Azerbaycan'la olan münasebetlerin iyileşeceğine ayrıca, Nahçıvan'ın Ermenistan tarafından ablukaya alınmasına ABD'nin izin vermeyeceğine ilişkin "*derin inancı*" ifade etmiştir.¹⁴⁸

Bu mektup Azerbaycan hükümetinin dış siyasetteki pasifliğini yansıttığı kadar ileride ülkede yaşanacak değişimlerin de habercisiydi. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da daha doğrusu Nahçıvan'da bulunduğu mevkice böyle bir mektup yazmaya hakkı bulunmaktaydı; ama asıl dikkat çekici olan nokta bunu Bakü'deki hükümetten bağımsız bir şekilde yapmasıdır. Dolayısıyla, yazılan mektubun içeriğini de göz önünde bulundurarak şunu söyleyebiliriz ki, Haydar Aliyev siyaset ve devlet idareciliğinde deneyimli bir insan olarak Azerbaycan'ın bulunduğu durumu değerlendirmiş ve bu konuda Bakü'deki hükümetten ve onun izlediği politikalarından ümidini yitirmiş olarak kendisi hareket etmeye karar vermiştir. Bir başka deyişle, Azerbaycan'da sahip olduğu

¹⁴⁶ Alik Rasizade, "ABŞ'ın Azerbaycan Politikası", *Azadlıq*, 19 Eylül 1992

¹⁴⁷ Elman Nesirov, *Azerbaycan – ABD İlişkileri (1991 – 1997)*, Bakü: Ganun, 1998, s. 22

¹⁴⁸ "Bill Clinton'a Müraciyet", *Halk*, 22 Ocak 1993

mevkisine göre en azından Nahçıvan'ın bulunduğu durumu açıklayarak yardım almasını sağlamaya çalışmıştır.

Ocak 1993'te ABD Başkanı Clinton ve Rusya Başkanı Yeltsin, Dağlık Karabağ sorunu ve Ermenistan – Azerbaycan çatışması ilgili ortak bildiri yayınlayarak, çatışmayı durdurmak için acil olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK)'in Minsk Grubu toplantısının çağrılmasına taraftar olduklarını açıklayacaklardır. Fakat asıl önemli ve ilginç gelişme, 4 Şubat 1993 yılında ABD'nin Azerbaycan'daki Büyükelçisi Richard Miles'in Nahçıvan'a ziyareti olacaktır. Aliyev ile görüşen Richard Miles Başkan Clinton'un yaşanan sorunlar nedeniyle üzgün olduğunu belirtecek, bunun yanı sıra görüşme sırasında Azerbaycan'la Ermenistan arasında yaşanan olaylar, Nahçıvan'ın ablukaya alınması ve bu sebeple karşılaşılan zorluklar konusunda karşılıklı olarak fikir alışverişinde bulunulacaktır. Ayrıca, Miles Başkanın kararı ile Nahçıvan'a acil yardım gösterilmesini içeren programın rehberi olan Richard Armitage tarafından gönderilen mektubu Haydar Aliyev'e sunacaktır.¹⁴⁹

Zira, az geçmeden Azerbaycan'a karşı her tür yardımı yasaklayan 907. Maddeye rağmen ABD Nahçıvan'a insani yardımda bulunacaktır. Bu yardım Azerbaycan - ABD ilişkilerini yumuşamasına ve gelişmesine yönelik ilk adım olacak, ikili ilişkilerin geleceği bakımından etkili sonuçlar yaratacaktır.¹⁵⁰

Bu gelişmeleri takiben, ABD Demokrat Partili Kongre üyeleri Azerbaycan'daki sosyal ve siyasi durumu değerlendirmek için 5 Nisan 1993'te Bakü ziyaretinde bulunmuşlar. Ziyaretçilere özellikle Azerbaycan – Ermenistan arasındaki gerginlik ve o sıralar Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesinde meydana gelen kanlı çatışmalardan bilgi verilmeye çalışılmış ve yaşanan olaylar Azerbaycan'a karşı “açık saldırı” olarak gösterilmiştir. Ne var ki, temsilciler durumu değerlendirmekten çekinecek, herhangi bir değerlendirmenin ancak her iki tarafın tutumunu öğrendikten sonra yapılabileceğini bildirmişlerdir.¹⁵¹

Ziyareti yakından inceleyip yorumlarsak, öncelikle, Azerbaycan'ın ABD'nin dikkatini çekmeyi başardığını söyleyebiliriz. Şimdiye kadar atılan adımlar ve yapılan yazışmalar daha çok yüzeysel kaldığı öne sürülebilir. Fakat şimdi, ABD'nin temsilciler

¹⁴⁹ Hasanov, *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti...*, s. 166

¹⁵⁰ Hasanov, *a.g.e.*, s.166

¹⁵¹ “ABD Kongresmenleri Bakü'de”, *Halk*, 6 Nisan 1993

göndermesi, bu bölgeye ve Azerbaycan'a artmaya başlayan ilgisinin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ancak, Bakü'ye ziyarette bulunan bu temsilcilerin her hangi bir durum değerlendirmesi yapması söz konusu olamazdı, çünkü o amaçla orada bulunmuyorlardı.

Azerbaycan tarafının bu durumda yapacağı tek şey, bu fırsatı en iyi şekilde değerlendirerek olayların gerçek yüzünü ortaya çıkarmak ve bu ziyaretin ardından çıkacak sonucu beklemektir. Zira bu ziyaret çok geçmeden etkisini göstermeye başladığını söyleyebiliriz. Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesinin Ermenistan tarafından işgaliyle ilgili Clinton, dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı olan, Elçibey'e mektup göndererek yaşanan olayları eleştirmiş, Ermenistan ordularının bu bölgeden derhal çekilmesine, askeri operasyonların bitmesi ve çatışmaların son verilmesi yönünde yöneltilmiş çalışmaların süreceğini bildirmiştir.¹⁵²

Söz konusu dönemde, ABD'nin Azerbaycan ile Ermenistan arasında süren çatışmanın durdurulması yönde çaba harcadığını söyleyebiliriz. Nisan 1993'de ABD Türkiye ve Rusya ile birlikte Ermeni silahlı kuvvetlerinin işgal edilmiş bölgelerden çıkarılması ve çatışmanın AGİK çerçevesinde diplomatik yollar ile çözülmesinin hazırlanması ve uygulanması için çalışacaktır.¹⁵³ Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, resmi olarak ABD bu konuda bir taraf tutmaya yanaşmamaktaydı bundan ziyade daha sağlıklı durum değerlendirmesi için çatışmanın durdurulmasından yana tavır sergilemekteydi.

Mayıs ve Haziran 1993'de ABD Dış İşler Bakanlığı Dağlık Karabağ sorunu üzere temsilcisi John Mareska ve yeni bağımsız devletler ile ilişkiler üzere danışmanı Strobe Talbott Bakü'yü ziyarette bulundular. Yapılan ziyaretler ABD'nin izlediği siyasetin açık göstergesiydi. Her iki ziyaretçi de Azerbaycan – Ermenistan ilişkilerine doğrudan değinmemiş ve Dağlık Karabağ sorununda çatışmanın çözüm ilkeleri ve araçları konusunda tam olarak objektif ve kesin tutum sergilememişlerdi.¹⁵⁴

Azerbaycan'ın izlediği dış politika, diğer taraftan Ermenistan'ın ve ABD'de yaşayan Ermeni lobisinin Azerbaycan'a karşı propagandası ABD ile Azerbaycan'ın arasının açılmasında büyük rol oynamıştır. Bunun sonucu olarak ABD, Azerbaycan –

¹⁵² "ABŞ Presidentinin Mektubu", *Halk*, 20 Nisan 1993

¹⁵³ Elman Gadirli, "Amerika üzünü Azerbaycan'a taraf çevirir", *Halk*, 7 Mayıs 1993

¹⁵⁴ "ABŞ Temsilcilerinin Bakü'ye Seferi", *Azerbaycan*, 15 Mayıs 1993

Ermenistan çatışması ve Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili 1997 yılının sonuna kadar, Ermenistan yanlısı siyaset yürüterek, bu ülkeye hem manevi ve siyasi, hem de maddi yardım göstermiştir.

2.3. ELÇİBEY DÖNEMİ PETROL POLİTİKASI

AHC yönetimin iktidara gelmesi ile Batı petrol şirketlerinin Azerbaycan petrolüne yatırımlarının arttığını söyleyebiliriz. AHC iktidarı siyasi ve iktisadi gerekçelerle daha fazla Batılı şirketin, özellikle de ABD petrol şirketlerinin, Azerbaycan'a yatırım yapması için çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu çerçevede 7 Eylül 1992'de Çırac ve Şahdeniz yatakları için ABD şirketi Statoil ve İngiliz BP, 1 Ekimde'de Güneşli yatağı için yine ABD şirketi Penzoil ve İngiliz Ramco ile anlaşmalar yapılmıştır.¹⁵⁵ İmzalanan bu anlaşmalarla BP/Statoil ortaklığı Azerbaycan'a otuz milyon dolar imza ikramiyesi ödemiş ve Penzoil şirketi de petrol üretimi sırasında atmosfere atılan bir buçuk milyar m³ zehirli gazın zararlaştırılmasını üstlenmiştir.¹⁵⁶ Ardından Ekim ayında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarının aynı niteliği ve işlenmesinde yatırım ve ek harcamadan tasarruf etmek için bu üç yatağın tek bir konsorsiyum tarafından işletilmesine karar vermiştir.¹⁵⁷ Fakat ABD Kongresi'nin kabul ettiği "Özgürlüğü Destek Yasasının" 907. Maddesi Azerbaycan'da faaliyet gösteren ABD petrol şirketlerinin konumunu da etkilemiş ve Ekim'de oluşturulan yeni konsorsiyumda, daha önceki konsorsiyumda liderliği elinde bulunduran Amoco, yerini BP'ye bırakma durumunda kalmıştır.¹⁵⁸

Yeni konsorsiyumla Kasım'da başlayan teknik görüşmeler süreci Mayıs 1993'de ortak işletimi düzenleyen altı anlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmış, Haziran'da Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarının ortak işletilmesi için beyanname imzalanmış, aynı ay içinde Londra'da petrol görüşmelerinin sürdürülmesi planlanmıştır.¹⁵⁹ Görüşmelere Elçibey'in de katılması bekleniyordu, fakat Haziran darbesi bu görüşmeleri engelledi. Ardından iktidara gelen Aliyev yönetimi 23 Haziran 1993'te Batılı şirketlerin Azerbaycan'daki faaliyetlerinin ve banka hesaplarının geçici olarak durdurulduğunu açıkladı.

¹⁵⁵ Bağirov, "Azerbaycan Oil: Glimpses...", a.g.e.

¹⁵⁶ Bağirov, a.g.e.

¹⁵⁷ Bağirov, a.g.e.

¹⁵⁸ Nesirov, Azerbaycan – ABD İlişkileri..., s. 93

¹⁵⁹ Nesibli, "Azerbaycan'ın Geçmiş ve Geleceğinde Petrol...", s. 16

2.4. “ÖZGÜRLÜĞÜ DESTEK YASASI” ve 907. MADDE

Başlangıçta politik ve ekonomik alanda ABD ile daha yakın bir işbirliği içinde olmak isteyen Azerbaycan’a karşın ABD, Azerbaycan’la olan ilişkilerini güçlendirme konusunda fazlaca gönüllü olmadığından ABD - Azerbaycan ilişkileri yeterince gelişme göstermemişti. 1991 - 1994 yılları için ABD’nin Azerbaycan dış politikasını etkileyen en önemli iki faktör şöyle tanımlanabilir. Öncelikle, ABD’nin Azerbaycan ve genel olarak Kafkasya bölgesi ve sorunları hakkında tam bir fikre sahip olmaması ve buraya yönelik tutarlı bir dış politikaya sahip olmaması. İkincisi, ABD üst düzey devlet yetkililerinin ve kamuoyunun Azerbaycan hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması buraya yönelik tutarlı bir politika izlememesi, ABD’nin Azerbaycan’a yönelik dış politikasının belirlenmesinde çıkar gruplarının ve özellikle Ermeni çıkar gruplarının etkili olmasını sağladı.¹⁶⁰

SSCB’den ayrılan bu devletlerin demokrasilerinin geniş çaplı desteklenmesinden ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünden ayrı olarak, ABD’nin Kafkaslara yönelik özel bir politikası var gibi görünmüyordu.¹⁶¹ Petrol şirketlerinin Azerbaycan’a ilgisi bu yeni kurulan bağımsız devletleri Rusya’nın etki alanında görme eğiliminde olan ABD hükümetinden çok daha fazlaydı.¹⁶²

Diğer yandan, Azerbaycan’ın dış politikası başından itibaren ABD’ye yönelik olduğunu söyleyebiliriz. İzlenen politikada başlıca iki görüş etkin olmuştu. Öncelikle, Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında güvenliğine, politik bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı potansiyel bir tehlike olarak gördüğü ve özellikle Karabağ uyuşmazlığında Ermeni hükümetine ve ayrımcılara destek veren Rusya’ya karşı ABD’yi bir denge gücü olarak görüyordu. İkinci olarak, Azerbaycan ABD’yi aynı zamanda önemli bir iş ortağı olarak görüyor ve Hazar Denizi kıyılarındaki petrol kaynaklarının kullanımı için ABD yatırımcılarının ilgisini çekmek istiyordu.

¹⁶⁰ Thomas Goltz, “Catch – 907 in the Caucasus”, *The National Interest*, Washington, Summer 1997, s. 37

¹⁶¹ Manuel Mindreau, “U.S. Foreign Policy Toward the Conflict Between Armenia and Azerbaijan”, <http://www.docentes.up.edu.pe/Mmindreau/docs/U.S.%20Foreign%20Policy%20%20Armenia%20and%20Azerbaijan>, 7 Nisan 2004

¹⁶² John J. Maresca, “U.S. Ban on Aid to Azerbaijan (Section 907)”, *Azerbaijan International*, Winter 1998 (6.4), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_maresca.html, 10 Haziran 2003

Bağımsızlığının ilk yıllarında, diğer eski SSCB Cumhuriyetleri gibi, Azerbaycan da SSCB zamanındaki ekonomik bağlantılarının kopmasından ciddi bir ekonomik gerileme yaşadı. Ancak bu durum komşusu Ermenistan'la, nüfusu ağırlıklı olarak Ermeni olan Karabağ'da yaşanan çatışmaları yüzünden daha da ağırlaştı. ABD Dağlık Karabağ anlaşmazlığının barışçıl yollardan çözümü için uluslararası çabalara katıldığını söyleyebiliriz. Nitekim, 1992 yılında Ermenistan ve Azerbaycan anlaşmazlıklarının barışçı yollarla ve görüşmelerle çözümünü desteklemek için AGİK tarafından kurulan Minsk Grubu çalışmalarında ABD önemli rol oynadı.¹⁶³

Ermenistan'la olan anlaşmazlığı, Azerbaycan'ın ABD ile olan ilişkilerini derin bir şekilde etkiledi. İki ülkenin ikili ilişkilerinin ABD'de 1990'dan bu yana iç politikayı etkileyen bir güç haline gelen Ermeni lobisinin faaliyetleri ile ciddi şekilde zedelenmişti. Ermeni lobisi öncelikle Azerbaycan ve Ermenistan'a verilecek ABD dış yardımı kararlarını etkilemede başarılı oldular.¹⁶⁴ 1992'de ABD Kongresi, SSCB'nin eski üyelerine ekonomik ve insani yardım, demokrasi sürecinin hızlandırılması ve ekonomik gelişimi hızlandırmak için Özgürlüğü Destek Yasasını (ÖDY Freedom Support Act) çıkardı. Ancak, yasanın kabulünden bir ay sonra, 24 Ekim 1992'de Kongreye, Ermeni lobisinin hazırladığı ve ÖDY'nin 907 olarak adlandırılan bölümüne, ABD'nin Azerbaycan hükümetine direkt yardımını yasaklayan bir değişiklik önergesi verildi.¹⁶⁵ ABD'nin Azerbaycan'a yönelik belirli politikasının olmaması, ülke hakkında fazla bir bilgi olmaması, ve Ermeni lobisine karşı çıkacak diğer çıkar gruplarının olmaması nedenleri ile Kongre'nin kararı kabul etmesi zor olmadı. Bu süreçte, Kongrenin konumunu irdeleyen John J. Maresca, konuyu şu şekilde açıklamakta: *"Sorunun çözümü için, Kongreyi etkileyecek çok az çaba ya da ABD hükümetinin tarafsız hareket ettiğine dair çok az işaret vardı. Diğer taraftan Ermeni lobisi Kongre'yi etkilemekteydi ve böylelikle Özgürlük Destekleme Yasasının, ABD'nin Azerbaycan'a direkt yardımını yasaklayan 907 maddesi kabul edildi."*¹⁶⁶

¹⁶³ Betty Blair, "Forging a Lasting Peace: Nagorno – Karabakh Conflict", *Azerbaijan International*, Spring 1996 (4.1), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/41_folder/41_articles/41_maresca.html, 10 Haziran 2003

¹⁶⁴ Golts, "Catch – 907 in the Caucasus", *a.g.e.*

¹⁶⁵ Betty Blair, "Hands Tied: Denying Aid To Baku – Section 907: Interview with Ambassador Stanley Escudero", *Azerbaijan International*, Winter 2000 (8.4),

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/84_folder/84_articles/84_escudero.html, 12 Haziran 2003

¹⁶⁶ Maresca, "U.S. Ban on Aid to Azerbaijan...", *a.g.e.*

907 maddenin kabulü şüphesiz ABD'deki Ermeni lobisinin önemli bir zaferi olmuştur. Azerbaycan hükümeti alabileceği yıllık 50 - 60 milyon dolarlık bir yardımdan yoksun kalmıştır ve SSCB'den ayrılan devletler içinde böyle bir yaptırıma maruz kalan tek devlettir. Buna karşın, ABD'nin Ermenistan'a dış yardımı giderek artmış ve 1997 yılında 95 milyon dolara yükselmiştir. Böylelikle, Ermenistan'ın aldığı ABD dış yardımı kişi başı bazında İsrail'den sonra en yüksek düzeye ulaşmıştır.¹⁶⁷

Ancak Azerbaycan için 907. Maddenin içeriği ve anlamı ekonomik boyutundan daha fazla önemli olmuştur. Azerbaycan devlet yetkililerinin 907'ci maddede Azerbaycan'ın bir saldırgan olarak tanımlanmasından dolayı duydukları rahatsızlığı defalarca dile getirmişlerdir. Nitekim, 907. Maddesine göre: "ABD Başkanı karar verip, Azerbaycan hükümetinin Ermenistan ve Karabağ'a karşı saldırgan tutumundan vazgeçtiğine ve ablukasını durdurduğuna dair somut adımlar attığını Kongre'ye rapor edene kadar Azerbaycan hükümetine bu veya bir başka yasa çerçevesinde hiçbir yardım yapılmayacaktır."¹⁶⁸

907. Madde ile Ermeni lobisi Azerbaycan hükümetine önemli bir ABD hükümeti yardımının yapılmasını engellemekle kalmamış, aynı zamanda Dağlık Karabağ'daki anlaşmazlıkta Azerbaycan'ın saldırgan olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Ayrıca, Dağlık Karabağ'ın ABD dahil uluslararası olarak Azerbaycan'a ait olduğu kabul edilmesine rağmen, 907. Maddesinde Azerbaycan'ın dışında ayrı bir oluşum olarak gösterilmiş ve Azerbaycan'ın Karabağ'da saldırgan taraf olarak belirtilmiştir. Oysa, Ermeni lobisinin SSCB'den ayrılan yeni bağımsız devletlere verilecek yardımın Azerbaycan'a ulaşmasını engellemesine rağmen, Ermenistan bölgede ABD'nin rakipleri konumunda olan İran ve Rusya ile dostluk ilişkileri kuracaktır.¹⁶⁹

Azerbaycan yetkilileri, pek çok bağımsız ABD'li gözlemcinin de yaptığı gibi, ABD hükümetinin ve özellikle Kongrenin Kafkaslarla ilgili politika yetkilerini etnik Amerikalı çıkar gruplarının ellerine bıraktıkları şeklinde defalarca eleştirmişlerdir.

¹⁶⁷ Emil Danielyan, "Armenia's Foreign Policy: Balancing Between East and West", *Prism*, Volume 4, Issue 2, January 23, 1998, http://russia.jamestown.org/pubs/view/pri_004_002_003.htm, 16 Haziran 2000

¹⁶⁸ Golts, "Catch - 907 in the Caucasus...", *a.g.e.*, s. 38

¹⁶⁹ Blair, "Forging a Lasting Peace:...", *a.g.e.*

Azerbaycan Hükümeti ise, Ermenistan'ın abluka iddialarını, kendilerini savaş durumunda gördükleri bir ülkeyle tüm ekonomik ilişkilerini durdurarak kendilerini savunma açısından yasal haklarını kullandıklarını öne sürerek reddetmiştir. Aynı zamanda, Azerbaycan yetkilileri, Ermenistan'ın tek sınır komşusunun kendileri olmadığını söyleyerek, Ermenistan'ı gerçekten ablukaya alamayacaklarını söylemişlerdir. 907. Madde, ABD üst yetkililer tarafından da şiddetle eleştirilmiştir. Yine John J. Maresca bununla ilgili olarak şunları söylemiştir: *"907' Madde Karabağ anlaşmazlığında Azerbaycan'ın saldırgan rolünde olduğunu kabul etmektedir. Bu kısıtlayıcı maddenin ifadesi Azerbaycan'ın 'Ermenistan ve Karabağ'a karşı saldırgan güç kullanıldığıdır.' Ancak gerçekte olan, Azerbaycan'ın hiç kimseye karşı saldırgan güç kullanmadığıdır. Tam aksine, toprakları istila edilen Azerbaycan bunun sonucunda yüzlerce 'kaçkınla' sorun yaşamaktadır. Azerbaycan en az altı yıldır kendini savunmaktadır. 907'ci madde, bu nedenle, tamamen gerekçeden yoksun, haksız ve gerçekdışı varsayımlara dayalıdır."*¹⁷⁰

Böylece başlangıçta Azerbaycan ve ABD arasında dengesiz bir ilişki oluşmuştur. Azerbaycan'ın daha yakın işbirliği isteğine karşın, ABD Ermeni lobisinin etkisinde kalarak, bir anlamda kararsız kalmıştır. Ancak ABD - Azerbaycan ilişkileri incelendiğinde, Azerbaycan konusunda kamu bilincinin yükselip, ABD şirketlerinin Azerbaycan'la ilgili ticaret ve güvenlik ilişkileri arttıkça, Ermeni lobisinin yönetim üzerinde etkisinin giderek azaldığı gözlenmektedir. 1994 yılında Hazar kıyılarındaki petrol sahalarının çalıştırılması için başlıca ABD ve Batılı petrol firmalarıyla anlaşma yapıldıktan sonra ABD'nin Azerbaycan ve Kafkas bölgesindeki stratejik ve ticari çıkarları büyük ölçüde artmıştır. 1994 yılından başlayarak, aynı zamanda Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes imzalandıktan sonra, yasal engellemelerin politik ve ekonomik işbirliğini ve insani yardım teslimatını engelleyebileceği endişesi başlamıştır. 907. Madde yasaklarının çözülmesi 1997'den bu yana çok daha ciddi bir hal almıştır. Bunun nedeni kısmen pek çok ABD devlet yetkilisinin, ABD'nin bir yandan Minsk grubu içinde barış görüşmelerinden yana bir rol alırken Ermenistan adına taraf-tutar görünmesini istemediğinden, bir taraftan da ve daha da önemlisi ABD'nin ekonomik çıkarlarının Azerbaycan petrolünün ABD firmaları tarafından işletilmesiyle

¹⁷⁰ Maresca, "U.S. Ban on Aid to Azerbaijan...", a.g.e.

artmasındandır.¹⁷¹ Nitekim, Clinton yönetimi, yaptırımların ABD'nin bölgedeki çıkarlarını olumsuz etkilediği görüşüyle, Kongreyi Azerbaycan aleyhindeki yaptırımlarından ötürü defalarca eleştirmiştir. Clinton yönetiminde Dışişleri Bakanlığı Eski SSCB devletleri koordinatörü olan John Herbst'in sözleriyle: "Kongrenin Ermenistan'ı ödüllendirme ve Azerbaycan'ı cezalandırma çabaları ABD'nin bölgedeki dış politikasını ciddi bir şekilde engellemektedir."¹⁷²

¹⁷¹ Curt Tarnoff, "The Former Soviet Union and U.S. Foreign Assistance", Congressional Research Service (CRS) Issue Brief for Congress, Order Code IB95077,

<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/crs/IB95077.html>, 7 Ocak 2002

¹⁷² K.P. Foley, "Congress Complicating Caucasus Conflicts, Official Suggests", RFE/RL, Weekday Magazine, <http://www.rferl.org/nca/features/1996/07/F.RU.96073116315555.html>, 24 Haziran 2000

BÖLÜM III

3. 1993 – 1997 DÖNEMİNDE AZERBAYCAN – ABD İLİŞKİLERİ

AZERBAYCAN – ABD: YENİ DÜNYA DÜZENİNDE İŞBİRLİĞİNE DOĞRU

3.1. YENİ DIŞ POLİTİKA YENİ İLİŞKİLER

90'lı yıllarda global sistemde büyük değişiklikler baş göstermeye başladı ve bu gelişmeler 21'ci yüzyılın güç dengesine zemin hazırlamaktaydı. SSCB'nin aniden ve süratle dağılmasından sonra Doğu – Batı ekseninde cereyan eden olaylar Kuzey – Güney ekseninde gelişmeye başladı.¹⁷³ Bu yeni çatışma eksenini Kafkasya'dan özellikle Azerbaycan'dan geçmekteydi. Dolayısıyla, yeni çekişme ekseninin üzerinde yer alan Azerbaycan, yeni döneme geçiş sürecine özgü sorunlarla karşı karşıya kalacaktır.

Petrol ve doğalgaz zengini olan Azerbaycan bir anda Rusya başta olmak üzere, İran ve Batılı ülkelerin odak noktası haline geldi. Bu durum bölgesel ve uluslararası güçlerin bu bölgede çıkar savaşına girmesini sağladı. Böylelikle, bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülke olarak Azerbaycan bir taraftan bağımsızlıkla gelen iç sorunlarla uğraşırken, diğer taraftan kendisini bölgedeki güç rekabeti içinde bulacaktır. Nitekim, Azerbaycan'ın Rusya'nın bölgedeki siyasetine karşılık vermeyerek ondan uzaklaşmaya çalışması iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirirken özellikle Rusya'nın başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere, Hazar'ın paylaşımı ve doğal kaynakların taşınması konusunda da Azerbaycan'a karşı cephe almasına sebep oldu. Diğer taraftan, Azerbaycan'ın İran'la kuracağı ilişkiler bölgesel güvenlik, istikrar ve ülkenin geleceği açısından önemliydi. Başlarda iyi niyet ve dostluk içinde gelişen ilişkiler ABD'nin bölgede ağırlık kazanmasıyla birlikte gerginleşecektir. Böylece Rusya'nın yanında İran da Azerbaycan'a karşı saf tutmuş olacaktır.

Dolayısıyla, böylesi zor bir durumla karşı karşıya kalan Azerbaycan için iç ve dış siyasette sergileyeceği tutum önemliydi. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Batı yönlü bir dış politika izlemeyi esas alan Azerbaycan, öncelikle Rusya'nın siyasi ve askeri etkinlik alanından kurtulmayı ve İran'ın bölgesel etkinlik çabalarına karşı

¹⁷³ Aslan, *Hazar Petrolleri, Kafkas...*, s. 2

koymayı hedeflemekteydi. Bunu da başta ABD olmak üzere Batılı devletler ile kurulacak ilişkilerle ve dış dünyadan sağlanacak yardımla elde etmeyi planlıyordu.

3.2. ALİYEV'İN İKTİDARA GELİŞİ

SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya'da etkin olma siyasetine devam eden Rusya, öncelikli olarak enerji kaynakları üzerinde tekrar kontrol sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu çerçevede, yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerin iç siyasetine müdahale eden Rusya, ülke içi huzursuzluğun ve çatışmaların artmasına neden olmaktadır. Bununla Batı devlet ve şirketlerini bölgeden uzak tutarak, bu ülkelerin gelişmesini ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesini engellemekteydi. Nitekim, 1993'te Azerbaycan petrollerini Batı pazarlarına çıkarmayı amaçlayan Ebülfez Elçibey bu girişiminde Rusya engelini takılacaktır.

Azerbaycan'da 1993 yılı Temmuz – Ağustos aylarında oluşan sosyal ve siyasi değişiklikler Azerbaycan'ın geleceği için bir dönüm noktası oldu. Elçibey yönetimi 1993 Haziran ayında Bakü petrolünün Batı şirketlerince işletilmesini öngören anlaşmayı imzalamayı planlamaktaydı, fakat Rusya'ya bu anlaşmada yer verilmemekteydi. Ardından, Rusya "Luk Oil" şirketi aracılığıyla Elçibey'e anlaşmada yer almak istediğini bildirirse de, teklif Elçibey tarafından yine de ret edilecektir.¹⁷⁴ Nitekim, Elçibey Rusya'ya karşı açık bir tavır sergilemekte ve Rusya'nın varlığını hiçbir türlü Azerbaycan'da kabul etmemekteydi. Fakat Elçibey'in bu tutumu Rusya'nın geri adım atmasına yetmeyecektir. Nitekim, anlaşmanın imzalanmasına az kala, Azerbaycan'ın Gence şehrindeki orduya bağlı özel birliklerin komutanı ve Rusya Savunma Bakanı Pavel Graçev'e yakınlığıyla tanınan Süret Hüseyinov isyan çıkararak emrindeki birliklerini Bakü'ye yürütecektir.¹⁷⁵ Azerbaycan zor bir dönemden geçmekteydi, bir taraftan Ermenistan'la savaş ve askeri yenilgiler diğer taraftan ağır soso – ekonomik şartlar ülkede gergin bir hava yaratmaktaydı. Dolayısıyla, ülkenin bulunduğu durum olası bir darbe için müsaitti. Böylece Hüseyinov Azerbaycan'ın bulunduğu ağır durumdan Elçibey ve hükümeti sorumlu tutarak derhal istifasını talep etti.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Trushin, "Sem Partinih Grehov...", a.g.e.

¹⁷⁵ Cohen, "The New 'Great Game'...", a.g.e.

¹⁷⁶ Alec Rasizade, "Azerbaijan, the U.S., and Oil Prospects on the Caspian Sea", *Journal of Third World Studies*, Americas: Spring 1999, s. 30

Gence'de gelişen olaylar Bakü'de bomba etkisi yaratacaktır. Azerbaycan iç savaşın eşiğindeydi. Gelişen olaylar karşısında çaresiz kalan, Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey, Aliyev'i Bakü'ye davet ederek ondan yardım isteyecektir, kendisi ise Bakü'de Halk Cephesi'nin silahlı grupları bulunmasına rağmen onları harekete geçirmek yerine Bakü'yü terk ederek Nahçıvan'a sığınacaktır.¹⁷⁷ Bakü'ye gelişinin ardından Azerbaycan Milli Meclis Başkanı seçilen Aliyev, çok geçmeden Milli Meclisin kararıyla cumhurbaşkanı yetkilerini uygulamakla görevlendirildi. Ancak, bu karara AHC tarafından itiraz edildi. Elçibey'in sözcüsü Arif Aliyev Elçibey'in istifa etmediğini hatırlattı ve Meclis Başkanı'nın bu görevi üstlenmesinin anayasaya aykırı olduğunu söyledi.¹⁷⁸ Bu durum karşısında Aliyev televizyonda yaptığı konuşmayla, cumhurbaşkanının halen Elçibey olduğunu vurgulayarak, otorite boşluğunun doldurulması için Elçibey adına görevlerini yürüteceğini bildirecektir.¹⁷⁹

Aliyev'in Bakü'ye gelmesi ve yönetimi ele alması gerginliğin bir ölçüde yatışmasını sağladı. Nitekim, eski bir Politbüro üyesinin Azerbaycan'da tekrar yönetime gelmesi, Azerbaycan'ın uluslararası tutumunun ve özellikle petrol siyasetinin kendi lehine dönmesi açısından Rusya da olumlu bir gelişme olarak algılanmıştı.¹⁸⁰ Göreve geldikten sonra Hüseyinov'la anlaşan Aliyev kısa süre sonra gerginliğin yatışmasını sağladı. Bu gelişmelerin ardından, Haydar Aliyev, ülkede yapılan referandum sonucunda 10 Ekim 1993'te Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı görevine getirilecektir.¹⁸¹

Azerbaycan'daki gelişmeler ABD tarafından yakından takip edilmekte ve incelenmekteydi. Nitekim, böyle bir süreç sonucunda iktidara gelmiş olması Aliyev'in devlet başkanlığının meşruiyeti sorusunu gündeme getirmiştir. Bilindiği gibi, ikili ilişkiler konusunda demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne öncelikle yer veren ABD, Azerbaycan'daki gelişmeler karşısında endişeliydi. Haydar Aliyev'in Milli Meclis Başkanlığına seçilmesiyle Aliyev ile irtibata gecen ABD, demokrasi ve insan hakları konusundaki hassasiyetlerini dile getirerek, ikili ilişkilerin devamı ve gelişimi açısından bunun önemini vurgulamıştır. ABD Dış İşleri Bakanlığının "ABD'nin, Rusya

¹⁷⁷ Leyla Tavşanoğlu, "Azerbaycan'da meşruiyeti savunamadık", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1993

¹⁷⁸ İrfan Sapmaz, Nerdun Hacıoğlu, "Azerbaycan'da Aliyev Darbesi", *Hürriyet*, 19 Haziran 1993

¹⁷⁹ Sapmaz, Hacıoğlu, a.g.e.

¹⁸⁰ Semih D. İdiz, "Turmoil and Coup in Azerbaijan", *Turkish Probe*, June 29 1993, s. 12

¹⁸¹ "A Time To Search and A Time To Lose", *Bibliography of President*, Chapter V, www.prezident.az/bio5.htm, 20 Nisan 2003

ve yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerde reform hareketlerine desteği” konulu bildirisinde, Azerbaycan için şu ifadeler kullanmıştır: “Azerbaycan potansiyel olarak çok zengin bir ülke ve sahip olduğu büyük petrol kaynaklarıyla ABD şirketlerinin ilgisini çekmektedir. Bu kaynakların her iki ülke yararına işletilip, geliştirilmesi için ABD şirketlerinin de bu bölgede pay sahibi olmasını arzulamaktayız. Fakat, Bakü’deki hükümet şunu bilmelidir ki, ülkelerimiz arasındaki ilişkiler ancak Azerbaycan’da demokrasi anlayışı ret edilmedikçe gelişme gösterecektir.”¹⁸²

SSCB’den ayrılan ülkelerinin bir çoğu böyle bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Genellikle bu ülkelerin bulunduğu dengesiz sosyal ve siyasi durum darbe olasılığını hep yüksek tutmuştur. Aliyev’i farklı kılan darbe sonrasında yapılan referandum ile iktidara gelmiş olmasıdır. Her darbe veya darbe sonucu iktidara gelen lider veya hükümet gibi, Aliyev de bu durumda kendi tutumunu ve görüşünü dünyaya, özellikle bu durumdan kaygılanan ABD’ye belirtmiştir. Haydar Aliyev, konuyla ilgili: “Azerbaycan’da ve dünyada demokrasinin gelişimini desteklediğini belirterek, bu konuda elinden gereken her şeyi yapacağını bildirdi.”¹⁸³

ABD’nin o dönemde özellikle Aliyev’e, genelde Azerbaycan’a bakışı sıcak sayılmazdı. Clinton yönetimi, Rusya’nın, Moldova, Tacikistan, Azerbaycan ve Gürcistan da dahil olmak üzere eski SSCB toprakları üzerinde yeniden Sovyet tipi bir egemenlik kurmak amacıyla başvurduğu manevralarını adeta görmezden geliyordu. Clinton’un Rusya ve Avrasya politikasını emanet ettiği diplomat Strobe Talbott Moskova da ve ABD’deki stratejik karar mekanizmalarında Soğuk Savaş döneminde görev alan göçmen Beyaz Rus lobisine yakınlığıyla tanınıyordu.¹⁸⁴ Talbott, Rusya’yla stratejik bir işbirliğini savunuyor ve Temsilciler Meclisi’nde dış işleri bakan yardımcısı sıfatıyla şu sözleri söylemişti: “Rusya’nın eski SSCB cumhuriyetleri üzerinde güvenlik çıkarları vardır. Bazı kriterlerin karşılanması durumunda, Rusya’nın bu bölgelerde ‘barış gücü’ faaliyetinde bulunmak üzere asker göndermesine ABD karşı çıkmayacaktır.”¹⁸⁵ Dolayısıyla ABD, bu resmi açıklamasıyla Rusya’nın Kafkasya ve

¹⁸² “U.S. support for reform in Russia and the other New Independent States”, US Department of State Dispatch, Vol. IV, No. 38, September 20, 1993, s. 633

¹⁸³ “U.S. support for reform in Russia ...”, a.g.e.

¹⁸⁴ Ülkü, Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan ... , s. 170

¹⁸⁵ Hershel Shanks, Suzanne F.Singer, “Oil and Jews on the Silk Road”, Moment, V:23, New York, October 1998, s. 39

Orta Asya'da kurulmuş yeni Türk cumhuriyetleri üzerindeki söz hakkını onaylamış, bundan öteye Rusya'nın bu ülkelere birtakım bahaneler yaratarak askeri müdahalelerde bulunmasına yeşil ışık yaktığını söyleyebiliriz.

Bu arada ABD'nin Aliyev'e olumsuz bakışı da son derece ilginçti. ABD basınında 1993 Aralık ayında yayımlanan CIA uzmanlarının değerlendirmeleri Aliyev'in en geç 90 gün içinde iktidardan ayrılmak zorunda kalacağı yönündeydi. CIA analizcileri, Aliyev'in Karabağ ile ülkenin diğer sorunlarına çözüm getirmesinin artık mümkün olmadığını öne sürüyorlar ve Aliyev sonrası senaryonun "olası bir erken seçimle Elçibey'in yeniden cumhurbaşkanı seçilmesi" şeklinde gerçekleşeceğini belirtiyorlardı, ayrıca daha da ileri giderek, Elçibey'in Aliyev'i de yanına alarak milli bütünlüğü sağlayacak hükümeti kuracağını da söylemeyi ihmal etmiyorlardı.¹⁸⁶

Haydar Aliyev'in önemli siyasi kariyer sahibi olmasına rağmen, yinede SSCB'ye dayanan geçmişi sadece ABD'ni değil bütün Batıyı tedirgin ediyordu. Nitekim, Soğuk Savaş sona ermişti fakat komünizm korkusu halen kendini hissettiriyordu, bu nedenle Batılı gözlemcilerin bir bölümünün yorumları: *"Gürcistan'da Şevarnadze'den sonra Azerbaycan'da Aliyev. Her ikisi de eski Politbüro üyeleri ... Komünistler yeniden iktidarın kapısını çalıyorlar"* şeklinde olmuştur.¹⁸⁷

3.3. İŞBİRLİĞİNE DOĞRU İLK ADIMLAR

Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle yeni bir döneme giren Azerbaycan ABD ilişkileri, kısa sürede gelişme göstermeye başlayacaktır. Eylül 1993'te Milli Meclis Başkanı Aliyev, ABD Başkanı Clinton'a, Başkan yardımcısı Al Gore'a ve Kongre danışmanı Thomas Foli'ye mektup göndererek, ABD Kongresi tarafından onaylanmış 907. Maddeden dolayı duyduğu kaygıları dile getirmiş ve bu maddenin iptali için gereken tedbirlerin görülmesini rica etmiştir.¹⁸⁸ Azerbaycan ülke olarak zor bir dönemden geçmekteydi ve dış yardımın olmayışı durumu daha da zorlaştırmaktaydı. Böylece, Aliyev Meclis Başkanlığına getirildikten sonra öncelikle Azerbaycan için dış yardım arayışına girdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, ilk müracaat edeceği yer, 907'ci maddeyle Azerbaycan'a dış yardımı engelleyen ABD olmuştur.

¹⁸⁶ Ülkü, a.g.e., s. 171

¹⁸⁷ "Chelovek s Neobichnoy Biografiyey", <http://www.izvestia.ru/azerbaijan/article37682>, 20 Şubat 2004

¹⁸⁸ Haydar Aliyev, *Müstegilliyimiz Ebedidir*, C.I, Bakü: y.y., 1997, s. 125 –126

Eylül 1993'te Haydar Aliyev'le görüşmek için Bakü'ye gelen Strobe Talbott, Bill Clinton'un cevap mektubunu Haydar Aliyev'e sunacaktır. Mektupta Karabağ sorunu ile ilgili duyduğu rahatsızlığı ifade eden Bill Clinton, yaşanan son olaylara Azerbaycan topraklarının Ermeniler tarafından işgalini kınadı. Bunun yanı sıra, olayların bu şekilde devam etmesine engel olacağını belirten Clinton, sorunun acil çözümü konusunda Karabağ Ermenilerine ve Erivan hükümetine baskı yapacağını belirtti. Ayrıca, mektupta Azerbaycan'a her türlü yardımı engelleyen 907. Maddeye rağmen yardımın kesilmeyeceğini belirten Clinton, insani yardım çerçevesinde Azerbaycan'a yardımların yapılacağını ifade etti.¹⁸⁹

Clinton'un mektubu bugüne kadar, Azerbaycan'la ilgili, ABD tarafından yapılan bildirimler ve açıklamalardan farklı nitelikte değildi. ABD daha öncede yayınladığı bildirimlerde Dağlık Karabağ sorununda taraf tutmaksızın arabuluculuk görevini üstlendiğini defalarca bildirmiştir. 907. Maddenin iptali konusunda ise hiç söz edilmemekte, bu konuda ABD'nin sadece insani yardım yapacağı bildirilmektedir. Bu durumda Azerbaycan'ın lehinde olan sadece, ABD'ye karşı sergilediği ısrarlı tutum karşılığında, daha fazla insani yardım kazanması olmuştur ve tabii ki az da olsa ABD'nin dikkatini kendisine çekmeyi başarması oldu. Bunlar küçümsenemezdi, zira bundan sonra Azerbaycan'ın sergileyeceği tutum Azerbaycan – ABD ilişkileri açısından büyük önem taşıyacaktır.

Nitekim, Ekim 1993'te Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının Güney – Batısına saldırılarını artırmasıyla ilgili ABD Dış İşleri Bakanlığı bildiri yayınlamıştır. Bildiride ABD bölgedeki askeri operasyonlara karşı olduğunu belirterek, Ermeni silahlı kuvvetlerinin son operasyonlarla ele geçirdikleri topraklardan derhal çekilmelerini talep edecektir. Ayrıca bildiride, ABD hükümetinin ileride de Azerbaycan'a insani yardım göstereceğini bildirerek tüm devletleri Azerbaycan'a insani yardım yapması için çağrıda bulundu.¹⁹⁰

Sonuç olarak, Azerbaycan bağımsızlığının ilk yıllarında karşılaştığı sorunlarla zor bir dönem geçirmekteydi. Dört sene boyunca, kısmen iç kısmen de ülke dışından kaynaklanan güçlüklerin neden olduğu ciddi problemler Azerbaycan için içinden çıkılması zor bir durum yaratmaktaydı. Fakat, her şeye rağmen Azerbaycan bu

¹⁸⁹ "Bill Clinton'un Azerbaycan Prezidentine Mektubu", *Azerbaycan*, 14 Eylül 1993

¹⁹⁰ Hasanov, *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti...*, s. 169

durumdan kısmen kurtulmayı başaracaktır. Azerbaycan'da gerekleŒen sosyal ve siyasi deęiŒimler dıŒ siyasete de yansiyarak artık 1994'dün ilk yarısından itibaren etkisini göstermeye baŒlayacaktır. Azerbaycan'a karŒı her türlü yardımı yasaklayan 907. Maddeye rağmen, bir taraftan, ABD'nin insani yardım aracılığıyla Azerbaycan'a yardım yapması, diğer taraftan ise tüm devletleri Azerbaycan'a yardım çağrısında bulunması Azerbaycan için büyük anlam ve önem taŒıymaktaydı. Özellikle, son bir yıl içinde Azerbaycan hem ABD'nin Kafkasya politikasını ciddi etkiledi, hem de genellikle Ermenistan yanlı bir tutum içerisinde bulunan Avrupa devletleri ile iki taraflı iliŒkiler kurabildi.

3.4. ALİYEY DÖNEMİ AZERBAYCAN DIŒ POLİTİKASI

Haydar Aliyev'in iktidara geliŒiyle Azerbaycan hızlı bir deęiŒim sürecine girdi. Aliyev'in sahip olduğu siyasi deneyim, bürokratik mekanizmaları yakından tanınması, Rus devlet geleneğini iyi bilmesi, ona etkin yaklaŒımlar ve politikalar izlemesinde yardımcı olmuŒtur.¹⁹¹ Aliyev baŒa geçtikten sonra, ilk olarak ülke içindeki karıŒıklıkları çözmeye çalıŒarak, istikrarın sağlanabileceğini halka göstermiŒtir. Ardından, dıŒ politikayı Elçibey döneminin uygulamalarından ıkarmıŒ, ülke çıkarlarına uygun olarak tüm bölge ve dünya devletlerinden faydalanacak politikalar izlemeye baŒlamıŒtır. "Dağlık Karabağ sorununun çözümine kim yardım ederse ona daha yakın oluruz" diyerek, iliŒkilerin karŒılıklı çıkara bağlanacağını açıkça ortaya koymuŒtur.¹⁹²

BaŒlarda, Karabağ'da yaŒanan yenilgilerin esas sebebini Rusya ile olan iliŒkilerin kopma noktasına getirilmesinde arayan Haydar Aliyev, süratle Rusya ile iliŒkileri düzeltme çabasına girmiŒtir. Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin inkar edilemez bir gerçek olduğu savunan Aliyev, ardından 29 Ağustos 1993'te, Moskova'da yapılan BDT toplantısına katılma kararını Milli Meclisten, AHC milletvekillerinin dıŒında bir dirençle karŒılaŒmadan, çıkarmayı baŒarmıŒtır. Daha sonra, 20 Eylöl 1993'te Milli Meclisin kararıyla BDT'ye katılma kararı alınmıŒ ve 24 Eylöl 1993'te BDT toplantısında teŒkilata resmen müracaat ederek üyeliğe kabul edilmiŒtir. Aliyev

¹⁹¹ Ali Faik Demir, "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik DıŒ Politikası", Der. Faruk Sönmezoğlu, **Türk DıŒ Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s. 722

¹⁹² Demir, a.g.e., s. 723

toplantıda, ortak savunma, ekonomik işbirliği ve ticaret konularında üç ayrı anlaşma metni imzalamıştır.¹⁹³

Ancak Aliyev, Rusya'dan umduğu desteği bulamamıştır. Zira Rusya, Azerbaycan konusundaki dış politikasında iki noktadan hareket etmekteydi. Birincisi, askeri – siyasi açıdan kendi politikalarına yatkın bir yönetim ile, Rusya birliklerinin Azerbaycan içerisinde konuşlanması ve Türkiye ile İran sınırlarının Rus birliklerinin korumasını amaçlamaktaydı. İkincisi, ekonomik açıdan ülke içerisindeki ve Hazar Denizi'ndeki petrol üretiminden, gelirlerden pay almak ve dünya pazarına sevk edilmesini kontrol altında almaktı. Ayrıca, Karabağ konusundaki barışın Rusya – Azerbaycan – Ermenistan arasında çözümlenebileceğini ileri sürerek, bölge dışı güçlerin etkinlik kazanmasını önlemeye çalıştı.¹⁹⁴

Dolayısıyla Aliyev'in Rusya ile ilişkilerde umduğunu bulamaması, 1994'ten itibaren Azerbaycan dış politikasının ABD ile ilişkiler üzerinde yoğunlaşmasını sağladı. Ancak, bu konuda çözülmesi gereken daha pek çok sorun vardı. Öncelikle, iki ülke arasında yeniden şekillenmeye başlayan ilişkilerin hukuksal zemine oturtularak garanti altına alınması gerekiyordu. Zira, bunun başarılması Azerbaycan'ın sadece ABD'nin değil bütün dünya önünde itibar kazanması anlamına gelecekti ve ilişkilerin daha da ilerlemesi için büyük bir avantaj sağlayacaktı. Bunun yanında, ABD'nin uluslararası desteğine ulaşmanın yolları aranmalı ve başta Ermenistan'la yaşanan Dağlık Karabağ sorununun çözümü olmak üzere Azerbaycan'ın içinde bulunduğu desenformasyon ablukasının kırılmasında etkili bir şekilde kullanılmalıydı. Ayrıca, Azerbaycan'ın bulunduğu stratejik konumu ve sahip olduğu doğal zenginlikler göz önünde bulundurularak, Azerbaycan'ın bağımsız devletçilik ve güvenlik sorunlarına ABD'nin celp edilmesinin şekil ve süreçleri düşünölmek zorunda idi.

Haziran 1994'te Haydar Aliyev'in Türkiye'ye resmi gezide bulunacaktır. Ziyaret pek çok açıdan Azerbaycan için önem taşımaktaydı. Nitekim, ziyaretin yapıldığı sırada Türkiye aynı zamanda bir başka önemli uluslararası organizasyona, NATO (North Atlantic Treaty Organization) devletlerinin olağan zirve toplantısına, ev sahipliği yapmaktaydı. Bu Azerbaycan için bir fırsattı, zira böylece Haydar Aliyev Türkiye'ye ziyareti esnasında NATO gibi önemli bir uluslararası örgütün temsilcileriyle de

¹⁹³ Pamuk, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü...*, s. 54

¹⁹⁴ Pamuk, *a.g.e.*, s. 56

görüşme imkanı bulacaktır. Böylelikle Azerbaycan'ın bulunduğu durum ve Dağlık Karabağ sorunu bir çok devlet temsilcisiyle aynı anda görüşülebilecekti, ayrıca toplantının bölgede yegane stratejik ortak olan Türkiye'de geçirilmesi de Azerbaycan için bir başka avantaj sağlamaktaydı. Zira, bilindiği gibi Türkiye baştan itibaren Dağlık Karabağ sorununa kendi sorunu gibi yaklaşmakta ve bu konuya en az Azerbaycan kadar hassasiyet göstermekteydi.

10 Haziran'da ABD Dış İşleri Bakanı W.Cristopher ile görüşen Haydar Aliyev, başta Azerbaycan – ABD ilişkileri ve Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere birçok önemli konuda fikir alışverişinde bulundu. Öncelikle görüşmede Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde ABD'nin yeni rolü ve SSCB'nin çöküşünden sonraki uluslararası gelişmeler üzerinde karşılıklı görüş alışverişinde bulunduktan sonra, Azerbaycan'ın oluşan yeni dünya düzeyindeki konumu ve bölgede yaşanan gelişmeler hakkında konuşuldu.¹⁹⁵ Bu çerçevede, bölgede Rusya ve İran tehdidini vurgulayan Aliyev, özellikle Rusya'nın son zamanlar Gürcistan ve Ermenistan'da bulunan asker sayısındaki artışa dikkat çekti ve Azerbaycan'ın büyük tehlike altında olduğunu belirtti. Ardından, Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz kaynak zenginliğini hatırlatarak, ülkenin bulunduğu Avrasya petrol alanındaki stratejik kilit mevkisinden bahis eden Aliyev, bu çerçevede ABD'nin enerji kaynakları konusundaki hassasiyetini göz önünde bulundurarak Azerbaycan'ın göz ardı edilmemesi gerektiğini vurguladı.¹⁹⁶

Görüşme sırasında konuşulan bir diğer konu Azerbaycan'ın Kuzey bölgesinde bulunan ve SSCB zamanında büyük bir gizlilik içinde kurulmuş olan Gebele Radar İstasyonu idi. Kuzey yarımküresi içerisinde her türlü hava hareketlerini ve kıtalararası balistik füzeleri tespit etme gücüne sahip olan Gebele Radar İstasyonu 1984'te tamamlanmış ve 20 Şubat 1985'te faaliyete başlamıştır.¹⁹⁷ Kıtalararası balistik füzelerin tespitine yönelik olarak kurulan Gebele Radar İstasyonu, Hint Okyanusu'ndaki denizaltılardan fırlatılabilecek her türlü füze sistemini tespit etme yeteneğine sahiptir. Bu sebeple erken uyarı ve nükleer savunma sistemleri içerisinde önemli bir yere

¹⁹⁵ "Azerbaycan Respublikası Prezidenti Haydar Aliyev'in ABŞ Devlet Katibi W.Cristopher ile görüşü", *Azerbaycan*, 14 Haziran, 1994

¹⁹⁶ Şukurov, *Diplomatiya Mira...*, s. 119

¹⁹⁷ Aleksandr Kornilov, "Moskva i Baku Podelili Gabainskuyu RLS", <http://www.gazeta.ru/2001/09/07/moskvaibakup.shtml> , 15 Mart 2004

sahiptir.¹⁹⁸ Dolayısıyla görüşte, Aliyev Azerbaycan'da böyle bir radar sisteminin bulunduğunu vurgulayarak ülkenin bölgedeki önemini tekrar ortaya çıkarmıştır.

Son olarak, Azerbaycan Ermenistan çatışmasına değinen taraflar, sorunun AGİK çerçevesinde çözülmesinin önemini vurgulayarak uluslararası hukuk normlarına uygun kararlar kabul etmeye ve bu yönde bir takım ilişkiler kurmaya hazır olduklarını belirttiler. Dış İşleri Bakanı Cristopher, görüşme sonrası açıklamasında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorununda barışçıl tutumundan duyduğu memnuniyeti dile getirerek kendi olumlu düşüncelerini açıklamıştır.¹⁹⁹

İlk olarak, Haydar Aliyev'in Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretin başarılı geçtiğini söyleyebiliriz. Bu ziyaretin NATO'nun Türkiye'deki zirve toplantısına denk gelmesi Azerbaycan için büyük avantaj sağladı. İkinci olarak, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorununda, mağdur taraf olmasına rağmen, barışçıl tutum sergilemesi başta ABD olmak üzere diğer devletlerle de memnuniyetle karşılanmıştır. Böylelikle Azerbaycan düşünülenin aksine şiddet yanlısı bir devlet olmadığını gösterilerek önemli bir hamle yapılmış oldu. Ve son olarak, Azerbaycan'ın bulunduğu durum ve sahip olduğu doğal zenginliği ile jeopolitik önemi vurgulanarak başta ABD olmak üzere Batı devletlerinin dikkatini çekmeye başarmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler aynı yılın 3 Eylül tarihinde Bakü'de Haydar Aliyev'le ABD'nin BM'deki daimi temsilcisi Madeline Albright arasında yapılan görüşmede tekrar detaylı olarak ele alındı. Ülkelerarası ilişkiler konusunda şimdiye kadar elde edilmiş anlaşmalar yürürlüğünü korumakla birlikte ABD Başkanının Azerbaycan ve Kafkasya ile ilgili yeni teklif ve teşebbüsleri de ele alındı ve ortak bir sonuca varıldı. Bunların yanı sıra, M. Albright ABD hükümeti adına Azerbaycan'da yaşanan gelişmeleri önemsediyini ve büyük değer verdiğini belirtmiş, bundan sonra da insani yardım aracılığıyla Azerbaycan'a yardımların devam edeceğini ve artırılacağını vurgulamıştır.²⁰⁰ Ayrıca, 907. Maddenin iptal edilmesi yollarının da aranacağını belirten Albright, aynı görüşmede Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda da AGİK teşkilatının daha da aktifleştirileceğini söylemiştir.

¹⁹⁸ N. Medjidova, "Gabalinskaya RLS: Podrobnosti", *Zekalo*, 1 Ağustos 1998

¹⁹⁹ Şukurov, *Diplomatiya Mira...*, s. 120

²⁰⁰ "Bakü'de Görüşmeler Verimli Geçmiştir", *Azerbaycan*, 6 Eylül 1994

Azerbaycan dış politikası ilk meyvelerini almaya başlamıştır. Haydar Aliyev'in Türkiye ziyareti ve ziyaret sırasında izlediği politika istenilen etkiyi yarattığını söyleyebiliriz. M. Albright'ın Bakü'ye ziyareti ve ziyareti sırasında yaptığı açıklamalar, ileriye dönük önemli sinyaller taşımaktaydı. Dolayısıyla bundan sonra sadece Azerbaycan'ın değil aynı zamanda Kafkasya'nın da geleceği büyük ölçüde Azerbaycan - ABD ilişkilerine bağlı olacaktır. Önceleri Kafkasya'yı Rusya'nın kontrolü altında bölge olarak kabul eden ABD, bölgeye yeterince ilgi göstermemekte ve bir anlamda Rusya'nın ellerine bırakmaktaydı. Fakat, Azerbaycan'ın diğer Kafkasya devletlerine göre daha farklı tutumu ileride ABD'nin fikir değiştirmesine sebep olacaktır.

Azerbaycan – ABD ilişkilerinin gelişmesi Haydar Aliyev'in Kahire'de ABD Başkan Yardımcısı Al Gore ve New York'ta Başkan Bill Clinton'la görüşmesiyle devam etti. 1994 yılının Eylül ayında Haydar Aliyev Mısır'a resmi ziyarette bulundu. Seferin gerçekleştiği sırada Kahire önemli uluslararası organizasyona ev sahipliği yapmaktaydı. Kahire'de geçen "Nüfus ve Gelişim" uluslararası konferansı dünyanın birçok devlet temsilcisinin bir araya gelmesine sebep olmuştur.²⁰¹ Konferans sırasında Gore ile Haydar Aliyev arasında gerçekleşen görüşmede, her iki devlet temsilcisi özellikle Dağlık Karabağ sorunu ve Azerbaycan Ermenistan çatışması konusuna değinmiş bu konuda karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuşlar. Dağlık Karabağ sorununun adaletli çözümü için ülkesinin elinden gelen her türlü yardımı göstereceğini belirten Gore, Azerbaycan'ın son dönem izlediği siyasetten memnuniyetini de belirtti.²⁰²

Daha önce bahsettiğim gibi, bağımsızlıkla birlikte Azerbaycan bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. İç siyasette olduğu gibi dış siyasette de büyük sorunlar yaşanmaktaydı. Dağlık Karabağ bu sorunların başında yer alıyordu. Nitekim Karabağ'da yaşanan olaylar bir taraftan iç siyasete diğer taraftan da dış siyasete kendi etkisini yansıtmaktaydı. Bu nedenle, bu konuda ABD ile yapılan her görüşme Azerbaycan için ayrı bir önem taşımaktaydı ve sorunun çözümü için yeni bir umut anlamına geliyordu.

BM'nin 49'cu Genel Meclis toplantısı için Eylül ayında New York'a ziyarette bulunan Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın haklarını savunacaktır. Bu başarılması zor bir görevdi. Bugüne kadar Azerbaycan'ın komşu Ermenistan'la yaşadığı sorunlar, iç

²⁰¹ Şukurov, *Diplomatiya Mira...*, s. 141

²⁰² Şukurov, *a.g.e.*, s. 145

meselelerde oluşan gerilimler ve izlediği pasif dış siyaset Azerbaycan için büyük engel oluşturmaktaydı. Ayrıca, Ermeni lobisi'nin yürüttüğü etkili propaganda Azerbaycan üzerinde negatif bir etki yaratmaktaydı.²⁰³ Her şeye rağmen, Haydar Aliyev toplantıdaki çıkışlarında ve birçok devlet temsilcisiyle yaptığı görüşmelerde sergileyeceği barışçıl tutumuyla dikkat çekmeyi başaracaktır. Böylelikle, Azerbaycan'ın düşünüldüğünün aksine şiddet yanlısı bir devlet olmadığını göstererek ülkenin içinde bulunduğu önyargı çemberini kıracaktır.²⁰⁴

Yeni bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan'ın ABD ile ilişkilerinde en önemli gelişme Haydar Aliyev'le Bill Clinton'un 27 Eylül 1994'te New York'ta görüşmesi oldu. Azerbaycan'ın diplomasi tarihinde ilk defa iki ülke başkanları bir araya geliyordu. Görüşme sırasında iki başkan Azerbaycan'daki siyasi, askeri ve ekonomik durumu değerlendirerek fikir alışverişinde bulunmuşlar.²⁰⁵ Azerbaycan ile ABD arasında iki taraflı ilişkilere de yer verilen görüşmede iki ülke arasındaki işbirliğinin ve yardımın artırılması konuşulmuştur. Azerbaycan ile Ermenistan arasında altı yıldır süren gerginlik konusunda Clinton'u bilgilendiren Aliyev, işgal olunmuş toprakları harita üzerinde belirterek "kaçkınların" bulunduğu zor durumdan bahis etti.²⁰⁶ Görüşmede Azerbaycan'ın savunduğu barışçıl tutumun önemini vurgulayan Clinton, Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkesten memnuniyetini ifade etti. Fakat en önemlisi, Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ probleminin yarandığı günden itibaren, ilk defa Ermenistan'ın değil, Azerbaycan'ın tutumunu savunduğunu bildirdi ve Azerbaycan'ın ABD için önemini vurguladı.²⁰⁷

Bu görüşmeyle Azerbaycan öncelikli hedefine ulaştığına söyleyebilirim. Uzun uğraşlar sonucu Azerbaycan gereken ilgiyi ABD'den elde etmiş oldu. Bugüne kadar ABD devlet temsilcileri ve yetkilileriyle yapılmış olan bütün temaslar, görüşmeler ve ziyaretler Haydar Aliyev'in başkan Clinton'la yapacağı görüşme için zemin hazırlamıştır. Ve bu görüşmeden Azerbaycan istediğini elde ederek çıkmıştır. Öncelikle, eğer bugüne kadar Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan sınırları içinde yaşamakta olan Ermeniler ile Azeriler arasında bir sorun olarak bilindiyse, artık bunun öyle olmadığı

²⁰³ İbrahimov, Şukurov, Haydar Aliyev Azerbaycan'ı ..., s. 155

²⁰⁴ İbrahimov, Şukurov, a.g.e., s. 160

²⁰⁵ Hasanov, Azerbaycan Harici Siyaseti..., s. 172

²⁰⁶ Şukurov, Diplomatiya Mira..., s. 161

²⁰⁷ Hasanov, Azerbaycan Harici Siyaseti..., s. 173

anlaşılmalıdır. Ermenistan bu çatışmada iki taraftan biri olarak kabul edilmiştir. İkincisi, desenformasyon zinciri kırılmış, Azerbaycan izlediği siyasetle gereken güveni elde etmeye başlamış. Üçüncü ve son olarak, ABD'den gereken ilgi ve önemsenme elde edildi. İkili ilişkilerin geliştirilmesi ve işbirliğinin artırılması için önemli bir adım atılmış oldu.

3.5. YENİ DIŞ POLİTİKANIN SONUÇLARI

Haydar Aliyev'in Başkanlık görevini yürütmesinin bir yılı tamamlandıktan sonra, Azerbaycan – ABD ilişkileri artık değişmeye yüz tuttu. Bir yıllık yoğun diplomatik çalışma neticesinde Azerbaycan gerçekleri tüm dünyaya aktarılmaya çalışıldı ve başta ABD'nin Azerbaycan'a olan tutumunun değişmesi sağlanmış oldu. Yapılan çalışmalarla öncelikle Azerbaycan'ın önünde büyük engel teşkil eden Ermeni lobisi yıpratıldı. Özellikle ABD'de ciddi darbe alan Ermeni lobisi, kamuoyu ve hükümet katında prestij kaybına uğradı. Bunun aksine Azerbaycan lehinde ise bir çok yeni fikir oluşmaya başladı.

Nitekim, 1994 Mart ayında ABD Mülteciler Üzerine Komitesi (US Committee for Refugees (USCR), Azerbaycan ve Ermenistan'da bulunan mültecilerin durumuna dayalı geniş rapor yayınlacaktır. Yayımlanan raporda ABD hükümetine, Azerbaycan'a uygulanmakta olan 907. Maddenin iptal edilmesi için bir çok sebep gösterilmiş ve tavsiyede bulunulmuş. Bunlardan bazılarını belirtecek olursak: *“Bu karar Azerbaycan'ın tamamı ile insani yardımdan yoksun bırakmaktadır; bölgedeki insan hakları ve barışın gelişimini engellemektedir; Azerbaycan halkının ABD'ne yönelik fikir ve düşüncelerine negatif etki yaratmaktadır, uluslararası normların çiğnenmesine rağmen Ermeniler arasında rahatlıkla barınan aşırılık yanlılarını daha da cesaretlendirmektedir. ABD hükümeti bu maddeyi iptal etmeli, edilmediği takdirde Azerbaycan halkına yardım sağlanmasının farklı yollarını aramalıdır.”* ²⁰⁸

Ayrıca, aynı yılın Mayıs – Ekim aylarında Washington'da bazı senatörler tarafından hükümete, Senato'ya ve Kongre'ye müracaat edilerek Azerbaycan'a yönelik

²⁰⁸ Bill Frelick, “Reasons Why The Freedom Support Act Should Be Lifted”, Azerbaijan International, Summer 1994 (2.2), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/22_folder/22_articles/22_freedomsupport.html, 12 Haziran 2003

politikanın kesin çizgilerle belirlenmesini, her yönden destek verilmesini ve 907. Maddenin iptalini talep edecekler.²⁰⁹

Bilindiği gibi, ABD, dış politika çıkarlarını bir hiyerarşi içerisinde ele alır. Çıkarlarının bir hiyerarşisi olduğu gibi, her ülkeye bu çıkar ilişkisi içinde bir rol biçer. Bugüne kadar Azerbaycan'a biçilen değer Ermenistan'a biçilenin kat – kat altındaydı. Fakat ibre artık Azerbaycan'a doğru dönecektir. Bu Azerbaycan adına önemli bir gelişmeydi. Nitekim, Azerbaycan diplomasisi bir yıl içinde dört yıllık Ermeni lobisinin çalışmalarına ağır darbe indirmeyi başardı, Dağlık Karabağ sorununu ve Azerbaycan – Ermenistan münakaşasının gerçeklerini ortaya çıkardı ve ABD'nin Azerbaycan için yeni düşünceler edinmesini sağladı. Bütün bu gelişmeler, Aralık 1994'te yapılacak AGİK Budapeşte zirvesine, etkisini yansıtacaktır.

Aralık 1994'te gerçekleşen AGİK Budapeşte toplantısında ABD'nin Birleşmiş Milletler (BM)'deki daimi temsilcisi M. Albright ve Dış İşleri Bakanlığının Yeni Bağımsız Devletlerle İlişkiler Başkanı G. Collins'in teşebbüsü ile Azerbaycan ve Ermenistan başkanlarının görüşmesi geçti.²¹⁰ ABD'nin bu girişimi bir çok yönden anlamlıydı. Öncelikle, bu ABD'nin artık her iki tarafa eşit olarak yaklaştığı anlamına geliyordu. İkinci olarak da, ABD'nin Azerbaycan – Ermenistan münakaşasının uzlaştırma teşebbüsü ABD'nin bölgeye artan ilgisi olarak da yorumlanabilirdi. Bunun yanı sıra, ABD temsilcilerinin uğraşları sonucu toplantıda Azerbaycan'ı yakından ilgilendiren bir diğer karar alındı. Karara göre, Dağlık Karabağ sorunu dahil olmak üzere, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde sürmekte olan münakaşaların çözümü farklı devletlerin tekelinden çıkarılıp, direk AGİK gözetimine verilecekti.²¹¹

Alınan karar, AGİK çerçevesinde, 1992 yılından itibaren Dağlık Karabağ sorunu üzerine Minsk Grubunun faaliyetine rağmen, Azerbaycan için o güne kadar verilmiş en verimli karar olacaktır. Bu karar Dağlık Karabağ sorununu birkaç devletin gözetiminden çıkararak AGİK bünyesinde daha geniş platforma taşımıştır. Böylece, Azerbaycan – Ermenistan arasındaki anlaşmazlık bölgesel sorun olmaktan çıkıp, artık uluslararası sorun gibi görülecekti ve sorunun siyasi yollarla çözülmesine daha fazla olanak sağlanacaktı.

²⁰⁹ “Azerbaycan Prezidenti Haydar Aliyev'in ABŞ Ziyareti”, *Azerbaycan*, 27 Temmuz 1997

²¹⁰ Ali Hasanov, *Azerbaycan ve ATET*, Bakü: y.y., 1997, s. 28

²¹¹ Hasanov, a.g.e., s. 28 – 30

Özellikle Rusya'nın bu sorun üzerindeki etkisinin azalması Azerbaycan üzerindeki baskısının azalması anlamına gelmekteydi. Nitekim, Rusya bölgedeki sorundan yararlanarak Azerbaycan'ın iç ve dış siyasetini etkilemekteydi. Şunu önemle belirtmeliyiz, SSCB'nin dağılması Kafkasya ve Orta Asya'da birçok yeni devletin ortaya çıkmasına sebep olmuştur, fakat bu, yeni devletlerin, bir anlamda SSCB'nin mirasçısı olan Rusya'nın etkisinden kurtarmaya yetmemiştir. Böylece bu bölgeleri tamamı ile Rusya'nın kontrolü altında değerlendiren ABD ve diğer Batılı devletler, buraya fazla ilgi göstermemekteydi. Fakat, özellikle 1993'ten itibaren Azerbaycan'ın izlediği dış siyaset ve Batı yanlısı tutumu sayesinde durumun değiştiğini söyleyebiliriz. Azerbaycan, Kafkasya ve Orta Asya'daki değişimlerin habercisi olacaktır.

Sonuç olarak, 1993 yılının ikinci yarısından itibaren izlenen dış siyasetin sonuçları 1994 sonunda kendini belli edecektir. Bu sonuçlar esasen şöyle sıralanabilir. Birincisi, Ermeni lobisi ve yürüttükleri propaganda zarar gördü. Kafkasya'daki gerçek durum, Azerbaycan – Ermenistan münakaşası ve Dağlık Karabağ problemindeki hakikat bütün dünyaya açıklandı ve dünya kamuoyunun Azerbaycan lehine dönmesi sağlandı.

İkincisi, taraflar arasında ateşkes ilan edildi ve sorunun barışçıl yollarla çözümü için diplomatik süreç başlatıldı. Bunun sonucunda, Azerbaycan yürüttüğü siyasetle uluslararası arenada barışsever ve Batı yanlısı devlet imajı kazanmış oldu. Böylece, bunun sağladığı avantaj ile Avrupa'nın ve dünyanın en büyük ve nüfuzlu ülkeleri ile karşılıklı ve iki taraflı ilişkiler kurma şansını elde etmiş oldu. Ayrıca, Dağlık Karabağ sorunu ve Azerbaycan – Ermenistan çatışması Avrupa güvenlik seviyesine çıkarılarak sorunun barışçıl yollarla çözülme olasılığı yükseltildi.

Üçüncüsü, ABD ve diğer Batı ülkelerin ekonomik ve stratejik çıkarları ile Azerbaycan'ı yakından bağlamanın yolları saptanarak bu konuda büyük ilerleme kaydedildi. Özellikle, ileride daha detaylı anlatılacak olan, Azerbaycan'ın izlediği petrol stratejisi sayesinde ABD ve Avrupa'nın önde gelen devletlerinin ülkeye olan merakı arttı ve bu ülkelerin iktisadi çıkarları Azerbaycan'ın milli devletçilik çıkarları ile bağdaştırıldı.

Dördüncü ve son olarak, Haydar Aliyev'in iktidara gelişiyle Azerbaycan dış siyasetinde en başta yer alan ABD ile ilişkilerde hemen – hemen amaçlanan hedefe

varıldı. Dünya siyasetinde etkili bir devlet olan ABD ile karşılıklı ve ikili ilişkiler geliştirildi.

3.6. İLİŞKİLERDE ZİRVEYE DOĞRU

1995 – 1997 iki ülke arasında siyasi ve iktisadi ilişkilerin hızla yükseldiği devir olarak kabul edilebilir. 1995 başından itibaren iki ülke arasında yaşanan yoğun diplomasi trafiği Azerbaycan – ABD ilişkilerine etkisini yansıtacaktır. İki ülke başkanlarının sırasıyla Moskova ve New York görüşmelerinde odaklandıkları konular ve yaptıkları açıklamalarla özellikle ABD'nin Azerbaycan'a yönelik tutumunda oluşan değişimin sinyallerini taşıyordu. Fakat hızlı ilerleme kaydeden ilişkiler lobi engeline takılacaktır.

3.6.1. Değişen değerler: ABD'nin Azerbaycan'a artan desteği

1995 Mayıs ayında Moskova'da geçirilmekte olan Nazi Almanya'sı üzerinde zaferin 50.Yıldönümü kutlamalarına katılan Haydar Aliyev, Bill Clinton'la tekrar görüşme imkanı bulacaktır. Görüşmede, Bill Clinton Haydar Aliyev'in yürüttüğü siyasete tam destek verdiğini dile getirerek, Azerbaycan – Ermenistan münakaşasının barış yoluyla çözümüne bundan sonra da yardım edeceğini ve bu yardımın artacağını belirtmiştir. Bu konuyla alakalı özellikle AGİT (1995'ten itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Minsk Grubuna gereken yardımın sağlanacağını vaat etti.²¹² Nitekim, Bill Clinton bu görüşmeden önce, Nisan ayında yapmış olduğu bildiriye, ABD'nin AGİT'e Azerbaycan – Ermenistan münakaşası halinde yardımcı olacak Özel Arabulucu görevlendirdiğini ve ABD'nin soruna önemle yaklaştığını ifade etti.²¹³

New York'ta yapılan ilk görüşmeden sonra devlet başkanları ikinci kez bir araya geliyordu. Bu görüşme ilki kadar kapsamlı ve ayrıntılı görüşme olmasa da yine de ilişkilerin gelişimi açısından anlamlıydı. Önce, AGİT Budapeşte toplantısında ABD devlet temsilcilerinin faaliyetleri, sonra başkan Clinton'un yapmış olduğu açıklama ve AGİT Minsk Grubu'na özel arabulucu tayin edilmesi, ilişkilerde gerçekleşen değişimin göstergesiydi. Bugüne kadar ABD Azerbaycan'la olan ilişkilerinde veya Dağlık Karabağ sorununda genel bir tutum sergiledi. Fakat Clinton'un Haydar Aliyev'le ilk

²¹² "Azerbaycan Prezidenti H.Aliyev ABŞ Prezidenti Bill Clinton'la görüşü", Azerbaycan, 13 Mayıs 1995

²¹³ "Statement of President Bill Clinton, April 23, 1995", The White House Office of the Press Secretary, *Azerbaijan International*, Summer 1995 (3.2), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/32_folder/32_articles/32_clinton.html, 12 Haziran 2003

görüşmesinden sonra ABD'nin bir takım faaliyetlerde bulunduğunu görüyoruz ve konuya eskiye nazaran daha önemle yaklaştığını söyleyebiliriz.

Ekim 1995 yılında BM'in 50. yıldönümü kutlamaları nedeniyle Haydar Aliyev New York'u ziyaret etti. Ziyaret sırasında Aliyev, başta Clinton olmak üzere Enerji Bakanı H. O'Liri, M. Albright, eski Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger ve Senatör Goodman ile görüşme imkanı buldu.²¹⁴ Görüşmeler Azerbaycan – ABD ilişkilerinin geliştirilmesi ve özellikle Dağlık Karabağ üzerinde yoğunlaşmıştı. Karşılıklı fikir alışverişinde bulunan taraflar yine de Karabağ sorunun çözümünde fazla ilerleme kaydedememişlerdi.²¹⁵

Genel değerlendirme yaparsak, 1995 yılında Clinton'la yapılan bu iki görüşmeden ziyade, Haydar Aliyev ABD'nin birçok önde gelen siyasetçisiyle görüşme fırsatı elde etti. Geçen bütün görüşmelerde Azerbaycan'ın dış siyasetteki tutumu, iki ülke arasındaki ilişkilerin inkişafı ve derinleşmesinde önemli rol oynamıştır. Artık, 907'ci Maddenin iptali müzakere ediliyor, Dağlık Karabağ sorununa eskisine nazaran daha fazla dikkat ayrılıyor, Kafkasya'da bulunan devletlere karşı yürütülen siyaset, medya dahil olmak üzere Kongrede, Senatoda, Hükümet dairelerinde sıkça gündeme geliyordu. Fakat ABD'de etkin durumda olan Ermeni lobisi hala Azerbaycan için büyük engel oluşturmaktaydı. Yürütülen siyaset ve Azerbaycan'ın kısa sürede dünya kamuoyunda itibar kazanmaya başlaması Ermeni lobisine ağır darbe indirdi, fakat ABD'de yıllardır faaliyette olan ve geniş siyasi çevrelerle bağlantısı bulunan Ermeni lobisini durdurmaya yetmeyecektir. Nitekim, 1995 Mayıs ayında Azerbaycan'a çeşitli insani yardımı öngören "Helms Taslağı" Kongrede Ermeni diasporasının ciddi direnişiyle karşı – karşıya kalmış ve kararın ertelenmesiyle neticelenmiştir.²¹⁶ Şüphesiz, Azerbaycan kendi adına önemli başlangıç yaptı, fakat anlaşılan daha fazlasının elde edilmesi için daha fazla çaba göstermeliydi.

3.6.2. İlişkilerde dönüm noktası

1996 yılında Azerbaycan – ABD ilişkilerinde ileriye yönelik daha ciddi adımlar atıldı. Bu yıl, birçok uluslararası ilişkiler uzmanı ve her iki ülke siyasi otoritelerine göre Azerbaycan – ABD ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul ediliyor.

²¹⁴ "BM'nin 50. yıldönümü ile elageder Azerbaycan Prezidenti'nin New York'a seferi", *Azerbaycan*, 21 Ekim 1995

²¹⁵ Hasanov, *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti ...*, s. 176

²¹⁶ "Azerbaycan Prezidenti H.Aliyev'in ABŞ'a resmi seferi", *Azerbaycan*, 27 Temmuz 1997

Yıl boyunca iki ülke arasında yüksek seviyede ilerleyen ilişkiler artık karşılıklı işbirliğine doğru yönelmiştir.

Kongrede Azerbaycan'a insani yardım sağlayacak olan yasa tasarısının geçmemesi Azerbaycan – ABD ilişkileri açısından olumsuz gelişmeydi. Bilindiği gibi, ABD'de Ermenilerin güçlü lobiye sahip oluşu ve Ermeni kökenli vatandaşların çokluğu özellikle seçim döneminde Ermeni diasporasına avantaj sağlamaktadır. Ve bu avantajın diaspora tarafından amaçları doğrultusunda etkin biçimde kullanıldığı bir gerçektir. Fakat, Azerbaycan'ın zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip oluşu Ermeni lobisine karşı kullanabileceği önemli bir kozdu ve Azerbaycan bunun bilincindeydi. Azerbaycan'ın izlemiş olduğu petrol politikası Ermeni lobisini karşı direnmesinde en büyük rol oynamıştır. Bu konu ileride daha detaylı anlatılacaktır.

1996 Ocak ayında Haydar Aliyev'in Paris'e resmi ziyareti sırasında ABD Başkan Yardımcısı Al Gore ve Mart ayında Bakü'de Strobe Talbott'un başkanlık ettiği ABD temsilcileri ile görüştü. Görüşme sırasında, temsilcilerden ABD Milli Tehlikesizlik Danışmanı Samuel Berger, devletlerarası ilişkilerin, özellikle petrol kaynaklarının işletilmesi konusunda, hızla ilerlediğini bildirdi. Ayrıca, Azerbaycan – Ermenistan münakaşası neticesinde “kaçkın” düşen insanların durumuna da değinen Berger, bu insanlara yardım sağlanması için bölgede barış arayışlarına devam edilmesi gerektiğini vurguladı.²¹⁷ Bu ziyaret ileride yaşanacak önemli gelişmelerin habercisiydi.

Nitekim, çok geçmeden, kongre üyelerinden G. Wilson'un teşebbüsü ve bir çok ABD resmi makamlarının desteği ile Kongrenin Mayıs 1995 tarihinde kabul etmediği, Azerbaycan'a insani yardımın yapılmasını öngören yasa tasarısı, bu defa, Ermeni lobisinin etkisine rağmen, oy çokluğu ile kabul edildi. Aynı gün söz konusu yasa tasarısı Clinton tarafından imzalanmıştır.²¹⁸

Yeni yasa tasarısına göre, yapılan insani yardımların savaş nedeniyle mağdur kalan insanların ihtiyaçlarını karşılamadığı takdirde, Başkan tarafından hükümet teşkilatlarının yardım yapmasına izin verilecektir. Bilindiği gibi, 907. Madde nedeniyle ABD yalnız insani yardım çerçevesinde Azerbaycan'a yardım yapmaktaydı, böylelikle

²¹⁷ “Azerbaycan Prezidenti H.Aliyev ABŞ Temsilcilerini Kabul Etti”, *Azerbaycan*, 14 Mart 1996

²¹⁸ “Kongre'nin Azerbaycan'a İnsani Yardım Kararı Kabul Edildi”, *Halk*, 2 Şubat 1996

kabul edilen yeni yasa tasarısıyla 907. Maddeye ilave olarak ABD hükümet teşkilatlarının Azerbaycan'a yardım yapmasına olanak sağlanacaktır.²¹⁹

Bu gelişmenin ardından harekete geçen Ermeni lobisi Haziran 1996'da, Kongrenin Temsilciler Meclisinde 1997 senesi için hazırlanan dış yardım içerikli yasa tasarısında "Porter İlavesi"nin de yer almasını sağladı. Söz konusu ilavede, Azerbaycan'ın işgal olunmuş topraklarından ve ayrıca Dağlık Karabağ'dan "kaçkın" durumuna düşmüş ahalisine insani yardım yapılması planlanmaktaydı.²²⁰ Böylece, bu ilavede, Dağlık Karabağ ve Azerbaycan iki bağımsız taraf olarak ele alınıyor ve tasarının kabul edilmesi durumunda ABD Dağlık Karabağı dolaylı yoldan tanımış oluyordu. Azerbaycan tarafı bu duruma derhal tepki gösterdi ve tasarının tekrar gözden geçirilmesi talebinde bulundu. Nitekim, Temmuz'da ABD Senatosu tasarımı incelemeye alırken, "Porter İlavesi" ABD prensiplerine ters düştüğünden, yasa tasarısından çıkarılacaktır.²²¹ Ayrıca, Ekim ayında Dağlık Karabağ'da planlanan "başkanlık seçimlerinin" yapılması konusunda, ABD Dış İşleri Bakanlığı rahatsızlığını dile getirerek, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve arazi bütünlüğünü savunduğunu belirtti.²²²

Şubat 1997'de M. Albright Senato önünde konuşması sırasında, Clinton hükümetinin Azerbaycan'a yapılan yardımların kısıtlanmasına karşı olduğunu belirterek, 907. Maddenin iptalinin desteklenmesi gerektiğini bildirdi.²²³ Ardından, çok geçmeden, Mayıs'ta ABD'nin Azerbaycan'daki Büyükelçisi R. Cozlarich Haydar Aliyev'le görüştü. Görüşmede, R. Cozlarich Clinton'un mektubunu Aliyev'e sundu, mektupta Clinton Aliyev'i ABD'ye resmi ziyarete davet ediyordu.²²⁴

3.7. ALİYEV DÖNEMİ PETROL POLİTİKASI

Azerbaycan'ın doğal kaynaklar bakımından zenginliği tarih boyunca ülkenin kaderini şekillendiren ana unsurlardan biri olmuştur. Nitekim, özellikle sanayi devriminin ardından, ülkenin dünyanın önde gelen devletlerinin odak noktası haline gelmesi, petrolü Azerbaycan siyasetinde vazgeçilmez unsur haline getirmiştir. Bu

²¹⁹ Betty Blair, "Diplomatic Interview Azerbaijan's First Ambassador to the US Hafiz Pashayev", *Azerbaijan International*, Spring 1996 (4.1),

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/41_folder/41_articles/41_pashayev.html, 14 Haziran 2003

²²⁰ "Azerbaycan'a Garşı ABŞ Kongresi 'Porter İlavesi'ni Gebul Edir", *Halk*, 14 Haziran 1996

²²¹ "ABŞ Senati "Porter İlavesini"ni Ret Etti", *Halk*, 30 Temmuz 1996

²²² "ABŞ Azerbaycan'ın Toprak Bütünlüğünü ve Bağımsızlığını Destekliyor", *Halk*, 30 Ekim 1996

²²³ "907.Madde ABŞ'nin Azerbaycan'da Önemli Siyasi Üstünlüklere Nail Olmasına Engeldir", *Halk*, 26 Şubat 1997

²²⁴ "Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ABŞ Büyükelçisini Kabul Etmiştir", *Halk*, 11 Mayıs 1997

nedenle, Azerbaycan bağımsızlığını kazanmasının ardından ülke hakimiyetine art – arda gelen kuvvetler, petrol faktörünün farkında olarak siyasetlerini buna göre şekillendirmeye çalışmışlar.

SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol rezervlerinin işletilmesi ve dünya pazarlarına çıkarılması bakımından ilk ciddi adım AHC iktidarı sırasında gerçekleştirildi. Eylül 1992'de AHC Azneft ve Azneftkimya adlı iki devlet şirketini birleştirerek, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketini (State Oil Company of The Azerbaijan Republic – SOCAR) kurmuştur. Fakat, Petrol üretimin artırılması ve mevcut rezervlerin iyileştirilmesi ancak modern teknolojiler kullanılması ve yeni projeler geliştirilmesi halinde sağlanabilecektir. Ancak, Azerbaycan'ın ekonomik potansiyeli ve sahip olduğu teknoloji ise mevcut rezervlerin işletilmesi ve geliştirilmesi için yeterli değildi. Bu nedenle, söz konusu yetersizlik Azerbaycan'ı büyük petrol şirketleriyle işbirliğine yöneltmiştir.²²⁵

Fakat, şunu da belirtmeliyiz ki, doğal kaynak zenginliği bir ülkeyi bir anda refaha kavuşturmamaktadır. Mineral kaynakların bolluğu ancak bu gelişim için fırsat tanımakta ve asla başarı garantisini yanında taşımamaktadır. Mesela, Nijerya gibi bazı devletler, büyük çapta petrol ihracatlarının, beklenenin aksine, zıt politik ve ekonomik etkilerini yaşamıştır. Aynı şekilde, Venezuela, Meksika, Trinidad and Tobago çoğu ekonomik refahın eşliğindeyken bir çok ekonomik krizle karşılaşmıştır.²²⁶ Bu nedenle, Azerbaycan ülke iktidarının doğal kaynaklarının işletilmesi kadar bu konuda izleyeceği siyaset ülke geleceği açısından bir o kadar önemliydi.

1992 yılından itibaren Hazar'ın petrol yataklarında faaliyet göstermeyi amaçlayan şirketler konsorsiyumunda birleşerek Azerbaycan hükümeti ile görüşmeler başlattılar. SOCAR'ın projenin %30'unu alması kaydıyla, Elçibey yönetimi ile Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (Azerbaijan International Oil Consortium – AIOC) arasında petrol alanlarının geliştirilmesi amacıyla bir anlaşma yapıldı.²²⁷ Fakat, kurulan konsorsiyumda Rusya hiçbir şirketi tarafından temsil edilmemekteydi. Bu gelişmenin ardından, Rusya Luk Oil şirketi tarafınca kurulan konsorsiyumda yer almak istese de, bu sefer Rusya'nın talebi Elçibey tarafından ret

²²⁵ Kenan Çelik, Cemalettin Kalaycı, "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü", *Journal of Qafqaz University*, V.II, No.2, 1999, s. 63

²²⁶ Shanks, Singer, "Oil and Jews on the Silk...", s. 39

²²⁷ Aras, *Azerbaycan Hazar Ekonomisi...*, s. 58

edilecektir. Buna karşılık olarak Rusya bir açıklama yaparak yapılan anlaşmayı kabul etmediğini bildirdi, fakat bu açıklama beklenen etkiyi göstermedi ve petrol şirketleriyle görüşmelere devam eden Elçibey yönetimi çok geçmeden Rusya tarafından desteklenen Suret Hüseyinov tarafından askeri darbeyle devrildi.²²⁸ Dolayısıyla, Elçibey yönetimi izlediği dengesiz petrol politikasıyla sadece kendi sonunu getirmiş olmadı ayrıca ülke içinde gerginliğe sebep olarak Azerbaycan'ı iç savaş eşiğine getirmiş oldu.²²⁹

Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığına gelmesinin ardından Azerbaycan petrol politikasında köklü değişiklikler gözlemlendi. Öncelikle iktidara gelmesinin ardından Aliyev, Elçibey yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu petrol anlaşmalarını iptal etti ve tekrar gözden geçirilmesini sağladı. Aliyev'in bu hareketi başlarda uluslararası kamuoyunda tepki yaranmasına neden oldu. Nitekim eski Politbüro yöneticisi olan Aliyev'in iktidara gelmesi ve anlaşmaları iptal etmesi Batı şirketlerinin Azerbaycan petroleri üzerinde elde etmiş olduğu inisiyatifin bir anda Rusya'ya doğru dönmesi kaygısını doğurmuş oldu.²³⁰

Fakat Aliyev'in iktidara gelmesinin ardında uluslararası politikada sergilediği tutum Batı şirketlerinde yaranmış olan kaygıların bir ölçüde azalmasına sebep olacaktır. Öncelikle, Elçibey politikasının aksine, bölgede Rusya'nın göz ardı edilemez bir güç olduğunu savunan Aliyev, bu çerçevede bir an önce Rusya'yla ilişkilerin düzeltilmesi üzerine yoğunlaştı. Nitekim, bir taraftan Azerbaycan'ın BDT üyeliğine başvurmasıyla diğer taraftan yapılan görüşmelerde Rusya'ya yapılacak petrol anlaşmalarından pay ortaklığı vaatlerinde bulunulması, Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik tutumunda değişikliğe sebep olacaktır.²³¹ Ardından, 4 Şubat 1994'te Batı şirketleriyle tekrar görüşmelere başlayan Aliyev hükümeti, Nisan 1994'te, SOCAR, Rus şirketi Luk Oil'in Azerbaycan'ın kendi hissesinden %10 payı alacağını konsorsiyum ortaklarına resmen açıkladı. Böylelikle taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda, konsorsiyuma Rusya da dahil edilerek anlaşma tekrar düzenlendi ve SOCAR'ın %10'luk hissesi Rusya'ya devredildi.²³²

²²⁸ Jofi Joseph, "Pipe line diplomacy: The Clinton Administration's Fight for Baku - Ceyhan", <http://www.wss.princeton.edu/~cases/papers/pipeline.html>, 14 Mayıs 2004

²²⁹ Joseph, a.g.e.

²³⁰ Ali Nağıyev, v.d., *Haydar Aliyev ve Azerbaycan İktisadiyatı*, Bakı: Azərneşr, 1998, s. 315

²³¹ Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu Yılında ...", s. 294

²³² Aras, *Azerbaycan Hazar Ekonomisi...*, s. 59

3.7.1. Azerbaycan petrollerinin dünya pazarlarına açılması ve “Asrın Anlaşması”

20 Eylül 1994 yılında Bakü’de SOCAR ile AIOC arasında “Asrın Anlaşması” olarak adlandırılan “Hazar Denizi’nin Azerbaycan Sektöründe Yer Alan Azeri, Çıracak ve Güneşli Yataklarında Petrolün Ortak İşlenmesi ve Pay Bölüşümü Hakkında Anlaşma” imzalanarak ilgili bölgelerde petrol arama ve çıkarma yetkisi AIOC’a verildi. Bu anlaşma Azerbaycan’ın bağımsızlığından itibaren konumunu kapsamlı şekilde değiştirme yolunda yaptığı çabalardan kaynaklanan en önemli tarihi olaydır.²³³

Yapılan anlaşmayla 511 milyon ton petrol üretimi için 7.4 milyar dolar yatırım yapılması planlanmaktaydı. “Üretim Ortaklığı” prensibine göre hazırlanan anlaşmaya göre: SOCAR (Azerbaycan) % 20, BP (UK) %17.127, Amoco (ABD) % 17.01, Lukoil (Rusya) % 10, Pennzoil (ABD) % 9.82, Unocal (ABD) % 9.52, Statoil (Norveç) % 8.563, Mc Dermott International (ABD) % 2.45, Ramco (İskoçya) % 2.08, Türkiye Devlet Petrol Şirketi % 1.75 ve Delta – Nimir (Saudi Arabistan) % 1.68 olmak üzere üretimden pay sahibi olacaklardır.²³⁴

AIOC’un başlıca görevi, projeyi günlük bazda izlemektir. Anlaşmadan doğacak karın % 70’i Azerbaycan’a gidecekti. 1999 yılı sonuna kadar üretim günde 200.000 varil olabilecek, fakat 2004’e kadar tam kapasiteye ulaşamayacaktı. Ayrıca, anlaşmanın müzakeresi esnasında karşılaşılan problemler veri olmak üzere, şirketler anlaşmayı feshedebilecekleri hususunu kapsıyordu. Bu şartlar şunlardı: Dağlık Karabağ’daki savaşın yayılması, Rusya ile ilişkilerin ileri derecede bozulması, Azerbaycan içindeki istikrarsızlıklar, Azerbaycan hükümetinin istikrarlı bir ihracat hattı bulamaması ve Hazar Denizi’nin statüsünü belirleyen rejim üzerinde doğacak anlaşmazlıklardı.²³⁵

Böylelikle, ülke geleceğinin şekillenmesi açısından en önemli rol oynayan Azerbaycan petrollerinin dünya pazarlarına çıkarılması konusunda, uzun çalışmalar neticesinde önemli bir adım atılmıştır. Nitekim, imzalanan anlaşmayla başta Dağlık Karabağ sorununun çözümü olmak üzere, genç ve deneyimsiz Azerbaycan’ın geleceği için

²³³ Gurbanlı, *Sülhe Geden Yol...*, s. 60

²³⁴ Nasser Sagheb, Masoud Javadi, “Azerbaijan's ‘Contract of the Century’ Finally Signed with Western Oil Consortium”, http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_aioc.html, 24 Mayıs 2004

²³⁵ Aras, *Azerbaycan Hazar Ekonomisi...*, s. 60

bir umut doğmuştur. Zira, başta % 38.8 payla ABD olmak üzere Batı şirketlerinin anlaşmadaki üstünlüğü, Azerbaycan'ın bağımsızlıktan itibaren Batı devletlerinin dikkatini kendisine cezp etmesi konusunda elde ettiği önemli bir gelişmeydi. Anlaşma imzalanması öncesi Azerbaycan ABD ve Avrupa'da tanınmayan bir ülkeydi. Fakat bu anlaşmayla kendisini dünyaya tanıtmaya başlamıştır. Böylelikle, artık ekonomik bağımsızlığının petrol üzerine kurabilecek, bunun sayesinde kendisini Rusya'dan uzaklaştırabilecektir ve en önemlisi Dağlık Karabağ sorunun çözümünde, ister diplomatik ister savaş yoluyla, dünya kamuoyunu kendi lehine oluşturabilecektir.²³⁶

3.7.2. Petrol ve doğal gaz ihraç boru hatları

Azerbaycan bağımsızlığını kazanmasının ardından ülke petrolünün üretiminin paylaşımının yanı sıra ve daha çok üretilen petrolün hangi yolla ve yollarla dünya pazarlarına ulaştırılacağı konusu da tartışma mevzusu olmuştur. Zira boru hattı konusunun hem ekonomik, hem de politik bir konu olması sorunun çözümünü daha da önemli kılmakta ve güçleştirmekteydi.

Azerbaycan'da büyük petrol potansiyelinin ekonomisinde değişimi gerçekleştirmek için gerekli kaynakları sağlamak ve geçiş döneminin sıkıntılarını hafifletmek amacıyla bir an önce kaynakları kullanma ihtiyacı duyulmaktaydı. Ancak mevcut boru hatları, SSCB'nin planlı ekonomisi çerçevesinde cumhuriyetler arası işbölümüne göre düzenlenmiş olduğundan, bunların ihracat amaçlı kullanım imkanları sınırlıydı. Nitekim, bağımsızlığın ardından Azerbaycan'da kurulan Batı ağırlıklı konsorsiyum yeni boru hattı güzergahları tespit etmek üzere harekete geçti. Tabii ki güzergah tespitinde maliyet unsuru ve stratejik unsur önemli rol oynayacaktı.²³⁷

Azerbaycan petrolü ve doğal gazıyla hem kendi ihtiyaçları hem de bu ülkeyle ilişkilerinde önemli bir işbirliği unsuru olması açısından özel ilgi gösteren Türkiye, boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi konusunda özel çaba harcamaktaydı. Nitekim Azerbaycan yönetiminin de tercihi Türkiye'den yana görünüyordu. Ancak Türkiye ile Azerbaycan bağlantısının kurulması için ya İran ya Ermenistan ya da Gürcistan

²³⁶ Vicken Cheterian, "The US and Russia Eye Each Other Across the Caspian: Jostling for oil in Transcaucasia", *Le Monde Diplomatique*, http://mondediplo.com/1997/10/caspian?var_recherche=Azerbaijan+USA, 4 Mayıs 2004

²³⁷ Killgore, "The Great Caspian Sea ...", s. 16

topraklarından geçiş gerekiyordu.²³⁸ Böyle bir durumda, İran seçeneği bölgedeki radikal ve özellikle ABD karşıtı tutumu nedeniyle dışarıda bırakılırken, boru hattının Ermenistan'dan geçebilmesi için öncelikle Azerbaycan – Ermenistan çatışmasının çözüme kavuşması gerekiyordu. Öte yandan, Rusya Karadeniz'in Novorossiysk limanına uzanan mevcut ancak kapasitesi sınırlı boru hatlarının iyileştirilmesinin Orta Asya ve Kafkasya petrolünün ihracı için yeterli olacağı görüşünü yaygınlaştırmaya çalışarak bu konuda inisiyatifi ele geçirme çabasıındaydı.²³⁹

Boru hattı bilmecesinde bir diğer alternatifi Gürcistan oluşturmaktaydı. Fakat diğer hatlara nazaran daha uzun ve maliyetli olan Gürcistan seçeneği ortaya atıldığında beklenmedik bir diğer sorunla karşılaşıldı. Zira Gürcistan'da Abhazya sorunu ülkenin böyle bir yatırım için güvenilirliği konusunda ciddi kuşkular yaratır nitelikteydi. Nitekim Abhazya sorunu Rusya'nın inisiyatifiyle çözülecek ya da ağırlaşacak bir sorundu ve Türkiye böyle bir durumda Rusya'yı karşısına almış oluyordu.²⁴⁰ Dolayısıyla, bu durum petrol üreticisi cumhuriyetlerin ve kurulan konsorsiyumların giderek Novorossiysk seçeneği üzerinde daha ciddi şekilde düşünmeye başlamalarını sağladı. Ve bu düşünce pazar ekonomisine geçiş sürecinde bulunan ve Rusya'dan bağlarını koparmaya çalışan Azerbaycan ve diğer cumhuriyetlerin bir süre daha Rusya'yla bağlarını devam ettirmeleri sonucunu doğurdu.²⁴¹

Fakat, daha önce belirttiğimiz gibi, SSCB döneminden kalan mevcut boru hatları Hazar ülkelerinin ürettiği ve üretmeyi planladığı petrol ve doğal gazı taşıyacak kapasitede değildi. Ayrıca nakilde Rusya'nın kendi petrol ve doğal gazına öncelik tanınması da söz konusuydu. En azından bu durum, Hazar'dan çıkarılan petrolün dünya pazarına hangi güzergahlarla gerçekleştirileceği sorununa Azerbaycan ve petrol şirketlerini alternatif çözüm arayışına sevk etti.²⁴²

²³⁸ Aslan, *Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü...*, s. 51

²³⁹ Gün Kut, "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortam", *Bağımsızlığın ilk Yılları (Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan)*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 21 – 22

²⁴⁰ Gawdat Bahgat, *American Oil Diplomacy In the Persian Gulf and the Caspian Sea*, University Press of Florida, 2003, s. 157

²⁴¹ Kut, "Yeni Türk Cumhuriyetleri ...", s. 22 - 23

²⁴² Fedorov, "Russias Policy Towards...", a.g.e.

3.7.3. Petrol boru hatları

Azerbaycan petrollerinin dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için birçok güzergahın gündeme gelmesine karşın Azerbaycan petrollerini çıkarmak amacıyla kurulan AIOC aldığı karar neticesinde güzergah sayısını Bakü – Novorosiysk, Bakü – Supsa ve Bakü – Ceyhan olarak 3'e indirdi. Fakat, hatlardan hangisinin kesinleşeceği konusunda Batılı petrol şirketleri arasında tam bir fikir birliği oluşmamıştı. Nitekim, buradaki sorun, sunulan boru hattı projelerinin hiç birinin problemsiz olmamasından kaynaklanmaktaydı.

3.7.3.1. Bakü – Novorosiysk: Kuzey boru hattı

Erken üretim petrolünün hangi güzergahtan taşınacağını tartışıldığı dönemde, Rusya Bakü ile Novorosiysk limanı arasında zaten bir boru hattı olduğunu ve ayrıca bu hattın hem ucuz hem de hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğunu ileri sürdü. Rusya'nın teklifine başlarda sıcak bakılmasa da jeopolitik gerekçeler sonucunda teklif hem Azerbaycan hem de AIOC tarafından kabul edilecektir. Ardından, Azerbaycan – Rusya ve Çeçenistan arasında Bakü – Grozni – Tihoretsk – Novorosiysk boru hattına ilişkin üç taraflı anlaşma imzalandı.²⁴³ 1996'da imzalanan anlaşma ile Bakü – Grozni – Novorosiysk hattıyla erken petrolün ihracına karar verildi.

Bu gelişmenin ardından Kasım 1997'den itibaren erken petrolün Rusya üzerinden taşınmasına başlanmasıyla Rusya önemli bir zafer elde etmiş oldu. Fakat Rusya için daha da önemli hedef esas petrolün bu hatla ihracını gerçekleştirmesini sağlamaktı. Nitekim, boru hatlarının Rusya üzerinden geçmesi durumunda, Rusya sadece ekonomik açıdan gelir elde etmiş olmayacak, aynı zamanda Azerbaycan ve Kazakistan'ı da kendisine bağımlı kılacaktır.²⁴⁴

Bu durum ise başta ABD olmak üzere bütün konsorsiyum ülkelerini tedirgin etmekteydi. Nitekim, Rusya'nın sadece erken petrolü değil esas boru hattının da kendi topraklarından geçmesini sağlaması durumunda, başta Luk Oil olmak üzere kendi şirketleri için önemli ihracat kapısı açmış olacaktır ve aynı zamanda petrol ihracatının miktarını kontrol gücünü elinde bulundurabilecektir. Zira, Orta Asya petrolünün Avrupa piyasasına büyük miktarlarda girmesi, dünya fiyatlarını düşürecek ve Rus şirketlerini

²⁴³ Aras, *Azerbaycan Hazar Ekonomisi...*, s. 90

²⁴⁴ Enis Öztürk, Faruk Aslan, "Hazarda Petrol Savaşı", <http://arsiv.aksiyon.com.tr/arsiv/140/pages/dosyalar/dos7.html>, 20 Kasım 2003

olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Petrolün Novorossiysk'ten yüklenmesi halinde ise, Rusya petrol fiyatlarını belirleme inisiyatifini ele geçirmiş olacaktır.²⁴⁵

Böylelikle, Rusya petrol boru hatlarını kontrolle sadece dünya petrol arzını etkilemekle kalmayacaktır ayrıca Hazar devletlerini siyasi ve ekonomik açıdan kontrol edebilecek duruma gelecektir. Bu durum ise, fiyatları ve ihracat miktarını belirleyen Rusya'yı yeni bağımsız cumhuriyetlerin en önemli kalkınma araçlarını denetimi altına almasını sağlayacaktı. Diğer taraftan, siyasi sebepleri olduğu kadar hattın güvenirliliği de bir o kadar düşündürücü idi. Nitekim, Bakü – Novorossiysk hattının bir kısmı Rusya için 1994'ten itibaren sorunlu bölge olan ve bağımsızlığını talep eden Çeçenistan'dan geçmekteydi. Çeçenlerin bağımsızlık düşüncelerindeki kararlılığı kısa sürede bölgede savaşın başlamasına sebep oldu. Fakat, Çeçenistan'ın bağımsızlığı Rusya'nın bütünlüğü açısından hayati önem taşıdığından Rusya Çeçenistan konusunda kesinlikle taviz vermeyecektir. Bu tutum ise Çeçenistan'ın Rusya için terörist yuvasına dönüşmesini sağlayacaktır.²⁴⁶ Ayrıca, Çeçenistan'da 1994 – 1996'da yaşanan ve 1999'da tekrar başlayan çatışmaların bir diğer hedefi Bakü – Novorossiysk boru hattının Çeçenistan'dan geçen bölümünü kontrol çabası da bulunmaktaydı. Nitekim, hattın Çeçenistan'ın başkenti Grozni'den geçtiğinden dolayı Rusya, bölgenin enerji altyapısı üzerindeki kontrolünü yeniden sağlamak amacıyla Çeçenistan'ın bağımsızlık mücadelesini ezmek istemiştir.²⁴⁷

Dolayısıyla durumun ciddiyetinin farkında olan Batı ve Orta Asya devletleri hızla ana ihraç boru hattı için arayışa girmişlerdir. Bu durum ise tarafların, Bakü – Supsa ve Bakü – Ceyhan alternatifleri üzerine yoğunlaşmalarını sağladı.

3.7.3.2. Bakü – Supsa: Batı boru hattı

Bakü – Novorossiysk hattının yanı sıra 9 Ekim 1995'de Bakü'de erken üretim petrolünün uluslararası piyasalara pazarlanması için belirlenen diğer güzergah Bakü'den Gürcistan'ın Supsa limanına varan Batı boru hattıdır. Aliyev ile Şeverdnadze'nin de katılımıyla 8 Mart 1996'da Tiflis'te, erken petrolün Azerbaycan'dan Gürcistan'a naklini kararlaştıran anlaşma AIOC, Gürcistan hükümeti ve SOCAR arasında imzalandı.²⁴⁸

²⁴⁵ Aras, *Azerbaycan Hazar Ekonomisi...*, s. 92

²⁴⁶ Bahgat, *American Oil Diplomacy...*, s. 156

²⁴⁷ Aslan, *Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü...*, s. 29

²⁴⁸ Aras, *Azerbaycan Hazar Ekonomisi...*, s. 98

Bakü – Supsa hattı diğer önerilen hatlara nazaran daha az maliyetli hat olması, bu hattın Azerbaycan’daki petrol şirketleri tarafından desteklenmesini sağladı. Fakat, Supsa limanının bir Karadeniz limanı olması, Rusya için söylenen Türkiye boğazlarının kapasite sorununu, bu hat için de geçerli kıldı. Ayrıca, boru hattının ne kadar geliştirilip büyütülse de bölgenin tüm petrolünü taşıyacak kapasiteye çıkması imkansız sayıldığından bu boru hattının ana boru hattı olma şansını azaltmıştır.²⁴⁹ Diğer taraftan boru hattının Gürcistan’ın Abhazya bölgesinin yakından geçmesi hattın güvenilirliği konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Nitekim, Gürcistan’da özerk bölge olan Abhazya SSCB’nin dağılmasından ardından Gürcistan’dan ayrılarak bağımsızlığını talep etmiştir ve bu talepleri Gürcistan yönetimi tarafından ret edilince münakaşa silahlı çatışmaya dönüşmüştür.

Dolayısıyla Bakü – Supsa boru hattının petrol şirketlerinin yoğun ısrarına rağmen, siyasi ve teknik sebepler neticesinde ana ihraç boru hattı ihtimali böylece zayıflamıştır. Dolayısıyla bu durum petrol şirketlerinin ve temsil ettikleri devletlerin Bakü – Ceyhan boru hattı üzerine odaklanmalarını sağlamıştır.

3.7.3.3. Bakü – Ceyhan boru hattı

Erken Azerbaycan petrolünün taşınacağı güzergahlar konusunda anlaşmalar sağlandıktan sonra esas petrol ihraç hattı konusunda taraflar şekillenmeye başladı. Uzun münakaşalar sonunda, Türkiye ile Rusya arasında süren rekabette, Türkiye’nin sunmuş olduğu boru hattı projesi petrol şirketleri ve temsil ettikleri devletler arasında git gide ağırlık kazanmaya başladı.

Türkiye Azerbaycan petroleri için hazırladığı, Bakü – Ceyhan projesini ortaya attığı 1992 yılında İran’ı geçiş rotası olarak almış ve dünyaya Azerbaycan – İran – Nahçıvan – Türkiye olarak ilan etmişti. Ancak bu rota İran rejimine karşı tavrı belli olan ve ekonomik – ticari ambargoyu devam ettiren ABD’nin yanı sıra petrol şirketleri tarafından uygun görülmedi. Daha sonra bazı ABD ve Avrupa şirketleri, hattın İran’ı çıkartıp yerine Ermenistan’ın konulmasını teklif etse de bu teklif Azerbaycan tarafından kabul edilmeyecektir. Bu da Türkiye’nin, son çare olarak, hattın Gürcistan üzerinden geçirilmesini teklif etmesini sağlayacaktır.²⁵⁰

²⁴⁹ Joseph, “Pipe line diplomacy:...”, a.g.e.

²⁵⁰ Joseph, “Pipe line diplomacy:...”, a.g.e.

Fakat, Bakü – Ceyhan hattının yatırım ve ulaşım maliyetlerinin yüksek olması bu hattın hayata geçirilmesi için büyük engel oluşturmaktaydı. Nitekim, Bakü – Ceyhan boru hattı diğer boru hatlarına nazaran daha uzun olup, toplam uzunluğu 2000 km'ye varmaktaydı. Bu faktör hattın güvenliğini, stratejik ve siyasi boyutunu öncelikle düşünen ABD ve bazı Batılı devletler tarafından göze alınmasına karşın işin ekonomik boyutuyla ilgi olan petrol şirketlerinin karşı çıkmasına sebep oldu. Ancak Bakü – Ceyhan boru hattının sadece Azerbaycan petrollerini taşımakla kalmayıp, ayrıca Hazar Denizi'nin altından dönecek olan ve Kazak petrolü ile Türkmenistan gazını Trans Hazar boru hattı ile Bakü – Ceyhan boru hattına bağlanma projesinin sunulmasının ardından, petrol şirketleri projeye daha sıcak bakacaklardır.²⁵¹ Nitekim bu durumda hattın akacak petrol ve doğal gaz miktarı hattın daha ekonomik olmasını sağlayacaktır.

Yalnız Bakü – Ceyhan projesinin sorunu sadece maliyeti ile ilgili değildi. Nitekim, boru hattının Türkiye'den geçmesi halinde Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri üzerindeki etkisini daha da artıracaktı. Bu durum ise bölge üzerinde etkin olma gayesinde olan Rusya ve İran başta olmak üzere diğer taraftan bölgede Türkiye'nin güçlenmesine sıcak bakmayan İngiltere ve Almanya'nın Bakü – Ceyhan projesine karşı çıkmasını sağlamıştır. Nitekim projenin hayata geçirilmesinin ardından Orta Asya ve Kafkasya devletleri için sadece Rusya ve İran baskısı altından kurtulma ve gelişme yolu açılmayacak aynı zamanda Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da gelişmesini sağlayacaktır. Fakat Türkiye'nin ABD ile mevcut bağlarının, bölgedeki güçler rekabetinde yer alan diğer devletlere kıyasla en yüksek düzeyde olması, Türkiye'nin Bakü – Ceyhan projesinde ABD desteğini arkasına almasını sağladı. Ayrıca, Azerbaycan'ın da baştan itibaren Bakü – Ceyhan hattı üzerindeki ısrarlı tutumu hattın hayata geçirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

²⁵¹ Joseph, "Pipe line diplomacy:...", a.g.e.

BÖLÜM IV

4. HAYDAR ALİYEV'İN ABD'YE RESMİ ZİYARETİ VE SONRASI AZERBAYCAN – ABD İLİŞKİLERİ

4.1. İLİŞKİLERDE ZİRVE: ALİYEV'İN ABD'YE RESMİ ZİYARETİ

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde eden Azerbaycan ardından siyasi ve ekonomik bağımsızlığını pekiştirilmesi ve dünyanın gelişmiş devletleri arasına katılması yolunda yoğun caba harcamıştır. Fakat, daha bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren, Azerbaycan, başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere bir çok sorunla karşılaşmış ve sahip olduğu jeopolitik yerleşimi ve zengin doğal kaynakları sebebiyle Rusya ve İran gibi bölgesel güçlerin baskısına maruz kalmıştır. Bu nedenle, bir taraftan Ermenistan ile yürütülen savaş ve bağımsızlığın getirmiş olduğu iç sorunlar diğer taraftan Rusya ve İran'ın baskılarına karşı verilen mücadele, Azerbaycan'ı çökmenin eşiğine getirmiş ve hatta egemenliğinin tehlike altına girmesine sebep olmuştur.

Bu durumda kurtuluşu Batı devletleriyle işbirliği yaparak, başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş devletleri bölgeye çekmekte arayan Azerbaycan, özellikle 1993'ten itibaren ülkenin tüm siyasi, ekonomik ve toplumsal potansiyelini bu amaca yöneltmiştir.²⁵² Nitekim Azerbaycan'ın yürütmüş olduğu siyaset çok geçmeden Batı dünyasından karşılık alarak, özellikle dünya petrol şirketlerinin Azerbaycan'a akın etmesiyle önemli ölçüde amacına ulaşmıştır. Ardından, bu doğrultuda bir taraftan siyasi demokrasinin pekiştirilmesi, ekonomide kalkınma ve istikrara ulaşması için mücadele veren Azerbaycan diğer taraftan uluslararası arenada saygın konum elde edilmesi amacıyla yoğun dış politika yürütmüştür. Bu çerçevede, Haydar Aliyev'in 27 Temmuz – 7 Ağustos 1997 tarihlerinde ABD'ye yapmış olduğu resmi ziyaret Azerbaycan'ın bağımsızlığının kazanmasının ardından gerçekleşen en büyük tarihi olaydır.

4.1.1. Ziyaretin amaçları

Haydar Aliyev'in Bill Clinton'un davetiyle 1997'de yapmış olduğu ziyaret Azerbaycan'ın uluslararası sisteme entegrasyonu açısından önemli gelişme olarak tarihe geçmiştir. Nitekim bütün dünya basınının da yakından takip ettiği bu olay sadece

²⁵² Betty Blair, "Azerbaijan's President Haydar Aliyev – First Official Trip to the US", *Azerbaijan International*, Autumn (5.3), 1997, http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/53_folder/53_articles/53_destiny.html, 25 Mayıs 2004

Azerbaycan – ABD ilişkileri açısından kalmayıp bütün Kafkasya ve Orta Asya geleceği açısından önem taşımaktaydı. Özellikle, görüşme sırasında ve sonrasında çıkacak sonuçlar, SSCB'nin dağılmasının ardından birçok bölgesel ve uluslararası güçlerin çıkar çatışmasına girdiği bölgede artık ABD'nin bölgeye yönelik tutumunun resmen belirlenmesi açısından önem taşıyacaktır.

Fakat her şeyden önce, bu ziyaret başta Dağlık Karabağ soru olmak üzere, Azerbaycan geleceği açısından ayrı bir önem taşımaktaydı. Nitekim, ABD'ye hareket etmeden önce Bakü Havaalanı'nda gazetecilere yaptığı açıklamada Aliyev, ziyaretin, Azerbaycan – ABD ilişkilerinde yeni bir dönem açacağını vurgulayarak, Ermenistan ile sorunun çözümü konusunun ABD'deki temaslarının ana maddesini oluşturacağını belirtti.²⁵³ Ayrıca, 907. Maddeye de değinen Aliyev, ABD yetkilileri ile görüşmelerinde, Kongrenin 1992'de kabul ettiği ve ABD'nin Karabağ münakaşası nedeniyle Azerbaycan'a insani yardım yapmasını yasaklayan 907. Maddenin kaldırılması için girişimlerini sürdüreceğini kaydetti.²⁵⁴ Azerbaycan'da oluşmuş verimli ortamdan faydalanarak iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin öneminden bahseden Aliyev, ziyaret sırasında ekonomi ve güvenlik alanlarında işbirliği ve Hazar petrol yataklarının işletilmesi konularının ziyaretin gündeminde bir diğer önemli yer oluşturduğunu ekledi.²⁵⁵

Bu çerçevede, Aliyev'in ziyareti sırasında Azerbaycan'ın Hazar'daki petrol yataklarının ortak işletilmesi ilişkin Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR ile ABD petrol şirketleri Chevron, Mobil ve Exxon arasında 3 anlaşma imzalanması öngörülmekteydi.²⁵⁶ Bilindiği gibi, petrol ABD'nin bölgede yönelmesini sağlayan en büyük etkendi, bu nedenle Azerbaycan'ın ABD şirketleriyle yapmış olduğu her anlaşma Azerbaycan – ABD ilişkilerinin gelişimi açısından önemli rol oynayacaktır. Diğer bir deyişle, doğal olarak Aliyev'in ABD'ni ziyaret eden ilk Azerbaycan cumhurbaşkanı olarak gündem maddesini başta Azerbaycan – ABD ilişkileri olmak üzere Dağlık Karabağ sorunu ve ilişkilere büyük darbe vuran 907. Madde oluşturmaktaydı, ancak bütün bu konuların altında yatan temel konu tabii ki petroldü. Zira, ancak ABD'nin

²⁵³ "Aliyev Diplomatik Atakta", *Yeni Şafak*, 28 Temmuz 1997

²⁵⁴ "Azerbaycan Prezidenti H.Aliyev'in ABŞ'a Resmi Seferi", *Halk*, 29 Temmuz 1997

²⁵⁵ "Haydar Aliyev Bill Clinton'a Gidiyor", *Hürriyet*, 27 Temmuz 1997

²⁵⁶ "Aliyev'in Petrol Çıkarması", *Türkiye*, 28 Temmuz 1997

Azerbaycan petrolüne artan ilgisi ve yatırımları sayesinde Azerbaycan sorunlarına çözüm fırsatı oluşacaktır.²⁵⁷

Bu konuyla ilgili bir diğer önemli gündem maddesini petrol boru hatları oluşturmaktaydı. Zira erken üretim boru hatlarının belirlenmesine karşın ana boru hattı konusu halen çözüme kavuşmuş değildi. Bu çerçevede özellikle Türkiye için ayrı bir önem taşıyan, Bakü – Ceyhan petrol boru hattının geleceği büyük ölçüde bu ziyarete bağlıydı. Nitekim, Aliyev’in ziyaret öncesi yaptığı açıklamada, bölgede inşa edilecek en büyük boru hattının Bakü – Ceyhan arasında yapılması için tüm gayretiyle çalışacağını belirterek, Azerbaycan’ın bu konuda Türkiye’nin yanında yer aldığını tekrar vurgulayacaktır.²⁵⁸

Kısaca ziyaretinin amaçlarını şu şekilde özetleyebiliriz. Öncelikle, Azerbaycan’ın bağımsızlığından itibaren yoğun şekilde yürütülen Batıya yönelik dış politikasında önemli bir yer oluşturan Azerbaycan - ABD ilişkilerini, ülkede ve bölgede oluşmuş rağbetten ve verimli ortamdan yararlanarak daha da geliştirmek, ekonomik ve güvenlik alanlarında yapılacak anlaşmalarla, ilişkileri hukuksal zemine oturtmak.²⁵⁹ İkinci olarak, başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere Azerbaycan – Ermenistan münakaşasının çözümü için gereken desteği elde etmek ve bu çerçevede Kongrenin kabul ettiği 907. Maddenin iptali sağlamak. Ayrıca, yine bu çerçevede Ermeni lobisinin çalışmalarıyla ABD’de ve dünya kamuoyunda Azerbaycan aleyhinde oluşan düşüncelerin, Azerbaycan gerçekleri tanıtılarak bastırmak. Üçüncü ve son olarak da, yapılacak petrol anlaşmalarıyla ABD şirketlerinin varlığını bölgede arttırmak ve böylelikle Rusya ve İran’ın bölgedeki varlığını dengeleyerek petrolün en güvenilir güzergahla dünya pazarlarına çıkmasını sağlamaktı.²⁶⁰

Haydar Aliyev’in ABD ziyareti 28 Ağustos New York görüşmeleriyle başladı. Öncelikle, ABD’nin BM temsilcisi William Richardson ile gerçekleşen görüşte taraflar genel olarak Azerbaycan – ABD ilişkilerini üzerine değerlendirme yaptıktan sonra, W. Richardson Azerbaycan’da gerçekleşen reformlar ve özellikle 1994’ten itibaren

²⁵⁷ Trudy Rubin, “US has Strategic, Economic Interest in Azerbaijan for its Oil and its Role as Buffer Against Iran, but Ancient Hostilities and an Impractical Treaty Hamper it”, *Knight Ridder/Tribune News Service*, 1 August 1997, s. 8

²⁵⁸ “Aliyev’den Boru Hattı Güvencesi”, *Ortadoğu*, 30 Temmuz 1997

²⁵⁹ “Azerbaycan Prezidenti H.Aliyev’in ‘Wall Street Journal’ Gazeti Emektaşlarıyla Müsahebesi”, *Azerbaycan Gazetesi*, 22 Ağustos 1997

²⁶⁰ Hasanov, *Azerbaycan’ın Harici Siyaseti ...*, s. 194

Azerbaycan ile Ermenistan arasında sağlanan ateşkes ile bölgede yürütölen barışçıl politikadan memnuniyetini dile getirerek, ABD'nin bu gelişmeleri dikkatle izlediğini belirtti. Ayrıca bu konuda ABD'nin Azerbaycan'a her türlü desteği sağlayacağından bahseden Richarson, Aliyev'in Washington'da beklendiğini vurgulayacaktır.²⁶¹ Aynı gün BM Genel Sekreteri Kofi Annan ile de görüşen Aliyev, ziyaretin amaç ve öneminden bahsederek, Azerbaycan'ın uluslararası sisteme entegrasyonu, Kafkasya bölgesindeki gelişmelerden, Azerbaycan – Ermenistan münakaşasından ve sonuçlarından ve Azerbaycan'ın bu münakaşanın çözümünde barışçıl tutumundan bahsederek ABD kamuoyunu bilgilendirmiş, ardından “Nükleer Silahların Yasaklanması” (Non Nuclear Proliferation) anlamasını imzalamıştır.²⁶²

Böylelikle, Aliyev New York görüşmeleri sırasında büyük ölçüde ziyaretin amacı ve içeriği ön plana çıkarılarak, ABD ve dünya kamuoyunu bilgilendirilmiş. Özellikle, ziyareti yakından takip eden dünya basın kuruluşları vasıtasıyla, Azerbaycan ve Kafkasya gerçekleri dünyaya aktarılmıştır. Bu çerçevede, dünya önünde zedelenen Azerbaycan imajı gerçek yönleriyle ortaya konularak imzalanan anlaşmayla barışçıl tutumu ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

New York görüşmelerinin bir diğer boyutu ekonomi alanında yapılan görüşmelerdi. Bu çerçevede, Aliyev 29 Temmuzda ABD – Azerbaycan Ticaret Odası, Uluslararası Anlaşma Teşkilatı ve ABD'nin Azerbaycan'da faaliyet gösteren insani yardım örgütlerinin temsilcileri ile görüşmelerde bulundu. Görüşmede, Azerbaycan'da yürütölen ekonomik ve mali ıslahatlara yer verilirken, Azerbaycan'ın uluslararası sisteme entegrasyonu ve ülkede pazar ekonomisinin gelişimi açısından bulunulan faaliyetler taktirle karşılanmış, Azerbaycan – ABD ilişkilerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır.²⁶³

Ziyaretin New York programının ardından Aliyev ziyaretin esas bölümü ve zirvesinin geçirileceği Washington'a geçecektir. Burada ilk olarak 30 Temmuz'da Pentagonda yapılan toplantıya katılan Aliyev, Savunma Bakanı William Cohen, Enerji Bakanı Federico Peña ve Dünya Bankası Başkanı James Wolfingson ile bir araya

²⁶¹ “Azerbaycan Prezidenti H.Aliyev'in ABŞ'nin BMT'deki Daimi Numayendesi W.Richardson ile görüşü”, *Halk*, 23 Ağustos 1997

²⁶² “Devletimizin Başçısı H.Aliyev'in BMT'in Baş Katibi Kofi Annan'la Görüşü”, *Azerbaycan*, 23 Ağustos 1997

²⁶³ “Azerbaycan – Amerika Ticaret Odası ve Uluslararası Anlaşma Teşkilatı Çalışma Şurası'nın Üyeleri ile Görüş”, *Azerbaycan*, 27 Ağustos 1997

gelerek görüşmelere devam edecektir.²⁶⁴ Görüşme sırasında, iki ülke arasında askeri, iktisadi ve ticari konularda işbirliğinin bütün bölge gelişimi açısından önemi belirtilerek Azerbaycan'ın bu konuda sergilediği tutumun ilişkilerin gelişimi açısından umut verici olduğu vurgulandı. Ardından, W. Cohen ile Aliyev arasında savunma ve güvenlik alanlarında işbirliği anlaşmasıyla birlikte, Dünya Bankası'nın Azerbaycan'da yapısal reformların gerçekleştirilmesi için 70 milyon dolarlık kredi ayrılmasına ilişkin anlaşma ve ABD "Eximbank" ile bir de işbirliği anlaşması imzalanmıştır.²⁶⁵

Görüşmelerden alınan sonuçlar neticesinde ABD siyasi ve ekonomi çevrelerinde Azerbaycan'a yönelik ilginin giderek arttığını söyleyebiliriz. Yapılan her görüşmede Azerbaycan'da yaşanan gelişmelerden, yürütülen siyasi ve ekonomik ıslahatlardan beğeniyle söz edilirken Azerbaycan ile ABD arasında işbirliğini artıran anlaşmalar imzalanmıştır. Daha birkaç yıl öncesine kadar Azerbaycan ile ilişkilerde Ermeni lobisinin sunduğu bilgiler doğrultusunda hareket eden ABD, artık Azerbaycan'la işbirliğini arttırma yoluna girmiştir. Elbette bütün bu gelişmelerin altında Azerbaycan'ın yürüttüğü petrol politikası başta olmak üzere bölgede ve uluslararası arenada izlediği siyasetin etkisini önemle vurgulamamız gerekir.²⁶⁶

4.1.2. Aliyev – Clinton zirvesi

Aliyev ile Clinton arasında Beyaz Saray'da geçen görüşme sadece ziyaretin zirvesi olarak değil, bağımsızlıktan itibaren Azerbaycan – ABD ilişkilerinde zirve olarak tarihe geçmiştir. Nitekim daha birkaç yıl öncesine kadar Azerbaycan'la diplomatik ilişkiler kurmakta bile kararsız olan ABD, şimdi Azerbaycan cumhurbaşkanını resmi davetle Beyaz Sarayda ağırlamaktaydı.

1 Ağustos 1997'de Beyaz Saray'da bir araya gelen iki ülke başkanları Azerbaycan – ABD ilişkileri üzerine karşılıklı fikir alışverişinde bulunduktan sonra, iki ülke arasında gelişen ilişkilerin bölgesel güvenlik ve istikrar açısından önemini dile getirdiler. Görüşme sırasında, ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi önünde büyük engel teşkil eden 907. Maddeden rahatsızlığını ifade eden Aliyev, Azerbaycan'ın beşte birinin işgal altında olduğunu belirterek Ermenistan'ın bu tutumunun bölge barışının tehdit

²⁶⁴ "Amerika – Azerbaycan İlişkilerinde XXI. Yüzyıla Büyük Kapı Açmış Tarihi Ziyaret", *Azerbaycan*, 19 Ağustos 1997

²⁶⁵ Ali Aslan, "Aliyev Petrol Verdi Askeri İşbirliği Aldı", *Zaman*, 2 Ağustos 1997

²⁶⁶ Trudy Rubin, "Oil has changed the way U.S. looks at Azerbaijan", *Knight Ridder/Tribune News Service*, 20 February 1995, s. 22

ettiğini ve bu sorunun hemen çözüme kavuşturulması gerektiğini vurgulayacaktır.²⁶⁷ Buna karşılık olarak Clinton, Azerbaycan'ın bölgede yürüttüğü barışçıl politikasından memnuniyetini dile getirerek, ABD hükümetinin 907. Maddenin iptali için özel çaba harcayacağını ve Karabağ sorunun çözüme kavuşturulması için başta AGİT Minsk Grubunun çalışmalarını yoğunlaştırmasını sağlayacağını söyledi. Ayrıca bu çerçevede bölge ülkelerine petrol ve doğal gaz işletimi konusunda yardımcı olacağını belirtecektir.²⁶⁸ Görüşme sırasına Bakü – Ceyhan boru hattı projesine de yer verilerek, bu konuda Aliyev, Türkiyesiz Kafkas politikası olamayacağını, bölgede Türkiye'nin önemli rol oynadığını ve oynamağa devam edeceğini vurgulayarak, Türkiye ile ekonomi başta olmak üzere tüm sahalarda işbirliğini yaptıklarını ve petrol boru hattının Türkiye'den geçmesi gerektiğini söyleyecektir.²⁶⁹ Nitekim, Bakü – Ceyhan konusunda Aliyev'i desteklediğini belirten Clinton, Hazar petrolünün çıkış güzergahında Türkiye seçeneğinin daha ağırlıklı olduğunu vurgulayacaktır.²⁷⁰

İki ülke başkanı arasında süren görüşmenin ardından, Azerbaycan – ABD ilişkilerinin esas prensipleri, stratejisi ve perspektifleri üzerine “Azerbaycan – ABD İlişkileri Üzerine Ortak Bildiri” imzaladılar.²⁷¹ Öncelikle, imzalanan bildiriye, iki ülke başkanı Azerbaycan ile ABD arasında, siyasi, güvenlik ve ekonomik alanlarda artan işbirliğinin önemini vurgulayarak, ülkeler arasında her konuda ilişkilerin ve ortaklığın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi konusunda mutabakata varıldığı kaydedildi. Böylelikle, Azerbaycan – ABD işbirliğinin bölgesel güvenlik, istikrar ve gelişim açısından önemi belirtilerek, bu çerçevede Azerbaycan'ın bağımsızlığı, bölgesel bütünlüğünü ve demokratik gelişiminin ABD tarafından tanınıp desteklendiği bildirildi.²⁷² İkinci olarak, her iki ülke başkanı Dağlık Karabağ sorununa erken ve barışçı çözüm bulunmasını için anlaşırken. Bu çerçevede AGİT Minsk grubunun faaliyetlerini arttırması için Rusya ve Fransa ile işbirliği yapılarak sorunun adil çözümü ve sürekli barışın sağlanması adına, çözümün AGİT Lizbon prensipleri çerçevesinde olması gerektiği belirtildi. Üçüncü olarak, ABD tarafından Azerbaycan'a insani yardım çerçevesinde yapılan yardımlar olumlu karşılanırken, “Özgürlüğü Destekleme Yasasının” 907. Maddesi'nin iki ülke

²⁶⁷ “Aliyev ABD'de Petrol Kozunu Kullanıyor”, *Yeni Yüzyıl*, 2 Ağustos 1997

²⁶⁸ Fuat Kozluklu, “Azeri – ABD İlişkilerinde Yeni Dönem”, *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1997

²⁶⁹ Yasemin Çongar, “Karabağa Karşı Petrol”, *Milliyet*, 1 Ağustos 1997

²⁷⁰ Fuat Kozluklu, “ABD'den Aliyev'e Büyük İlgi”, *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1997

²⁷¹ Hasanov, *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti...*, s. 198

²⁷² “Joint Statement on Azerbaijan – United States Relations”, *Weekly Compilation of Presidential Documents*, Washington, 4 August 1997, s. 1170

arasında gelişen ilişkilere büyük engel oluşturduğu vurgulandı ve bu konuda ABD hükümetinin maddenin iptali için gereken çalışmaların yapılacağı bildirildi.²⁷³ Dördüncü olarak, Azerbaycan'ın demokrasi ve pazar ekonomisine dayalı devlet sistemine geçişte önemli bir dönemden geçtiği belirtilerek, bu çerçevede ülkede yürütülen ekonomik ve siyasal reformların ümit verici ve beğeniyle karşılandığı vurgulandı.²⁷⁴ Bu konuda Avrasya ticari koridorunun başta Azerbaycan olmak üzere bütün bölge gelişimi için önemi hatırlatılarak Azerbaycan'ın son dönemde, uluslararası ekonomik sisteme entegrasyonu yolunda yapmış olduğu Dünya Ticaret Örgütü'ne (World Trade Organization) başvurusunun bir an önce kabul edilmesi için gereken işlemlerin yapılması kararlaştırıldı. Beşinci ve son olarak da, Azerbaycan'ın ulusal güvenlik konusunda karşılaşmış olduğu tehlikeler ABD tarafından tanınarak, ülkenin en kısa zamanda yeni kurulmuş olan, NATO Barış için Partnerlik (NATO's Partnership for the Peace) ve Avrupa Atlantik İşbirliği Teşkilatı (Euro Atlantic Partnership Council) olan, Avrupa güvenlik örgütlerine üyeliği öngörülmüştür.²⁷⁵

Azerbaycan ve ABD başkanları tarafından imzalanan bu bildiri Azerbaycan'ın bağımsızlığından itibaren uluslararası siyasette elde ettiği en büyük başarı idi. Nitekim, bağımsızlığından itibaren siyasetini Batıya yönlendiren Azerbaycan, bu yolda başta Dağlık Karabağ münakaşasının getirmiş olduğu sorunlar olmak üzere, Rusya ve İran kısılcı arasından kurtulmayı başarmış ve kendini dünyaya kabul ettirmiştir. Artık Azerbaycan Rusya'nın etki alanında bulunan, demokrasi karşıtı ve şiddet yanlısı olarak değil, bölgesel bütünlüğü tanınmış, demokrasi ve barış yanlısı, dünya devletleriyle her konuda ortaklık ve işbirliği yapacak devlet olarak tanınmıştır.

Ziyaretin siyasi boyutu kadar bir diğer önemli boyutunu, siyasi boyutunun temelini oluşturan, ekonomik boyutu oluşturmuştur. Nitekim, aynı gün Beyaz sarayda bir araya gelen ABD Başkan Yardımcısı Al Gore ile SOCAR Başkanı Natik Aliyev arasında enerji alanında işbirliği anlaşması imzalanmıştır.²⁷⁶ Daha sonra bölgede zaten aktif olan Amoco, Chevron, Exxon ve Mobil petrol şirketleri ile dört yeni sahada toplam 200 milyon tonun üzerinde petrol çıkarmak amacıyla SOCAR arasında anlaşmalar imzalanacaktır. İmzalanan anlaşmalar uyarınca Abşeron petrol yatağının %30 Chevron,

²⁷³ "Joint Statement on Azerbaijan – United States Relations", a.g.e.

²⁷⁴ "Aman Petrol Canım Petrol", *Posta*, 3 Ağustos 1997

²⁷⁵ "Joint Statement on Azerbaijan – United States Relations", a.g.e.

²⁷⁶ "Aliyev Çantası Dolu Dönüyor", *Radikal*, 3 Ağustos 1997

Nahçıvan yatağının % 50 Exxon ve Oğuz yatağının % 50 Mobil şirketleri tarafınca işletilecektir. Bu üç şirket üretim paylaşımı anlaşmalarını imzalarken, henüz böyle bir anlaşmayı sonuçlandırmayan Amoco ise Hazar Denizinin güneyindeki İnam sahasında 2.5 milyar dolarlık operasyonu başlattığını açıkladı.²⁷⁷

İmzalanan anlaşma dünya kamuoyunda büyük yankılar uyandırdı. Nitekim, yapılan anlaşmayla yeni petrol yataklarının işletilmesinde ABD şirketleri yüksek yüzdelerle büyük inisiyatif ele geçirmişlerdir. Dolayısıyla, bu rakamlar sadece ABD petrol şirketlerinin işletim paylarını ifade etmekle kalmayıp, ABD'nin bölgedeki yükselen varlığının ve etkinliğinin göstergesiydi.²⁷⁸ Böylelikle Azerbaycan bağımsızlığından itibaren bölgede ABD başta olmak üzere Batı devletlerinin varlığını artırma çabaları sonuç vermiştir.

4.1.3. Ziyaretin Sonuçları

Haydar Aliyev'in Haziran – Ağustos aylarında ABD'ne gerçekleştirmiş olduğu resmi ziyaret Azerbaycan – ABD ilişkilerinde dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir. Nitekim, bağımsız Azerbaycan'ın uluslararası sisteme entegrasyonu açısından büyük adım olarak nitelendirilen bu olay, sadece Azerbaycan açısından değil bütün bölge geleceği açısından önem taşımaktaydı.²⁷⁹ Zira, uzun zamandan beri Rusya ve İran'ın etki alanı altında sanılan ve bölgede yaşanan gerginliklerden dolayı dünya devletleri ilişki kurmakta zorlanan Azerbaycan yürüttüğü uluslararası ve petrol politikasıyla bunun aksini ispatlamayı başarmış ve başta ABD olmak üzere Batı devletlerinin dikkatini bölgeye yönelmesini sağlamıştır. Böylece, bölgede dünyanın önde gelen devletleriyle, karşılıklı çıkarlar doğrultusunda, sıkı işbirliğine yönelerek uzun çalışmalar neticesinde ilişkilerini resmi düzeye çıkarmayı başarmış ve kendisini dünyaya kabul ettirmiştir.

Bu çerçevede, Aliyev'in ABD'ne yaptığı ziyaretin sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz. Öncelikle, iki ülke arasında ilişkiler daha üst düzeye çıkartılarak stratejik işbirliği boyutuna ulaştı. Bununla ilgili, resmi temsilciler tarafından karşılıklı olarak iktisadi, siyasi, toplumsal, kültürel ve güvenlik alanlarında anlaşmalar imzalanarak,

²⁷⁷ Yasemin Çongar, "Hazarda Aslan Payı ABD'nin", *Milliyet*, 3 Ağustos 1997

²⁷⁸ Dan Morgan, David B.Ottaway, "Azerbaijan's Riches Alter the Chessboard", *Washington Post*, October 4 1998, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/europe/caspian100498c.htm>, 27 Mayıs 2004

²⁷⁹ Gurbanlı, *Sülhe Geden Yol...*, s. 35 – 37

lkeler arası ilişkiler hukuksal olarak şekillendi.²⁸⁰ İkinci olarak, imzalanan ortak bildiriye, Azerbaycan'ın jeopolitik ve jeoekonomik önemi kabul edilerek, bu çerçevede ülkenin toprak bütünlüğü ve karşılaşmış olduğu ulusal tehlikeler tanınmış, böylelikle Dağlık Karabağ konusunda büyük inisiyatif elde edilmiştir. Ayrıca, münakaşanın bölgesel güvenliği ve sabitliği açısından tehlike yarattığı kabul edilerek, sorunun acil ve adil çözüme kavuşturulması için başta AGİT olmak üzere uluslararası örgütler göreve çağırılmıştır.²⁸¹ üçüncü olarak, yine Ermeni lobisinin faaliyetleri doğrultusunda Kongre tarafından kabul edilen 907. Maddenin lkeler arası ilişkilerin gelişimine büyük engel oluşturduğu ve her iki ülke çıkarlarına zıt geldiği kabul edilmiş, böylece maddenin iptali için olanak sağlanmıştır. Dördüncü olarak, enerji alanında imzalanan anlaşmalarla ABD'nin bölgedeki varlığı arttırılarak, bölgede etkin olma siyaseti yürüten Rusya ile İran'a karşı denge sağlanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin bölgedeki önemi ön plana çıkarılarak, Hazar petrollerini dünya pazarlarına taşıyacak ana petrol boru hattının Türkiye'den geçirilmesi ngrlmştir.²⁸² Beşinci olarak, ziyaretin dünya basını tarafından yakından takip edilmesinden faydalanarak, yapılan her görüşte ve basın açıklamalarında Azerbaycan ve Kafkasya gerçekleri bütün açıklığıyla dile getirilerek dünya kamuoyu bilgilendirilmiş, böylece Ermeni lobisinin yaratmış olduğu Azerbaycan imajı silinerek, yerine demokrasi, insan haklarına saygılı ve barış yanlısı Azerbaycan imajı yaratılmıştır. Altıncı ve son olarak da, ABD siyasi ve sosyal çevrelerde Azerbaycan'a karşı yoğun çalışmalar yürüterek iki ülke ilişkilerinin gelişimini engellemeye alışan Ermeni lobisinin faaliyetlerine ağır darbe indirilmiş, Azerbaycan yanlısı fikir ve görüşlerin artması sağlanmıştır.²⁸³

Sonuç olarak, bağımsızlığından itibaren Azerbaycan dış politikasında en önemli yere sahip olan Azerbaycan – ABD ilişkileri, zn çalışmalar sonucunda, özellikle yrtlen petrol ve uluslararası siyaset sayesinde amaçlanan düzeye çıkarılmıştır. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal zenginlikler ve jeostratejik yerleşimi hedeflenen amaç doğrultusunda bilinçli bir şekilde kullanılarak ABD'nin dikkatini ülkeye ve bölgeye yönelmesi sağlanmış, diğer bir değişle ABD'nin Azerbaycan'a

²⁸⁰ Hasanov, *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti...*, s. 204

²⁸¹ "Joint Statement on Azerbaijan – United States Relations", a.g.e.

²⁸² Kozluklu, "Azeri – ABD İlişkilerinde Yeni Dönem...", a.g.e

²⁸³ "Aliyev ABD'de Petrol Kozunu Kullanıyor", *Yeni Yüzyıl*, 2 Ağustos 1997

bakışını değiştirmiştir. Böylelikle, Azerbaycan adına elde edilen bu başarı Azerbaycan – ABD ilişkilerinde yeni bir sürecin başlamasına sebep olacaktır.²⁸⁴

4.2. STRATEJİK ORTAKLIĞA DOĞRU

Haydar Aliyev'in ABD'ye resmi ziyaretinden sonra büyük ölçüde şekillenen Azerbaycan – ABD ilişkileri 1997'den itibaren hızla gelişme gösterecektir. Özellikle enerji alanında Azerbaycan'la daha aktif işbirliği yürüten ABD, aynı zamanda güvenlik, ekonomi ve eğitim alanlarında işbirliğini artıracaktır. Ancak, ilişkilerde artan gelişmelere rağmen, Dağlık Karabağ ve 907. Madde konusunda erken beklenen çözüme ulaşamaması yine de Azerbaycan – ABD ilişkilerine gölge düşürecektir.

Washington'da Aliyev ile Clinton arasında gerçekleşen görüşme sonrası imzalanan bildiriye, Dağlık Karabağ sorununun 1997'nin sonuna kadar çözülmesi kararlaştırılmasıyla, ABD AGİT Minsk Grubu çerçevesinde konuyla ilgili faaliyetlerini artırmıştır. Hatta bunun sonucunda, Hazar petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına taşınması için öngörülen Bakü – Ceyhan boru hattının Gürcistan yoluna oranla daha kısa olan Ermenistan üzerinden geçirilerek Dağlık Karabağ sorununa çözüm getirilmesi öngörülmüştür. Ancak, Azerbaycan ve Ermenistan hükümetlerinin bu konudaki anlaşmazlıkları projenin yaşama geçirilmesini engelleyecektir.²⁸⁵

Diğer taraftan, Azerbaycan'da bazı kesimler Clinton'un aynı bildiriye 907. Maddenin kaldırılması için ABD hükümetinin yoğun çalışmalar yapacağını bildirmesine karşın neden Başkanlık icra yetkisini kullanarak yaptırım maddelerini kaldırmadığını eleştirmiştir. Ayrıca ABD'nin bölgede sadece kendi çıkarlarını savunduğu ileri sürülerek Azerbaycan'ı göz ardı ettiğini ve Azerbaycan – ABD yakınlaşmasının sadece Azerbaycan'ın Rusya ve İran'la ilişkilerini zedelediğini savunmuşlardır.²⁸⁶

Fakat, Clinton yönetimi yaptırımların ABD'nin bölgedeki çıkarlarını olumsuz etkilediği görüşüyle, Kongreyi Azerbaycan aleyhindeki yaptırımlarından ötürü defalarca eleştirmiştir. Ancak acil bir durum söz konusu olmadığı için Başkan'ın idaresi yasal icra yetkisi ile yaptırım maddelerini kaldırarak ABD Ermeni toplumunun öfkesini üzerine

²⁸⁴ Rubin, "Oil has changed the way U.S....", a.g.e.

²⁸⁵ Serkan Demirtaş, "Karabağ'a 'Koridorlu' Çözüm", Cumhuriyet, 9 Ağustos 1997

²⁸⁶ S.Sultanoğlu, "Za Okeanom Azerbaydjan davno Schitayetsa 'Bananovoy Respublikoy', Kotoroy Ne Stoit Pomogat", Zerkalo, <http://www.pnp.ru/az/america.htm>, 16 Mayıs 2004

çekmek istememiştir. Bunun yerine Beyaz Saray 907. Maddenin Kongre’de iptali için çalışmış, ancak Ermeni lobisinin yoğun muhalefeti nedeniyle başarılı olamamıştır. Her şeye rağmen, Beyaz Saray’ın, Azerbaycan yanlısı Türk ve Musevi lobilerinin ve petrol şirketlerinin baskısı ile 907. Maddenin bazı bölümleri çıkarıldı. Bunun yerine getirilen bölümlerde demokrasiyi destekleyici, insancıl yardım, eğitim ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında güven yaratılması gibi önemli alanlarda ABD yardımının yapılmasına olanak sağlandı.²⁸⁷

11 Eylül saldırısı ve bunu izleyen teröre karşı savaş süreci ABD – Azerbaycan ilişkilerinin güçlenmesi için yeni olanaklar yarattı. Azerbaycan’ın Avrupa’ya, Orta Doğu’ya ve Orta Asya’ya açılan jeostratejik konumu ve teröre karşı savaşta ABD’yi destekleyerek hava sahasını ve hava alanlarını Orta Asya’ya uçmaları için ABD jetlerine açması, gerek Bush yönetimi ve gerekse Azerbaycan hükümeti tarafından kısıtlamanın kaldırılmasının daha çok ifade edilir olmasına yol açtı. Böylece, 19 Aralık’ta Temsilciler Meclisi’nde ve 20 Aralık’ta Senato’da çoğunluk oyu ile “Başkan, ABD’nin ulusal güvenliği için gerekli olduğuna karar verdiği takdirde, Azerbaycan üzerindeki yasaklamanın kalkması” kararı kabul edildi. Ardından, Başkan Bush verilen bu yetkiyi 25 Ocak 2002 tarihinde kullanarak 907. Maddeyi askıya alacaktır.²⁸⁸

Şüphesiz, 11 Eylül terörist saldırısından sonra ortaya çıkan yeni gerçekler Başkanın 907. Maddeyi kaldırmasında büyük etken oldu. Ancak 11 Eylül sonrası yeni gerçekler, maddenin kaldırılmasının ana nedenleri olmaktan çok bir tetikleyici olmuşlardır. Nitekim, 907. Maddenin kaldırılmasını Beyaz Saray politikalarının bir sonucu olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu çerçevede, 11 Eylül’den sonra, Azerbaycan’ın artan jeostratejik önemi ve bu ülkede zaten var olan ABD’nin ekonomik çıkarları nedeniyle Bush yönetimi Azerbaycan – ABD ilişkilerindeki bu son engeli kaldırmak için uygun bir zamanı değerlendirmiştir. Nitekim, özellikle 1994’ten itibaren Azerbaycan, ABD’nin ekonomik çıkarlarının ülkeye bağlanması için büyük çaba harcamış, ABD’deki Musevi ve Türk lobileri ile ilişkiler geliştirilmiştir. Böylece, 1990 yılına nazaran kamuoyunda ve yönetimdeki Azerbaycan ve Kafkasya bölgesi hakkındaki anlayış büyük ölçüde değişmiştir. Bunun sonucunda, ABD siyasi

²⁸⁷ Ekaterine Metreveli, Ester Hakobyan, “The Political Underpinnings of US Billateral Aid to the Countries of Transcaucasus”, *Demokratizatsiya*, Vol. 9, Summer 2001, s. 15

²⁸⁸ Tim Waal, “Bush Administration Uses Economic Levers To Encourage Anti –Terrorism Cooperation”, *Eurasia Insight*, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav102201c.shtml>, 22 Ekim 2003

çevrelerinde Azerbaycan'la ilgili ulusal çıkarlarının daha iyi farkına varmışlardır ve Ermeni lobisinin izlediği siyaset ABD'nin Azerbaycan ve Kafkasya bölgesindeki çıkarlarının ciddi bir engelleyicisi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yasa iptal edildikten sonra, ABD'nin Azerbaycan Büyükelçisi Ross Wilson konuyla ilgili şöyle söylemiştir: *“Azerbaycan – ABD ilişkilerinde 907. Maddenin engel olduğu pek çok şeyi yapmak durumundayız. Birçok şeyi zamanında yapamamızın maliyeti bugün 11 Eylül saldırısı nedeniyle çok daha fazladır.”*²⁸⁹

11 Eylül terörist saldırısından sonra ABD'nin Azerbaycan'a yönelik siyasetinde meydana gelen bir diğer önemli değişiklik, ABD'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü daha fazla desteklemesi olmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra Azerbaycan'a verilen önemin artmasından sonra ABD resmi çevreleri Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen bir çok beyanatta bulunacaktır. ABD Büyükelçisi Ross Wilson 14 Ocak 2002 tarihinde verdiği bir demeçte, ABD hükümetinin amacını: *“Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün eski haline gelmesi ve bölgede barış ve istikrarın sağlanması”* olarak özetlemiştir.²⁹⁰

²⁸⁹ Waal, a.g.e.

²⁹⁰ Waal, a.g.e.

SONUÇ

Azerbaycan 1991’de bağımsızlığın elde edilmesinin ardından iç ve dış politikada birçok sorunla karşılaşmıştır. Başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere, Rusya ve İran gibi bölgesel güçlere karşı bağımsızlığını koruma, demokrasi ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde gerekli reformların uygulanmasında ve son olarak Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma yolunda sıkıntı çeken Azerbaycan, bir an önce bulunduğu durumdan kurtulması için çözüm arayışına girmiştir.

Bu bakımdan bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren Batı ülkelerinin lideri konumunda bulunan ABD ile özellikle iki taraflı ilişkiler kurma mücadelesi vermiştir. Ancak, bağımsızlığın ilk yılları itibariyle, bölgede ve ülkede yaşanan gerginlikler nedeniyle ve daha genç ve deneyimsiz bir devlet olmanın getirmiş olduğu dezavantajlar neticesinde amaçlanan doğrultuda ilerlemekte zorluk çekmiş, sesini dünyaya duyurmaktan aciz kalmıştır. Aksine, Ermeni lobisinin gayretleri Azerbaycan’ın dünyada şiddet yanlısı, antidemokratik ve insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyen bir imaja sahip olmasına neden olmuştur. Nitekim, bu gayretler ABD’nin Azerbaycan’ı Rusya’nın etki alanı altında bir ülke olarak görülmesine ve bu ülkenin Azerbaycan’la diplomatik ilişkiler kurulmasına bile şüpheyle yaklaşılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, 1991 – 1993 arası ABD ile ilişkilerini istenilen düzeye çıkaramayan Azerbaycan, özellikle dış siyasetteki deneyimsizliğinden ve Ermeni lobisinin etkili çalışmaları neticesinde zor günler geçirmekteydi. Fakat, önemli bir petrol üreticisi konumunda olan Azerbaycan durumu büyük ölçüde kendi lehine çevirmeyi başaracaktır.

Haydar Aliyev’in Azerbaycan’ın başkanlığına gelmesi ülke tarihi bakımdan önemli bir gelişme olmuştur. Ülke başkanlığına gelmesinin ardında bölgede aktif dış siyaset yürütmeye başlayan Aliyev, Rusya ile ABD arasında denge siyaseti yürüterek daha verimli iç ve dış politika yürütülmesi açısından bölgede istikrarın korunmasını sağlayacaktır. Böylece Azerbaycan’ın elinde en büyük ve tek koz olan Azerbaycan doğal kaynaklarının ülke çıkarları doğrultusunda kullanılması için fırsat elde edilecektir.

Nitekim, Azerbaycan çok geçmeden dünyanın önde gelen şirketleri ile imzalanan “Asrın Anlaşması”yla, Hazar enerji kaynaklarını tüm dünyaya tanıtarak ve daha da önemlisi kendisinin gerçekten bağımsız bir devlet olduğunu ve doğal

kaynaklarını istediği doğrultuda kullanabileceğini göstererek, Batı devletlerinin ilgisini kendine çekmeye başaracaktır. Böylece, ABD'nin bölgenin zengin enerji kaynaklarını Batıya güvenli bir şekilde aktarmasını ve bölge üzerinde kendi etkisini artıracak politika izlemesini sağlayacaktır.

Dolayısıyla, 1994'ten itibaren Hazar petrollerine ilişkin tercihlerinde, ekonomik olmanın ötesinde politik çıkarları da göz önünde bulundurarak ABD'nin bölgeye yönelmesini sağlayan Azerbaycan, ABD'nin Rusya ve İran'a karşı denge oluşturmasını sağlamış böylelikle ülke olarak kalkınmaya ve başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere bir çok sorununa uluslararası alanda adaletli çözüm olanağı elde etmiştir.

Azerbaycan – ABD ilişkilerinin gelişiminde bir diğer önemli rol Türkiye'ye aittir. Nitekim, Azerbaycan ile kültür, tarih, din ve dil bağları bulunan Türkiye, bağımsızlığın hemen başında hem kendisi hem de Batı tarafından, laik devlet, çoğulcu demokrasi ve serbest pazar ekonomisiyle Azerbaycan için siyasal ve ekonomik bir model olarak sunulmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin bölgedeki varlığı, ABD'nin desteğinin Azerbaycan'a yönlendirmesi açısından ayrı bir önem taşımaktaydı. Nitekim, Türkiye'nin ABD ile mevcut bağları, bölgedeki güçler rekabetinde yer alan diğer devletlere kıyasla yüksek düzeyde olması ve Dağlık Karabağ sorununa baştan itibaren kendi sorununu gibi benimsemesi, Azerbaycan'ın ABD ile daha yakın ilişkiler kurma olanağı sağlamıştır. Bu çerçevede, özellikle 1993'ten itibaren Türkiye cumhurbaşkanlığı görevine getirilen Süleyman Demirel ile Haydar Aliyev arasında gelişen yakın ilişkiler, Türkiye'nin Azerbaycan – ABD ilişkileri üzerindeki etkisini de arttırmıştır.

1997 Aliyev'in ABD'ne resmi davetiyle ziyareti Azerbaycan – ABD ilişkilerinde dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir. Azerbaycan diplomasisi adına tarihi bir başarı sayılan bu olay Azerbaycan'ın uluslararası sisteme entegrasyonu açısından da mühim bir yer tutmaktadır. Azerbaycan – ABD ilişkilerinin stratejik işbirliği seviyesine çıkaran bu gelişmenin ardından başta enerji alanında olmak üzere güvenlik, ekonomi, siyasi ve daha bir çok konuda işbirliği içine giren ABD böylece bölgedeki varlığını daha da arttırmıştır. Azerbaycan ise bağımsızlıktan itibaren hedeflediği amaca büyük ölçüde ulaşarak, uluslararası alanda yer edinmiş ve ABD başta olmak üzere Batı devletlerini bölgede varlığını arttırarak, Azerbaycan için hayati rol oynayan Dağlık Karabağ sorunun çözümü için inisiyatif kazanmıştır.

11 Eylül saldırıları ve ardından başlayan teröre karşı savaş süreci ilişkilerin gelişmesi için yeni olanaklar sağladı. Azerbaycan'ın Avrupa'ya, Orta Doğu'ya ve Orta Asya'ya açılan bir yerdeki jeostratejik konumu ve teröre karşı savaşta verdiği destek, ABD'nin Azerbaycan ile işbirliğinin ekonomik boyutu kadar siyasi boyutunun da önemini göstermiş oldu.

Sonuç olarak, şüphesiz Azerbaycan – ABD ilişkilerinin gelişiminde en büyük rol Azerbaycan doğal kaynaklarına aittir. Nitekim petrol ABD'nin Azerbaycan'a yönelik bakış açısının değişmesini sağlamıştır. Yalnız, Azerbaycan'ın yürüttüğü dış politika, barışçıl tutumu ve demokrasi ve pazar ekonomisi alanında gelişimindeki ısrarlı tutumu da ilişkilerin gelişiminde büyük etkisi olduğunu vurgulamamız gerek. Nitekim, böylece dünyada barışın ve demokrasinin yayılması adına kendini Batı devletlerinin yanında göstererek gelişmiş ülkelerin güvenini almaya başarmıştır. Böylelikle, Azerbaycan – ABD ilişkilerinin hızla stratejik ortaklığa doğru ilerlediğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

Abbaslı, Nazile. **Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi**, İstanbul: Beyaz Balina, 2001

Aliyev, Haydar. "Müstegilliyimiz Ebedidir", C.I, Bakü: y.y., 1997

Armaoğlu, Fahir. **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995**, 11.bs., İstanbul: Alkım, t.y.

Aras, Osman Nuri. **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul: Der, Eylül 2001

Aslan, Yasin. **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, Ankara: y.y., Eylül 1997

Bağımsızlığın ilk Yılları (Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994

Bahgat, Gawdat. **American Oil Diplomacy In the Persian Gulf and the Caspian Sea**, University Press of Florida, 2003

Balayev, Aydın. **Azerbaydjanskoye Natsionalnoe Dvijeniye: Ot Musavata Do Narodnogo Fronta**, Bakü: Elm, 1992

Cafersoy, Nazım. **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992 – Haziran 1993): Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü**, Ankara: ASAM, 2001

Gasımov, Musa. **Azerbaycan Beynelhalg Münasibetler Sisteminde**, Bakü: Gençlik, 1996

Gezenferoğlu, Fazıl. **Ebülfez Elçibey Tarihten Geleceğe**, Ankara: Prestij Matbaacılık, 1995

Gurbanlı, Mübariz. **Sülhe Geden Yol**, Bakü: Ozan Neşriyyat, 2000

Hasanov, Ali. **Azerbaycan'ın Harici Siyaseti: Avrupa ve ABŞ**, Bakü: y.y., 1997

Hasanov, Ali. **Azerbaycan ve ATET**, Bakü: y.y., 1997

İbrahimov, Nazım. Şukurov İbrahim. **Haydar Aliyev Azerbaycan'ı Dünyaya Tanıdır**, Bakü: Azerbaycan Neşriyat, 1994

İsmayılov, Fuzuli. **Garabağ Konflikti ABŞ'in Global Siyaseti Kontekstinde**, Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Neşriyyatı, 2001

Nağıyev, Ali.v.d. **Haydar Aliyev ve Azərbaycan İqtisadiyatı**, Bakı: Azərneşr, 1998

Nesirov, Elman. **Azərbaycan – ABD İlişkileri (1991 – 1997)**, Bakü: Ganun, 1998

Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980 – 2001**, C:II, 1.bs, İstanbul: İletişim, 2001

Pamuk, Mustafa. **Kafkasya ve Azərbaycan'ın Dünü – Bu Günü – Yarını**, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1995

Sönmezoğlu Faruk. **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2004

Sultanov, Oktay. **80'li İllerin Sonu 90'lı İllerin Başlarında Azərbaycan'da Politik Mücadele**, Bakü: Maarif, 1995

Şimşir, Sebahattin. **Azərbaycan'ın İstiklal Mücadelesi**, İstanbul: IQ Kültür Sanat, 2002

Şukurov, İbrahim. **Diplomatiya Mira**, Bakı: İzdətelstvo Azərbaycan, 1997

Tahirzade, Edalet. **Elçi Bey**, Bakü: Cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1999

Taşkıran, Cemalettin. **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1995

Ülkü, İrfan. **Kızıl Yıldızdan Hilale: Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı**, 3.bs., İstanbul: Otopsi, t.y.

Ülkü, İrfan. **Bağımsızlıktan Sonra Azərbaycan**, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000

MAKALELER:

“A Time To Search and A Time To Lose”, **Bibliography of President**, Chapter V, www.prezident.az/bio5.htm, 20 Nisan 2003

Ahundova, Elmira. “Chego Dobilsa Geydar Aliyev Kak Postsovetskiy Lider”, <http://www.izvestia.ru/mnenie/article38648>, 20 Şubat 2004

Askarov, Gorkhmaz. “Border Games in the Caspian Sea: Newly Independent States vs. Russia and İnan”, <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/423.htm>, 23 Şubat 2003

Aslanlı, Araz. “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, C:VII, S:1, İlkbahar 2001

“Bakü’deki Petrol”, <http://www.btc.com.tr/tarih.html>, 23 Ocak 2003

Bagirov, Sabit. “Azerbaycan Oil: Glimpses of A Long History”, **Perceptions Journal of International Affairs**, C:I, No:2, Haziran – Ağustos 1996, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/i2/I2-3.htm>, 14 Haziran 2003

Binay, Mehmet. “Orta Asya ve Hazar Petrolleri Üzerinde Poker Oyunu”, <http://www.turkiye.net/mbinay/news/analiz2.htm>, 11 Kasım 2003

Blair, Betty. “Forging a Lasting Peace: Nagorno – Karabakh Conflict”, **Azerbaijan International**, Spring 1996 (4.1), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/41_folder/41_articles/41_maresca.html, 10 Haziran 2003

Blair, Betty. “Hands Tied: Denying Aid To Baku – Section 907: Interview with Ambassador Stanley Escudero”, **Azerbaijan International**, Winter 2000 (8.4), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/84_folder/84_articles/84_escudero.html, 12 Haziran 2003

Blair, Betty. “Diplomatic Interview Azerbaijan's First Ambassador to the US Hafiz Pashayev”, **Azerbaijan International**, Spring 1996 (4.1), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/41_folder/41_articles/41_pashayev.html, 14 Haziran 2003

Blair, Betty. “Azerbaijan’s President Haydar Aliyev – First Official Trip to the US”, **Azerbaijan International**, Autumn (5.3), 1997, http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/53_folder/53_articles/53_destiny.html, 25 Mayıs 2004

Blunden, Andy. “The Collapse of the U.S.S.R.”, <http://home.mira.net/~andy/bs/bs4-2.htm>, 2 Mart 2004

“Boğazlar”, <http://www.greenpeace.org.tr/enerji/bogazlar.htm>, 2 Nisan 2004

- Bransten, Jeremy. "Azerbaijan: Biography of Deceased Former President Heidar Aliyev", **Eurasia Insight**,
<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp121403.shtml>, 25 Aralık 2004
- Brzezinski, Zbigniew. "The Caucasus and New Geo-Political Realities: How the West Can Support the Region",
http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/52_folder/52_articles/52_caucasus.html, 24 Haziran 2003
- Brownback, Sam. "U.S. Economic and Strategic Interests in the Caspian Sea Region: Policies and Implications", **Caspian Crossroads Magazine**, Volume 3, Issue No.2, Fall 1997, <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/321.htm>, 10 Haziran 2004
- Cafersoy, Nazım. "Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan – Rusya İlişkileri (1991 – 2001)", **Avrasya Dosyası**, C:VII, No:1, İlkbahar 2001
- "Chelovek s Neobichnoy Biografiyey", <http://www.izvestia.ru/azerbaijan/article37682>, 20 Şubat 2004
- Cheterian, Vicken. "The US and Russia Eye Each Other Across the Caspian: Jostling for oil in Transcaucasia", **Le Monde Diplomatique**,
http://mondediplo.com/1997/10/caspian?var_recherche=Azerbaijan+USA, 4 Mayıs 2004
- Cohen, Ariel. "US Policy in the Caucasus and Central Asia: Building a New "Silk Road" to Economic Prosperity",
www.heritage.org/library/categories/forpol/bg1132.html , 27 Haziran 2000
- Cohen, Ariel. "The New 'Great Game': Oil Politics In The Caucasus And Central Asia", **The Heritage Foundation**, Backgrounder No:1065, Jan 25 1996,
www.heritage.org/library/categories/forpol/bg1065.html, 27 Haziran 2000
- Çelik, Kenan. Kalaycı, Cemalettin. "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü", **Journal of Qafqaz University**, V.II, No.2, 1999
- Çetinkaya, Mirza. Bakır, Murat. "Petrol Çağının Orta Asya'sı",
<http://212.154.21.40/2000/08/27/diziler/oasyapetrol.htm>, 14 Şubat 2004

Danielyan, Emil. "Armenia's Foreign Policy: Balancing Between East and West", **Prism**, Volume 4, Issue 2, January 23, 1998,

http://russia.jamestown.org/pubs/view/pri_004_002_003.htm, 16 Haziran 2000

"İstoriya Konfliktı i Protsess Uregulirovaniya",
<http://www.azerbembassy.org.cn/rus/background.html>, 20 Haziran 2004

Fedorov, Yuri. "Russias Policy Towards the Issue of Caspian Oil",
<http://www.cpss.org/casianw/fedorov.htm>, 5 Kasım 2002

Foley, K. P. "Congress Complicating Caucasus Conflicts, Official Suggests", RFE/RL, **Weekday Magazine**, <http://www.rferl.org/nca/features/1996/07/F.RU.96073116315555.html>, 24 Haziran 2000

Frelick, Bill. "Reasons Why The Freedom Support Act Should Be Lifted", **Azerbaijan International**, Summer 1994 (2.2),
http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/22_folder/22_articles/22_freedomsupport.html, 12 Haziran 2003

"Geydar Aliyev Biografiya", <http://www.strana.ru/stories/02/01/14/2338/202237.html>,
20 Aralık 2003

Goltz, Thomas. "Catch – 907 in the Caucasus", **The National Interest**, Washington, Summer 1997

Gökay, Bülent. "Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines",
<http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/lll-1/gokay.htm>, 15 Haziran 2003

Günay, Bekir. "Petrol ve Politika: 20 Yüzyıl Siyasi Tarihinde Yer Altı Kaynaklarının Rolü", <http://www.geocities.com/begunay/z23.htm>, 24 Aralık 2003

Hasanov, Jamil. "The Struggle for Azerbaijani Oil at the End of World War I", **Caspian Cossroads Magazine**, V.2, Spring 1997,
<http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/246.htm>, 10 Haziran 2004

İdiz, D. Semih. "Turmoil and Coup in Azerbaijan", **Turkish Probe**, June 29 1993

"In The Economic Collapse of Soviet Union", <http://www.culture-of-peace.info/soviet-collapse/page9.html>, 15 Nisan 2004

“Joint Statement on Azerbaijan – United States Relations”, **Weekly Compilation of Presidential Documents**, Washington, 4 August 1997

Joseph, Jofi. “Pipe line diplomacy: The Clinton Administration’s Fight for Baku - Ceyhan”, <http://www.wws.princeton.edu/~cases/papers/pipeline.html>, 14 Mayıs 2004

“Kazakistan Reform and Nationalist Conflict”, www.country-data.com/cgi-bin/guery/r-7511.html., 30 Mart 2004

Kepbanov, A.Yolbars. “The New Legal Status Of Caspian Sea Is The Basis Of Regional Co – Operation And Stability”, **Preceptions Journal of International Affairs**, V: II, N.4, December 1997 – February 1998, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/ii4/II4-2.htm>, 15 Haziran 2003

Killgore, I. Andrew. “The Great Caspian Sea Oil Pipeline Game: Part II”, **The Washington Report on Middle East Affairs**, Washington, March 2002

Kornilov, Aleksandr. “Moskva i Baku Podelili Gabainskuyu RLS”, <http://www.gazeta.ru/2001/09/07/moskvaibakup.shtml> , 15 Mart 2004

Kortunov, S.V. “Rossia i SŞA: Krizis Partnerstva”, www.auditorium.ru/inter_relations/texts/KortunovS/05.html, 15 Ocak 2001

Maresca, J. John. ”U.S. Ban on Aid to Azerbaijan (Section 907)”, **Azerbaijan International**, Winter 1998 (6.4), http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_maresca.html, 10 Haziran 2003

Metreveli, Ekaterine. Hakobyan, Ester. “The Political Underpinnings of US Billateral Aid to the Countries of Transcaucasus”, **Demokratizatsiya**, Vol. 9, Summer 2001

Mindreau, Manuel. “U.S. Foreign Policy Toward the Conflict Between Armenia and Azerbaijan”, <http://www.docentes.up.edu.pe/Mmindreau/docs/U.S.%20Foreign%20Policy%20%20Armenia%20and%20Azerbaijan>, 7 Nisan 2004

Morgan, Dan. Ottaway, B.David. “Azerbaijan’s Riches Alter the Chessboard”, **Washington Post**, October 4 1998, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/europe/caspian100498c.htm>, 27 Mayıs 2004

- Nesibli, Nesip. "Azerbaycan'ın Gemiş ve Geleceğinde Petrol", **Azerbaycan Jeopolitiği ve Petrol**, Bakü: Hazar Üniversitesi yayını, 2000
- Nasibli, Nasib. "The Independent Azerbaijan Oil Policy",
<http://www.scf.usc.edu/~baguirov/azeri/nasibzade1.html>, 25 Ekim 2003
- "Osnovopologayuşie Dokumenti SNG",
http://www.cis.minsk.by/russian/osn_dokum/cis_docs.htm, 15 Kasım 2003
- Oxman, H. Bernard. "Caspian Sea or Lake: What Difference Does It Make?", **Caspian Crosroad**, Volume 1, Issue No: 4, Winter 1996,
<http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/141.htm>, 10 Haziran 2004
- Öztürk, Enis. Aslan, Faruk. "Hazarda Petrol Savaşı",
<http://arsiv.aksiyon.com.tr/arsiv/140/pages/dosyalar/dos7.html>, 20 Kasım 2003
- "Pervaya Dopolnitelnaya Vstrecha Soveta SBSE: Rezume Vivodov",
<http://www.osce.org/docs/russian/1990-1999/mcs/adhels92r.htm>, 10 Haziran 2004
- Rasizade, Alec. "Azerbaijan, the U.S., and Oil Prospects on the Caspian Sea", **Journal of Third World Studies**, Americus: Spring 1999
- Rubin, Trudy. "US has Strategic, Economic Interest in Azerbaijan for its Oil and its Role as Buffer Against Iran, but Ancient Hostilities and an Impractical Treaty Hamper it", **Knight Ridder/Tribune News Service**, 1 August 1997
- Rubin, Trudy. "Oil has changed the way U.S. looks at Azerbaijan", **Knight Ridder/Tribune News Service**, 20 February 1995
- Sagheb, Nasser. Javadi, Masoud. "Azerbaijan's 'Contract of the Century' Finally Signed with Western Oil Consortium",
http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_aioc.html, 24 Mayıs 2004
- Simes, K. Dmitri. "Gorbachev: A New Foreign Policy", **Foreign Affairs**,
<http://www.foreignaffairs.org/19870201faessay7828/dimitri-k-simes/gorbachev-a-new-foreign-policy.html> , 5 Şubat 2004
- Shlapentokh, Vladimir. "A normal system? False and true explanations for the collapse of the USSR", <http://www.msu.edu/~shlapent/sovcollapse.htm>, 24 Nisan 2004

Sobhani, S. Rob. “The United States, Iran, Russia and Turkey: The struggle for Azerbaijan”, **Demokratizatsiya**, Winter 1998

“Sodrujestvo Nezavisemih Gosudarstv”,

http://www.cis.minsk.by/russian/sng/cis_prof.htm, 15 Kasım 2003

“Statement of President Bill Clinton, April 23, 1995”, The White House Office of the Press Secretary, **Azerbaijan International**, Summer 1995 (3.2),

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/32_folder/32_articles/32_clinton.html, 12 Haziran 2003

Tarnoff, Curt. “The Former Soviet Union and U.S. Foreign Assistance”, Congressional Research Service (CRS) Issue Brief for Congress, Order Code IB95077,

<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/crs/IB95077.html>, 7 Ocak 2002

Trushin, Aleksandr. “Sem Partinih Grehov Tovarisha Aliyeva”,

<http://www.compromat.ru/main/aliev/a.htm>, 2 Nisan 2004

“UN Security Council Resolution 822 (1993)”, <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/247/71/IMG/N9324771.pdf?OpenElement> , 22 Haziran 2004

“UN Security Council Resolution 853 (1993)”, <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement>, 22 Haziran 2004

“UN Security Council Resolution 874 (1993)”, <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement>, 22 Haziran 2004

“UN Security Council Resolution 884 (1993)”, <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement>, 22 Haziran 2004

“U.S. support for reform in Russia and the other New Independent States”, US Department of State Dispatch, Vol. IV, No. 38, September 20, 1993

Vinter, Fodor. “Umer Geydar Aliyev”,

<http://www.utro.ru/articles/2003/12/13/258947.shtml>, 20 Aralık 2003

Waal, Tim. “Bush Administration Uses Economic Levers To Encourage Anti – Terrorism Cooperation”, **Eurasia Insight**,

<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav102201c.shtml>, 22 Ekim 2001

GAZETELER:

Azadlıg: 19 Eylül 1992

Azerbaycan: 15 Mayıs 1993 – 27 Ağustos 1997

Cumhuriyet: 18 Temmuz 1993, 1 Ağustos 1997, 2 Ağustos 1997, 9 Ağustos 1997

Halk : 22 Ocak 1993 – 23 Ağustos 1997

Hürriyet: 14 Aralık 2003, 19 Haziran 1993, 27 Temmuz 1997

Milliyet: 1 Ağustos 1997, 3 Ağustos 1997

Ortadoğu: 30 Temmuz 1997

Posta: 3 Ağustos 1997

Radikal: 3 Ağustos 1997

Türkiye: 28 Temmuz 1997

Yeni Şafak: 28 Temmuz 1997

Yeni Yüzyıl: 2 Ağustos 1997

Zaman: 2 Ağustos 1997

Zerkalo: 1 Ağustos 1998